DE VNIGENITI FILII DEI EXISTENTIA,

Inter ERASMUM IOHANNIS, *&* FAUSTUM SOCINUM

Disputatio,

nunc secundò edita.

Gal: 4. v. 8.
Vbi venit plenitudo temporis, misit DEUS Filium suum factum ex muliere, factum sub Lege.

RACOVIÆ.
Typis Sebastiani Sternacii, 1626.

AD HIERONYMVM MOSCOROVIVM VIRVM CLARISSIMVM,

FAVSTI SOCINI In suam cum Erasmo Iohannis Disputationem

PRAEFATIO.

QVANTOPERE *vera exaltationis hominis Iesu Christi cognitio, ad claram ipsius Christianæ religionis notitiam, sit neceßaria, tibi, Hieronyme Moscorovi, Viro tam solida atque erudita pietate præstanti, incompertum eße nequit. Mibi quidem id adeò exploratum est, ut hujusce rei, aliqua saltem ex parte, ignorationem, maximorum errorum inter eos, qui Christi nomen sunt professi, diutissimè caussam fuisse, hodieque eße, affirmare non dubitem. Tantæ autem ac tam perniciosæ ignorationis origo & caput, est ac fuit semper, de existentia unigeniti filii Dei non re-*

ctè sentire, atque opinari, ante conceptum ex spiritu sancto & natum ex virgine Iesum Nazarenum, jam reipsa ac perfectè Dei filium unigenitum extitisse, qui, videlicet, vel ex ipsa essentia Dei patris genitus, vel ex nihilo, antequam aliud quidquam crearetur, ab ipso Deo creatus sit, & suo tempore humanam naturam assumpserit, vel hominem, sive, ut alii loqui malunt, humanum corpus seu carnem induerit. Atque, ut nunc nihil de iis dicam, qui, propterea Iesum Nazarenum unigenitum Dei filium esse, sunt arbitrati, quòd is naturâ divinâ constet ex ipsa Dei patris essentia genitâ, quæ humanam naturam assumpserit, quorum sententiam sacris testimoniis confirmari non posse, satis jam nostrorum hominum publicè editis scriptis demonstratum esse videtur; de iis aliquid hîc attingam, contra quorum sententiam vix quidquam nominatim hactenus nostri homines in publicum ediderunt: de iis, inquam, qui Arrii similes eumvé imitati, Iesum Nazarenum substantiam quandam spiritalem primam omnium divinitus creatam, esse statuunt, quæ humanum corpus seu carnem induerit. Hi enim maximè hominis Iesu Christi exaltationem obscurant, vel potiùs penitus tollunt; cum vix ac ne vix quidem concedant, Iesum Christum verum esse vel umquam fuisse hominem;

quippe

quippe qui vel nullam aliam animam, præter substantiam istam spiritalem humanâ animâ multò excellentiorem, ei tribuant: vel certè mentis seu intellectus humani loco eam in ipso esse velint. Viderunt nempe isti (id quod plerique alii non vident) nullo pacto fieri posse, ut duæ diversæ naturæ, quarum utravis per se subsistere possit & personam constituere, ita simul jungantur, ut unam tantùm personam constituant: præsertim de qua interim tamen essentialiter utravis per se ipsarum naturarum verè ac propriè prædicetur. Quare, cum pro concesso sumant (quod etiam verissimum est) in Christo Iesu unam tantùm esse personam, cumq; in eo filium Dei unigenitum agnoscant, quem personam esse certum est, & cujus per se naturam nihil cum humana natura commune habere, ipsi autumant; necesse habuerunt, veram naturam humanam a Christo Iesu excludere (quippe quæ per se personam constituere sit apta) ac sentire, Christum revera & essentialiter hominem non esse, aut dici posse: sed tantùm, quatenus verum humanum corpus induit. En quò tandem perducat sententia ista de unigeniti filii Dei, ante Iesum Nazarenum ex virgine natum, existentia; ut, scilicet, non modò admirabile atque omnium excellentissimum atque humano generi saluberrimum Dei opus in Iesu

Christo homine ad sui æqualitatem evehendo obscuretur, sed Iesus Christus verus esse homo negetur: id est, ipsa salutis nostræ æternæ ratio funditus propemodum evertatur, & sapientissimum, in via nobis ad immortalitatem tradenda ac commonstranda, ipsius Dei consilium pæne irritum reddatur. Est tamen, quòd istorum misereamur, quos in tam perniciosum errorem sententia ista induxit; cum non pauca extent sacra testimonia, quæ hominibus imperitis & parum firmis videri possint eam continere. atque adeò curandum nobis est, ut ejusmodi locorum verus sensus, satis licèt iis, qui mentis oculos divinis rebus cernendis aptos habent, per se clarus & apertus, istis etiam explicetur, & patefiat: aut saltem ostendatur, multùm abesse, ut ex illis sententia ista elici debeat. Ego sanè, pro virili parte, id præstare jamdiu sum conatus: præcipuè verò in disputatione quadam inter Erasmum Iohannis, & me, ex ipsius Erasmi scripto quodam, & mea ad ipsum responsione, a me olim composita & conscripta. Anni enim sunt circiter undecim, cum Erasmus ipse Iohannis vir eruditus & in sacris litteris haud mediocriter exercitatus, qui nunc Claudiopolitanæ ecclesiæ in Transilvania est pastor, Cracoviam primùm, ut arbitror, veniens, a nostris hominibus petiit, ut sibi liceret coram

coram ipsis explicare argumenta quædam, quibus a sententia nostra de nullo reipsa, ante hominem Iesum Nazarenum ex Maria virgine natum, unigenito Dei filio, amplectenda absterreretur, & in sua huic planè contraria retinenda confirmaretur, licèt alioqui nobiscum de uno tantùm Deo, Domini nostri Iesu Christi patre, consentiret: atque ut simul quæ a nobis ad ista argumenta responderentur, audire posset, eaq; quatenus opus esse sibi videretur, refellere. Annuerunt fratres; & ex ipsius Erasmi voluntate, uni ex ipsorum numero nominatim provinciam ad ejus argumenta coram aliis, qui adfuturi erant, respondendi demandarunt. Is autem unus ipse fui. Itaque biduo amanter & placidè disputavimus, me singulatim atque ordine ad omnia, quæ Erasmus afferebat, respondente: tametsi meæ responsiones Erasmo nequaquam probari poterant. Haud ita multò post, cum Erasmus Cracoviæ adhuc hæreret, ego verò tunc temporis ruri habitarem, missum est ad me; vel ab ipso Erasmo (nam non satis memini) vel certè ipso Erasmo id curante, ejus scriptum, in quo nostræ disputationis capita se complexum fuisse, profitebatur. Quo perlecto, cum animadvertissem, non solùm (quod ipsemet ingenuè ad finem ipsius scripti fatebatur) multa, quæ a me dicta fuerant, ab Erasmo o-

missa fuiße, sed etiam nonnulla ex iis, quæ non omiserat, parum rectè exposita, & simul postmodum rescivissem, Erasmum aliquot exempla istius sui scripti ad varios in variis locis degentes amicos suos misiße; decrevi scripto similiter ea omnia refellere, quæ ipse Erasmus se dicentem in suo scripto faciebat. quod etiam brevi perfeci; & scriptum meum ad amplissimum virum Andream Dudithium, multiplici ac varia eruditione insignem & utriusque nostrûm amantissimum, misi: rogans, ut, eo accuratè perlecto, illud quàm primùm ad ipsum Erasmum Iohannis, qui jam Cracoviâ, aliò disceßerat, transmittere vellet. id quod, licèt non tam citò, ut voluißem, ab ipso tamen factum fuisse, postea certò cognovi. Ad hoc scriptum meum nihil umquam, quod sciam, Erasmus respondit. Tantùm (ut quidem audivi) professus est, se, eo lecto, multò magis in sua sententia confirmatum fuiße. Ex quo summum me desiderium cepit, hanc nostram disputationem in lucem emittendi; ut, scilicet, quando hic labor meus nihil apud ipsum, cum quo disputabam, profecisset: tentarem an apud alios aliquid proficere poßet: & rem totam piis atque eruditis hominibus dijudicandam proponerem; ut, ex utracumque parte staret veritas, ea tandem obtineret. Verùm huic meo desiderio satisfaciendi
nullam

nullam antehac facultatem habere potui. Nunc verò (Dei, arbitror, providentiâ) cum ea mihi, ne cogitanti quidem, mirâ quadam ratione data fuerit; nolui occasionem hanc spernere cum iis, qui divinarum rerum scientiæ studio tenentur, hoc, quidquid est, communicandi. quòd nimirum id ad scientiam istam, omnium sine ulla controversia nobilissimam & utilissimam, maximè pertinere videatur. Expenduntur siquidem in hac disputatione, ut antea innuimus, & examinantur satis diligenter sacra testimonia non pauca, & inde petita argumenta, aliæqué rationes, quæ cum ipsis consentire videntur; ex quibus plurimi in ea opinione confirmantur, Vnigenitum Dei filium aliud quidpiam revera esse, præter hominem Iesum Nazarenum; ita ut, eâ perlectâ, facilè quivis, quid de testimoniis istis sentiendum sit, quáve ratione sint explicanda, statuere posit. Hoc tantùm non leviter doleo, quòd ex ipsius Erasmi Iohannis literis, quas nuper ad me dedit, intellexi, ipsum gravatè ferre, quòd utrumque hoc nostrum scriptum in publicum nunc edatur. id enim propediem, ut quidem sperabam, futurum, jam ipsi significaveram. Voluißet ipse, ut conjicio, priùs saltem scriptum suum accuratiùs recognoscere. Itaque, si id mihi fuisset integrum (quamquam propter distantiam locorum &

alia impedimenta, diu admodum hanc editionem differre opus fuißet, & interim fortasse hujusce rei facultas, quæ a multis aliis rebus pendet, aliquo modo mihi periißet) facilè hac disputatione nostra edenda supersedißem. Sed, cum ipsius litteræ mihi sunt redditæ, jam totum opus, præter hunc primum quaternionem, typis excusum fuerat. Scripsit autem iisdem in litteris idem Erasmus, se hanc controversiam in quodam suo scripto solidè tractaße; quippe in quo & suam sententiam aliquot argumentis accuratè expositis & confirmatis tuetur, & quæ a nobis objiciuntur ordine refellit. Hoc igitur suum scriptum, quod si ei morem gerere voluißem, se statim ad me mißurum pollicebatur, ut refutarem, me conari voluisset, & illud unà cum refutatione mea imprimendum curare. Sed præstabit, ut ipse scriptum istud suum edat. ad quod refellendum, si satis ea non eße judicavero, quæ in hac disputatione a me sunt dicta, parvo labore & sumptu, Deo dante, quæ deerunt, separato libello addere potero. Satis me officio meo satisfecißе mihi videbor, cum hîc lectores monuerim (non obscurè enim id ex iis, quæ suprà dixi, colligi potest) quid ipse Erasmus de suo scripto, ad quod in hac disputatione respondetur, sentiat: illud, videlicet, imperfectum eße. verumtamen subjungit ipse, se caus-

sæ suæ

sæ suæ tantopere confidere, ut ausit vel ista ipsa paucula sua verba cum prolixis nostrorum hominum commentariis, quos de Christo homine confecerunt, committere. Quocirca doloris, quem ex ipsius litteris me cepiße dixi, ex iisdem litteris non mediocre levamen sentio; & spero ipsum tandem, quidquid a me factum est, boni consulturum.

Iam verò tibi, Moscorovi præstantissime, hunc Libellum potissimùm inscribere placuit, quòd quamvis, Dei benignitate, noster jam sis factus; tamen vix ullum in toto hoc regno noverim, qui incorruptiùs de hac inter me, & Erasmum Iohannis controversia judicare queat. Nam non solùm ea eruditione atque ingenii ac judicii acumine polles, quibus paucissimi sunt præditi; sed tanto animi candore ac sinceritate præstas, ut crediderim, facilè fore, ut quicumque te noverit, si inter te, & ipsum aliqua de re contendatur, ubi, quid ipse pro se, aut contra te afferat, rectè cognoverit, te unum litis vestræ judicem libenter sit constituturus. Quid dicam de summa tua prudentia ac multarum, nec sanè minimarum, rerum usu, unde ad graves controversias dirimendas, etiam in iis, quæ ad ipsa nostræ religionis dogmata spectant, plurimùm adjumenti omnino comparatur? O felicem illum diem, quo te cœtus noster suum esse, planè

se, planè vidit. Nam, ut tu, ex eo tempore, hujus mundi illecebris spretis, & vanis curis relictis, Dei Christique servitio te totum consecrasti, æternæque tuæ salutis, a qua alioqui facillimè aberrasses, certissimam viam es ingressus; sic cœtus noster te tanto viro auctus, jam sperare meritò potuit, fore, ut alii etiam præstantes viri, partim exemplo, partim curâ tuâ, ad ipsum se aggregent: & sic tandem aliquando nostrorum hominum innocentia, & verissimæ ac solidissimæ pietatis studium iis omnibus innotescat, qui, quamvis adhuc nobis infensi, probi sunt tamen alioqui homines, & ad veritatem, si illis clarè ac sincerè proponatur, amplectendam apti, quæ illos ab æterna morte atque interitu vindicare potest, & ad beatam immortalemque vitam transferre. Neque enim id præcipuè nostri homines agunt, ut de Dei Christique essentia inexplicabiles & a sacris litteris abhorrentes sententiæ ex Christiana republica, quantum ipsi efficere possunt, eijciantur, atque adeò inde perpetuò exulent: sed ut vitæ ex Iesu Christi Domini nostri præscripto puritas & sanctitas, quæ sola ad æternam vitam est via, inter eos, qui nomen ipsius IESU CHRISTI nominant, quos nimis turpe est ab iniquitate
2 Tim. 2. 19. non recedere, ita vigeat, ut qui nondum Christo nomen dederunt, incipiant admirabundi de

Christianæ

Christianæ doctrinæ præstantia & efficacia seriò cogitare, & agnoscentes, verè inter eos, qui Christiani vocantur, Deum habitare, ad eum ipsum, a quo Christiani nominantur, ad principem, inquam, & auctorem salutis æternæ, ab ipso Deo mortalibus datum & constitutum, ex animo convertantur. Hoc, inquam, præcipuè nostri homines agunt & curant. & propter hoc unum, quemadmodum de Dei Christique essentia, sic de aliis non paucis ad Christianam religionem pertinentibus, ut veræ certæque & divinis testimoniis consentaneæ sententiæ obtineant, quoad possunt, dant operam. Vident enim his contrarias, quæ ubique ferme hactenus obtinuerunt, opiniones facilè impedire, quominus quis istam, de qua paullo ante dixi, unicam salutis æternæ viam teneat. Cujus rei fidem facere potest vita, quam ii, qui Christiani nominantur, vulgò, jam a compluribus sæculis, ducunt; è quorum numero vix millesimum quemque reperias, qui verè Christianis moribus sit aut fuerit præditus. Illud certissimum esse videtur, nullo modo fieri posse, ut cum vera ac plena rerum divinarum cognitione, quæ passim habeatur, tam diu tam exiguus hominum verè piorum sit numerus. Ea autem de hominum verè piorum numero, qui vel nunc sit, vel jamdiu antea fuerit, affirmo, quæ omnes verissima

rissima esse, & agnoscunt & ingemiscunt: tot calamitatum gravissimarum, quæ Christianum orbem, jam per tot sæcula, miserrimè affligunt, caussam meritò in ipsorum Christianorum vitia ac scelera, & qui ubique regnat, luxum & voluptariam vitam conferentes. ita ut nihil frequentiùs audiatur, quàm publicè, & voce, & scripto, reprehendi mundoque exprobrari crimina ista. Sed vix quidquam proficitur, aut proficietur umquam, vixque a peccati ubique regnantis dominatu illi ipsi, qui Christum Iesum omnis justitiæ parentem se puriùs multò, quàm vulgò fiat, colere profitentur, vindicari poterunt, nisi priùs salutis æternæ ratio ac firmamentum dilucidè cunctis appareat. id quod sine divinæ majestatis, ad quam Christus homo evectus fuit, vera cognitione, ut ab initio attigimus, numquam fiet. Nisi enim, eum ipsum, qui viæ ad æternam salutem consequendam dux nobis ac præmonstrator fuit, cum communem nobiscum naturam haberet, & sine peccato per omnia, ut divina oracula loquuntur, similiter ac nos, tentatus fuißet, non modò ad immorta-
Hebr. 4. 15. lem beatitudinem pervenisse credamus, verùm etiam ipsius immortalis beatitudinis iis dandæ, qui ipsum imitati fuerint ejusque dictis paruerint, eosque perpetuò fovendi & ab omnibus malis protegendi, plenissimam potestatem adeptum

adeptum fuisse, nobis certò persuadeamus; vix fiet umquam, ut seriò nostrûm quisquam resipiscat, & viam istam nobis præmonstratam, valde asperam alioqui naturæque nostræ invisam, ingrediatur ac teneat, seseque ab inveterata peccandi assuetudine ad justitiæ opera ex animo sectanda convertat. Dux autem viæ istius ac præmonstrator, ex ipsius Dei consilio, Iesus Christus homo fuit, nec alius quisquam; disertè Paulo apostolo contestante, unicum esse mediatorem Dei & hominum, hominem Christum Iesum. Quare, istum ipsum hominem ad tantam majestatem evectum fuisse, agnoscendum nobis est. Hoc autem illi demum rectè ac verè facient, qui nullum alium Dei filium unigenitum, ante, aut præter hunc hominem, agnoscent. Certissimum siquidem est, Dei filium unigenitum nobis viam istam patefecisse, & ipsum Deum alioqui invisibilem nobis enarrasse.

1 Timi. 2. 5.

Ioh: 1. 18.

Legant igitur, obsecro, æquo animo ii, in quorum manus ea inciderit, hanc disputationem nostram; ex qua minimo negotio intelligent, nihil esse, cur suspicari quis debeat, aut etiam possit, Dei filium unigenitum ante Iesum Christum hominem extitisse. Tuque, eruditissime Moscorovi, amoris & observantiæ in quem meæ hunc tibi inscriptum libellum testem ac

monu-

monumentum perpetuò extare velim, quando non satis temporis habui, ut tibi eum expendendum antea traderem, si quid in eo a me dictum reperies, quod minùs verè aut rectè dictum censeas, monere me statim ne graveris; ut quamprimùm id corrigere aliqua ratione possim, atque, ut te verè dignus hic meus labor aliquando appareat, nec facilè umquam intereat, curare. Deus cælestibus suis donis in dies magis te augeat ac cumulet. Anno a Christo nato CIↃ.IↃ.XCV. *die 16. men: Iunii.*

DISPVTATIO

Inter Erasmum Iohannis affirmantem, Christum fuisse unigenitum Dei filium, etiam antequam ex virgine nasceretur, & Faustum Socinum contrariam sententiam asserentem. Vbi ille argumentantis, hic verò respondentis partes perpetuò obtinet.

A Fausto quidem scripta; sed ita, ut quæ Erasmum dicentem facit, sit (idque, quoad ejus fieri potuit, ad verbum) quidquid ipse Erasmus sibi attribuit in quodam scripto, in quo Disputationis, quam coram cum Fausto hac eadem de re habuit, capita exponere conatus est. Itaque, etsi uterque sic loquens inducitur, quasi res quodammodo agatur; tamen nihil aliud intelligendum est, quàm hic a Fausto ea omnia refutari, quæ vel ad suam sententiam confirmandam, vel ad contrariam labefactandam in eo scripto Erasmus exposuit.

ERASMUS IOHANNIS.

PRIMO omnium fateor, me tecum facere in articulo de uno vero Deo patre, nec trinitatem agnoscere, quamobrem etiam patior persecutionem a Ger-

manis. Verùm in doctrina de persona & officio Christi nego, me tecum sentire, quamquam paratus sim meliora amplecti, & in tuam sententiam descendere, quatenus eam defendere e scriptura adversus me possis. Atque ut tantò rectiùs error mihi eripiatur, omnino necesse est, ut palàm & ingenuè proferam ea, quibus impedior, quominus tecum faciam. Ita ad rem propiùs accedo, & quatuor rationes, quibus a tua sententia alienor, & in mea retineor, leviter attingo.

1. Quarum prima est, quòd videatur non parum decedere majestati Dei, dum ejusmodi ei opponitur mediator, qui sit purus homo, qualem ipse doces, etsi majoribus, quàm alii, donis ornatum. Contra verò hac re maximè extolli Dei altitudinem, si credamus, ad eam non patere aditum, nisi per ejusmodi mediatorem, qui sit filius Dei unigenitus, & creator totius mundi, & omnium angelorum & hominum.

2. Secundò non parum detrahitur Christo ejusq; dignitati, si merus homo habeatur, in quo nihil sit essentiale, quod in alio quovis homine non reperiatur, & si per eum opera solummodo redemptionis peragantur, dignè verò honorari Christum si habeatur non solum pro filio Mariæ, sed etiam unigenito filio Dei, cujus essentia longissimè excedat

claritate &ſplendore omnium angelorum eſſentiam quantumvis ſpiritualem, quiq; fuerit ante initium rerum omnium, ac per quem Deus non ſolum redemerit mundum, ſed etiam ex nihilo creaverit.

Tertiò affirmo tuâ ſententiâ non leviter extenuari beneficium redemptionis, utpote quod per hominem effici potuerit, cum tamen nihil ſit hoc beneficio majus, maximèqué in hoc elaborandum, ut ejus dignitas omnibus modis exaggeretur. Quod ſi quis Chriſtum agnoſcit unigenitum Dei filium & creatorem mundi, is rapitur in admirationem tam ſtupendi operis, & cogitur fateri, oportere, omnium maximum eſſe beneficium, pro quo obtinendo neceſſe fuerit parentem rerum omnium de cælo deſcendere, hominem induere, & acerbiſſimum mortis ſupplicium ſubire. 3.

Quartò elogia illa magnificentiſſima, quibns ſcriptura inſignit Chriſtum, longè eſſe auguſtiora, quàm ut cadere poſſint in hominem, ut, quòd totum vetus teſtamentum, cujus ſumma eſt dignitas, in hunc unum reſpexit, ſacerdotium, regnum, omnisq; ordo prophetarum in Chriſtum quaſi digitum intenderint, quem tanto cum deſiderio omnes patriarchæ, reges, & prophetæ cum tota eccleſia veteris teſtamenti expectarint, de quo 4.

Iohannes dicat, dignum se non esse cujus solvat corrigiam calceamenti, qui a Paulo dicitur imago Dei inconspicui, primogenitus omnium creaturarum, splendor gloriæ Dei, & character substantiæ ejus, in quó habitet omnis plenitudo divinitatis corporaliter, per quem omnia sunt condita, de cujus plenitudine omnes accipiunt, quem angeli adorent Heb: 1. Hæc, inquam, & alia multa, quæ scriptura Christo tribuit, non quadrant in tam vile subjectum, quale a te constituitur, & quodammodo coarctanda est magnificentia horum encomiorum, quò in Christo homine, utcumque locum habeant. Quod si revera agnoscimus Christum unigenitum Dei filium, quem Deus tantis dotibus exornârit, ut per eum & mundum condiderit, & omnia sua opera exequatur, majestatem suam hæc elogia retinebunt, & optimè in Christum quadrabunt.

Has quatuor rationes, ut dictum est, breviter attigi, quibus fateor me non parum confirmari in mea sententia. Verum nolo nunc de his prolixiùs agere, nec magnopere ad eas responsum peto. quandoquidem restat quinta ratio, quæ præcipuam vim in se continet hujus controversiæ, qua cadente simul aliæ omnes cadunt: qua stante omnes stant, ad quam proponendam me nunc accingo.

FAUSTUS

FAUSTUS SOCINUS.

QUAMQUAM *non admodum requiris, ut ad quatuor istas rationes respondeam, tamen, ut, quemadmodum instituta disputatio postulat, nihil a te afferatur, sive pro tua, sive contra sententiam meam, quod a me non refutetur eas omnes refellere conabor.*

Quod igitur ad primam attinet, Dico eam in 1.
priore parte ad propositam inter nos quæstionem non facere. Quærimus enim, utrùm Christus fuerit unigenitus Dei filius, nec ne, antequam ex virgine nasceretur, non autem utrùm fuerit purus homo. Nihil autem impedit, quominus Christus non fuerit unigenitus Dei filius, nisi postquam natus est ex virgine, nec tamen sit aut fuerit umquam purus homo: At enim ais, tu, eum purum hominem fuisse doces. Primùm non credo me umquam de Christo ad istum modum locutum esse. Deinde dico, quidquid ego doceam, hoc extra quæstionem nostram esse. Sed fac præterea, & me docere, Christum esse purum hominem, & hoc maximè ad quæstionem nostram pertinere: Nego quidquam vel Dei majestati decedere, vel absurdi in eo esse, quòd mediator inter Deum & nos sit purus homo. Id autem jurè a me fieri satis indicat Paulus, dum 1 Tim: 2. 5.
disertè ait, unum mediatorem Dei, & hominum esse hominem Christum Iesum. Nam alioqui hîc simplici hominis appellatione non fuisset contentus; præsertim ubi nihil cogebat Christum hominem appellare; nisi quòd fortasse mens Pauli erat significare, Christum Iesum, quatenus est homo, mediatorem unicum Dei &

hominum eſſe id quod rationem iſtam tuam apoſtolico ſpiritui adverſari planè oſtenderet. Adhæc, ſi Dei majeſtas non ferret, ut ipſius Dei, & hominum mediator eſſet purus homo, non ferret ſimiliter, ut ejusmodi mediator, purus homo jure exiſtimari poſſet. Atqui Chriſtus nihil manifeſtè in ſe habuit aut fecit, quod purus homo habere aut facere nequeat, ſi Deus velit. Itaq; purus homo jure exiſtimari potuit, quemadmodum & olim & hodie a plurimis exiſtimatus eſt; qui tamen, eum ſervatorem ſuum & ſempiternæ vitæ datorem eſſe, agnoverunt, quo nihil majus, ſeu manifeſtè, ſive non manifeſtè, in ipſo vel fuit, vel eſſe poteſt. Poſtremò, quemadmodum nihil Dei majeſtati ex eo decedit, quòd filius ejus unigenitus ſumma ignominia & turpiſſima morte ab hujus mundi principibus affectus fuerit, nempe quia ſic ſalutis noſtræ ratio poſtulabat; ſic nihil Dei majeſtati ex eo decedere poteſt, quòd purus homo mediator ſit inter ipſum & nos. modò ſic ratio ſalutis noſtræ requirat; ut certè requiri contendet, quiſquis, Chriſtum purum hominem eſſe affirmat. Immo, cum Dei gloria ex ipſius erga nos benignitate, ac beneficentia maximè appareat, vehementer ejus gloriam amplificat, quòd purum hominem, quales nos ſumus, mediatorem ſuum eſſe voluerit, eumq; iis donis cumulare, quibus ad ejusmodi munus perfectè obeundum opus erat. non poteſt autem Dei majeſtas ea re minui, qua ipſius gloria plurimùm amplificatur. Adde, quòd ex ejusmodi donis majeſtas Dei maximopere elucet; nec perſonæ di-

gnitas tam in eßentia ipsa, quàm in qualitatibus consistit. Hinc fit, ut persona, quantumvis indigna, eandem prorsus cum dignissima eßentiam habere possit, solis qualitatibus ingens, dignitatis ratione, inter utramque discrimen constituentibus.

Iam quod in altera hujus primæ rationis parte, de filio Dei unigenito dicis, & alibi identidem repetis, ad rem nullo modo facere videtur, cum neque ego negem, Christum revera Dei filium unigenitum esse, nec quidquam prohibeat, quin purus homo unigenitus Dei filius eße possit. siquidem purum hominem in hac disputatione eum intelligere necesse est, qui hominis quidem eßentiam habeat, nec præterea ullam: cæterùm qualitatibus cum nullo alio homine communibus præditus eße possit. Quocirca nisi velis, Christum ex ipsa Dei eßentia genitum eße (quod te nolle arbitror) nihil est, cur tibi potiùs, quàm mihi, Christum filium Dei unigenitum eße, jure affirmare liceat. Quod verò addis de creatore totius mundi, & omnium angelorum & hominum, dico, te eum tibi fingere, qui numquam fuit præter ipsum Deum; nec si, ut putas, creare est ex nihilo condere, ullo modo eße potest. nam & quidam ex iis, qui alioqui tecum sentiunt, suntq́; in hac quæstione exercitatissimi, pro summa blasphemia habent, si quis creationem istam ulli alii præter ipsum solum Deum tribuat; & nominatim si ejus filio unigenito eam tribuere velit. Præterea, cum ipse, ut infrà videbimus, non modò fatearis, sed planè contendas, redemtionem præstantius

esse opus, quàm creationem, non video, quid, te ipso judice, decedere possit majestati Dei, si mediatorem suum eum constituit, qui sit redemptor, quamvis non sit creator.

2. *Secunda ratio eodem vitio laborat, quo primam, cum eam refellere institui, laborare ostendi, ac præterea nihil habet, ad quod reipsa jam responsum non sit, nisi id ipsum, in quo prædictum vitium consistit; id videlicet, quod dicis de essentia excellentiore. Nam hoc sanè aliquo pacto ad Christi personæ dignitatem amplificandam pertinere poßet. Verùm istiusmodi dignitas personæ Christi non adeò quærenda est; & multò pluris, quàm ipsa, est æstimandum, multoq; magis ad Christi gloriam & honorem pertinere dicendum id, cum quo dignitas ista consistere non potest, quòd scilicet, quamvis, quod ad ipsam essentiam attinet, Christus nihil aliud, quàm homo eßet, tamen talem se in voluntariis laudabilibusq; dictionibus, & operationibus præstiterit, qualem nullus hominum præstitit, aut præstiturus est vmquam. Huc accedit quòd non tam de ipsa Christi gloria, nedum de dignitate ista, solliciti eße debemus, quàm de Dei gloria. Atqui hæc multò major conspicitur, si per Christum, licèt purum hominem, tot tantaq; Deus patraverit, quàm si eadem per ipsum diviniore aliqua eßentia præditum, quamvis ea a se donatum, patrasset. quemadmodum multò magis laude dignus & gloria est artifex quispiam, si instrumento aliquo viliore & ad rem ipsam per se ineptiore opus aliquod insigne faciat, quam*

at, quàm si idem opus præstantiore aliquo instrumento, & ad rem ipsam per se aptissimo faceret; quamvis instrumentum illud ab ipso fabrefactum esset. sed, etiamsi dignitas personæ Christi omnino quærenda esset, huc tamen nihil attineret, quod dicis de essentia ejus ante initium omnium rerum,(si modò ipsum quoque rem creatam esse fateris.) Nihil enim vetat, quominus Christus, licèt post tot alias creaturas a Deo conditus, personæ tamen suæ dignitate præstantior sit, quàm ea, quæ prima omnium fuit condita. Immò facilè fieri potest, ut quæ omnium prima a Deo fuit condita, omnium vilissima fuerit; videmus enim eundem Deum a vilioribus, id est, inanimatis, incepisse, & ad præstantiora, id est, animata, & tandem ad hominem intellectu præditum, creando, pervenisse: in ea quidem creatione, quam Moses litteris consignavit. Id porrò, quòd ais, dignitati Christi detrahi, si per eum opera tantummodo redemptionis peragantur & non etiam videlicet, creationis; jam satis refutatum est, cum de Dei majestate in mediatore constituendo egimus. Satis enim est, quòd Christus præstantioris cujusdam operis media caussa fuerit, quàm sit creatio. nec quidquam ejus dignitati adderet, quòd etiam creationis fuisset. quemadmodum opifici cuipiam, qui domum ab alio exædificatam, ab ipsis fundamentis instaurasset, & ad multò elegantiorem & præstantiorem formam redegisset, quàm antea esset, nihil prorsus dignitatis adderetur, si ejus domus, ut antea fabricata erat, ædificator fuisset.

3. *Ad tertiam rationem dico, nullo modo extenuari poſſe beneficium redemptionis per extenuationem qualemcunque ejus, per quem ſacta eſt; cum qualis & quanta ipſa redemptio ſit, manifeſtè conſtet. Tunc locum fortaſſe haberet ratio iſta, ſi de qualitate & magnitudine redemptionis minimè conſtaret; videretur enim ex eſſentia ſeu natura non admodum præſtante, aut certè non ſingulari illius, per quem ea facta fuiſſet, poſſe colligi, eam non adeò excellentem rem eſſe. Nunc, quando, qualis ſit & quanta redemptio noſtra, quoad in hoc ſæculo percipere licet, apertè intelligimus, nec ea ex majore quadam Chriſti perſonæ præſtantia, per quem facta eſt, major apparere poteſt quàm illi credant, qui Chriſti perſonæ præſtantiam iſtam non agnoſcunt, nullus rationi iſti eſt locus. Miror autem, quòd Chriſtum, omnium rerum parentem auſus fueris appellare, non modò præter, ſed contra univerſas ſacras litteras, quæ unum illum Deum, quem tu Chriſtum non eſſe, nec ejusdē cum Chriſto eſſentiæ fateris, unum etiam & ſolum parentem noſtrum atque omnium rerum prædicant, & hac ipſa ratione eum a Chriſto diſtinguunt. Vix auſit Trinitarius ullus hoc tempore ita loqui, ut tu locutus es. Et ſanè non vides, te iſtis tuis rationibus paulatim in Trinitariorum caſtra reverti. Nam certè, ſi tu rectè ratiocinaris, ut major Chriſti perſonæ dignitas, ſic redemptionis noſtræ per ipſum factæ beneficium amplius atque auguſtius omnibus appareret, ſi Chriſtus ille ipſe Deus eſſet, præter quem non eſt alius, & de quo*

ſcriptum

ſcriptum legimus, Audi Iſrael Iehova Deus noſter Iehova unus eſt. *Mitto autem, quòd in hac tertia ratione extra propoſitam quæſtionem mihi objicere videris, non quidem ut in ſuperioribus, quòd Chriſtum purum hominem faciam, ſed quòd hominem illum eſſe agnoſcam, cum videlicet ais, ſententiâ meâ non leviter extenuari beneficium redemptionis, ut pote quod per hominem effici potuerit. Mitto hoc, inquam. Arbitror enim, te ipſa voce hominis purum hominem intellexiſſe. Quamquam non deſunt ex iis, qui tecum ſentiunt, qui concedere nolint, Chriſtum eſſe aut fuiſſe hominem. Id enim cum veſtra ſententia prorſus pugnat; niſi velitis, vel Chriſtum eſſe duplex* ὑφιςάμενον, *ſive, ut vocant, ſuppoſitum, vel in uno ſuppoſito Chriſto eſſe duplicem formam eſſentialem. quod utrumque falſiſſimum atque adeò impoſſibile planè eſt. Certè videris tu ipſe, omnino hominem ab ipſa unigeniti filii Dei eſſentia penitus excludere, cum rudiores quoſdam Trinitarios hac in re imitatus, extra omnem ſcripturam dicis, unigenitum Dei filium, quem omnium rerum parentem vocas, hominem induiſſe. Nam profectò aliud eſt, quod induitur, & aliud quod induit. Sed non eſt meum, nunc abſurdiſſima multa, & cum ſacris litteris apertiſſimè pugnantia adeóq; impoſſibilia perſequi, aut ulla ex parte explicare, quæ ex ſententia veſtra neceſſariò proficiſcuntur.* Deut. 6. 4.

Iam igitur ad quartam tuam rationem veniamus, in qua nonnulla dicuntur, quæ infrà diligentiùs examinabun- 4.

minabuntur, ea, videlicet, quæ aliquod pondus habere videntur. Nam quòd affirmas, longè augustius esse, quàm ut in hominem cadere possit, in unum Christum totum vetus testamentum respexisse, & omnia simul, quæ sub eo erant, omnesq; patriarchas, reges, & prophetas cum tota Ecclesia veteris testamenti maximo cum desiderio eum expectasse; quòd inquam, affirmas, hæc in hominem cadere non posse, ne de iis, quæ hic pro concessis sumis, quidquam dicam, quorum saltem pars in dubium meritò revocari potest; Dico, si ista omnia singulatim apertiùs explicentur, nec sub verborum involucro principium (quod ajunt) alicubi tacitè petatur, planè perspectum iri, tantum abesse, ut quidquam eorum in hominem cadere non possit, ut nonnulla sint, quæ non nisi homini convenire queant, veluti expectatio illa venturi Christi (quæ non semper, ut tibi videtur, sed aliquando, idq; serò tandem in Israëlis ecclesia fuit.) Hominem enim expectabant Israëlitæ, quemadmodum etiam illis promissus fuerat, ex Davidis semine, nec alius quisquam præter hominem, Christus esse poterat. Christus enim populi Dei, & sic hominum verum & proprium regem significat. Atqui verus & proprius rex, ejusdem generis, sive, ut logici loquuntur, ejusdem speciei sit oportet, cujus ii sunt, quorum est rex, & idcirco homo, quamvis cunctis animantibus dominetur, non tamen bestiarum rex nisi minùs propriè & metaphoricè appellabitur, quemadmodum etiam Deus per Metaphoram hominum rex dicitur. Quod affers ex Iohannis verbis, quæ de

Christo

Christo dixit, id tibi plurimùm adversatur. Iohannes enim ibi de Christo, ut homine, apertè loquitur; ut indicat illud ipsum, quod ait, de corrigia calceamenti ejus, & demonstrant alia ejus verba apud Iohannem evangelistam; ubi ad id respiciens, quod pridie ejus diei dixerat, quodq́; a te allatum fuit, inquit, Hic est, de quo dixi, Post me venit vir, qui ante me fuit, *&c* Ioh: 1. 30. *Cur verò non potuit Iohannes de Christo homine dicere, quòd ipse non esset dignus solvere corrigiam calceamenti ejus? Num fortaße, quia & ipse Ioannes homo erat? Quasi verò inter hominem & hominem summa distantia eße nequeat propter diversas qualitates. An non, si quis ex nobis dicat, exempli caussâ, Paulum Apostolum fuisse talem Iesu Christi servum, cujus nos digni non fuißemus solvere calceamenti corrigiam, rectissimè loquetur, quamvis Paulus, non secus ac nos, homo fuerit? Atqui non minor, immo multò major erat inter Iohannem, & Christum hominem, differentia, quatenus etiam uterque Dei minister erat, quàm inter quemlibet nostrum & Paulum, quatenus & ille fuit, & nos Christi servi sumus. Adde, quòd ibi Iohannes Christū considerat, qualis etiam postmodum futurus erat, idq́; quoniam erat certissimum, tamquam rem præsentem accipit. Patet hoc ex eo, quòd baptismi sancti spiritus mentionem facit, quem daturus eßet Christus, quodq́; hujus rei caußâ nominatim, cum, videlicet, ipse aquâ tantùm baptizaret, tantoperè sibi Christum præfert. Nihil autem esse ex sacris litteris certius potest, quàm, sicut*

spiritu

ſpiritu ſancto baptizandi poteſtatem reipſa non habuit Chriſtus, niſi poſt ſuam glorificationem, ſic, ut hominem glorificatum, eam poteſtatem illum a Deo conſecutum fuiſſe. Iam quantus eſt Chriſtus homo præ Iohanne, ſi poſt ſuam glorificationem conſideretur? tantus nempe, ut proverbiale (ni fallor) dictum illud, quod Iohannes ad id ſignificandum uſurpavit, in cujusmodi tamen dictis hyperbolicum aliquid ſine ulla veritatis offenſione eſſe poteſt, non ſatis id expreſſiſſe videatur. Iam, quòd Chriſtus, ut ais, a Paulo dicitur imago Dei conſpicui, ſplendorq́; gloriæ Dei, & character ſubſtantiæ ejus; hæc omnia, inquam, optimè ac pleniſſimè Chriſto homini conveniunt, in quo, & per quem mirabili ratione ipſa Dei gloria apparet, & voluntas apertiſſimè cognoſcitur, ſeq́; ipſum Deus nobis exprimit. Quin etiam ad Chriſtum hominem hæc
2 Cor:4. 4. *omnino referenda eſſe, ipſi loci indicant, ubi ea dicta*
Col: 1. 15. *ſunt; quippe in quibus vel paullo ante, vel ibidem de Chriſto ſit ſermo, quatenus aut ſanguinem ſuum in re-*
Heb: 1. 3. *miſſionem noſtrorum peccatorum fudit, aut Evangelium annunciavit, aut per ipſum Deus hiſce ultimis temporibus nobiſcum eſt locutus. Illud certiſſimum eſt, iſta divina omnia, quatenus ad humanum genus referuntur ad ipſumq́; pertinent, de Chriſto dicta fuiſſe. Quocirca, cum certiſſimum ſimiliter ſit, Chriſtum hominem mediatorem inter Deum & homines fuiſſe,*
1 Tim:2. 5. *immo hominem Chriſtum Ieſum unicum Dei & hominum mediatorem a Paulo dici. cumq́;, quòd Chriſtus aliter, quàm ut homo, humano generi quidquam divi-*

num

num impertierit umquam, nihil apertè constet, immo cum nec Christus esse potuerit, ut paullo ante ostensum est, nisi homo, nec Dei filius ille dilectus quisquam disertè usquam dicatur, qui non sit homo, sub quibus Christi & Filii Dei appellationibus ista omnia illi tribuuntur; cum inquam, hæc ita se habeant, nulla caussa est, cur dubitare possimus, quin ista ipsa omnia non dicam homini conveniant, sed de alio, quam de homine, dici non potuerint. Cæterùm, quòd Paulus dicit, in Christo habitare omnem plenitudinem divinitatis corporaliter, & Iohannes testatur, omnes nos de ejus plenitudine accepisse, utrumvis istorum, cur homini convenire nequeat, hactenus videre non possum. Quod enim attinet ad Pauli verba, in illis, ut ex contextu ipso satis liquet, divinitatis nomine nihil aliud intelligitur, quàm ipsius Dei voluntas, quam in Christo corporaliter omnem habitare ait apostolus. id est, totam eamq; solidam (non autem imperfectam & adumbratam ut quondam in Lege Mosis) in Christi evangelio ejusq; præceptis contineri. Quod verò pertinet ad Iohannis testimonium, illud explicatur manifestè per antecedentia verba, ad quæ relationem habet: per illa, scilicet, plenum gratiæ & veritatis. *In Christo enim plenissimè Dei benignitas & fidelitas in suis promissis servandis extitit, cujus nos omnes participes facti sumus. Hæc autem si quis Christo homini convenire non videt, necesse est profectò eum præjudicata aliqua eaq; firmissima opinione impediri, quominus veritatem manifestissimam cernere queat.*

Col: 2. 9. Ioh: 1. 16.

Arbitror

Arbitror, me ea dixiſſe, quæ ſatis eſſe poſſint ad rationem tuam in præſentia refutandam. nam de reliquis nonnullis, quæ ante commemoraſti, Chriſto in ſcriptura attributis, infrà, ut dictum eſt, diſputandum nobis erit. Illud unum, antequam finiam, non reticebo te hîc quoque ita locutum fuiſſe, ut non ſolùm a propoſita quæſtione diſceſſeris, quatenus Chriſti hominis mentionem feciſti, ſed etiam illum, hominem eſſe aut fuiſſe non concedas. Id enim hîc ſimiliter innuunt verba illa tua, quàm ut cadere poſſint in hominem. *Quòd ſi quanta Dei & potentia & ſapientia & erga humanum genus benignitas ſit, quantaq́; in eo apparere poſſit, quòd Chriſto homini iſta omnia attribui jure poſſe voluerit, aliquantò diligentiùs quàm fortaſſe feciſti, perpendiſſes; nec ſanè ita umquam locutus eſſes, nec ejusmodi encomia quodammodo coarctanda dixiſſes, ſi ad Chriſtum hominem accommodari debeant. quæ omnino ſuam majeſtatem retinent, etiamſi per Chriſtum mundus hic aſpectabilis, & qui aliquando periturus eſt, conditus non ſuerit, nec omnia ſua opera per eum Deus exequatur; dummodo certum ſit, ut eſſe debet, inaſpectabilem illum & numquam interiturum, qui nobis futurus eſt, mundum, per Chriſtum fuiſſe conditum, & nihil a Deo in Chriſti eccleſia fieri quantumvis magnum & admirandum, quod per ipſum Chriſtum non fiat.*

ERASMUS IOHANNIS.

Cum non hoc agam in præſentia, ut prolixè in quatuor iſtis rationibus defendendis verſer,

verſer, eas miſſas facio, & quintam rationem in manus ſumo, a qua tota hæc controverſia dependet. Hæc vero ea eſt. Quod ſentiam tuam ſententiam defendi non poſſe, niſi plurima ſcripturæ dicta violenter torqueantur, & quaſi per vim aliò trahantur. Et hæc eſt inter alias cauſſa, cur alterum quoque dogma longè veriſſimum de uno vero Deo minùs feliciter progrediatur, quia multi abſterrentur ejusmodi contortis ſcripturę interpretationibus, quas plerique veſtrorum ſequuntur in doctrina de Chriſto, iisqué adeò offenduntur, ut ea etiam ſuſpecta ipſis fiant, quæ rectiſſimè de uno vero Deo contra Trinitatem docentur. Verùm ne temerè id affirmare videar, aliquot argumentis demonſtrare aggredior.

Faustus Socinus.

Si dogma de uno vero Deo hactenus minùs feliciter progreſſum eſt, quod tamen ego, omnibus rectè perpenſis, affirmari poſſe non crediderim, alia omnino ejus rei fuit & eſt cauſſa, quàm a te allata. idq́, vel ex eo patet, quòd, ut ipſe fateris, plerique ex noſtris hominibus interpretationes iſtas ſequuntur, quas tu contortas appellas. Nam, cum interpretationes iſtæ, ut tibi videtur, neceſſariò ex ſententia noſtra oriantur, quam in doctrina de Chriſto aſſerimus; perinde eſt, acſi dixiſſes, pleroſque eorum eas ſequi, qui & tecum & nobiscum idem de uno vero Deo contra Trinitatem

nitatem sentiunt. nam sine dubio plerique ex istis idem de Christo aßerunt, quod nos aßerimus. Ex quo constat, sententiam nostram sacris litteris videri magis consentaneam, quàm tua videatur. tantum abest, ut per eam contorqueri scripturæ dicta credantur, & quodammodo vim pati. Quinimmo, cum magna pars eorum, qui hodie nobiscum sentiunt, etiam postquam Deum illum Trinum abjecerant, in istis sacrarum litterarum locis interpretandis tecum olim sentirent; ubi sententia nostra doceri incepit, paullatim, interpretatationibus illis relictis, nostras, receperunt: unaq; cum iis tandem ipsam sententiam sunt amplexi. Non diffiteor tamen hactenus, nihil a nobis editum fuiße, quo dicta Scripturæ, quæ tu intelligis, diligenter omnino explicata & explanata fuerint; & adhuc iis, qui non facilè ab inveteratis opinionibus quantumvis falsis discedere poßunt, satisfactum a nobis non esse. sed, qui sententiæ nostræ veritatem agnoverunt, eamq; omni prorsus difficultate & absurditate, sive rationem spectes, sive perpetuum sacrarum litterarum tenorem consideres, carere animadverterunt; ii haud ægrè ferunt, si quædam Scripturæ dicta nondum planè intelligunt, nec, qua ratione explicanda sint, sic ut eidem veritati nihil prorsus repugnare videantur, suspicari adhuc poßunt. Tentabo ego, Deo adjutore, num ea, quæ allaturus es, ita explicari queant, ut non istis tantum, sed tibi quoque fortaße plenè satisfiat: tibiq; ipsi appareat, non nostris, sed ve-

ſtris interpretationibus ſcripturam torqueri, eiq́ue vim afferri. Itaque tua argumenta audiamus.

ERASMUS IOHANNIS.

PRIMUM ARGUMENTUM. Omnis cognitio veri Dei eſt à Chriſto Ieſu, quemadmodum probatur duobus teſtimoniis, Ioan. 1. *Deum nemo vidit unquam, unigenitus filius, qui eſt in ſinu patris, ipſe enarravit nobis,* & Matth. 11. *Nemo novit patrem* (hoc eſt Deum) *niſi filius, & cui filius voluerit revelare.* In ſanctis veteris teſtamenti fuit veri Dei cognitio. Ergo Chriſtum, qui eam ſanctis veteris teſtamenti revelarit, tum fuiſſe neceſſe eſt.

FAUSTUS SOCINUS.

Tuum hoc argumentum, nec omnino id probat, quod tibi probandum ſumpſiſti, nec cum ipſis teſtimoniis, quæ attuliſti, planè conſentit. Probandum enim tibi ſumpſeras, Chriſtum fuiſſe unigenitum Dei filium, antequam ex virgine naſceretur, & de filio, ſeu de unigenito filio teſtimonia ipſa loquuntur, quæ protuliſti; tuum verò argumentum de Chriſto ſimpliciter concludit, quòd fuerit ante virginem matrem. Itaque in majore propoſitione & in ipſa concluſione pro Ieſu Chriſto, ſeu Chriſto, unigenitus filius Dei ſubſtituendus eſt. Iam verò, ut de vi ipſius argumenti agamus, dico, majorem propoſitionem nullo modo concedi poſſe; præſertim, ſi verbum Eſt in ea, tamquam rei naturam ſeu conditionem perpetuam declarans,

accipiatur, & ad omne tempus referatur. nec porrò propoſitio iſta ex allatis teſtimoniis ulla ratione probatur.

Quod enim attinet ad teſtimonium poſteriore loco allatum; illud nec de omni Dei cognitione, ſed quatenus eſt pater, eaq́; plena, loquitur, nec ad præteritum tempus refertur. Quòd loquatur de cognitione Dei, quatenus eſt pater, ex eo ſatis perſpicuum eſt, quòd de Patris cognitione diſertè in eo verba fiunt, nec de alia præterea. Id quod tu ipſe ſentiens, cum illud recitaſti, vocem Patrem interpretatus es Deum. Atqui verum quidem eſt, patrem iſtum, eſſe Deum; ſed ex ipſa voce apparet, illic non conſiderari ſimpliciter, ut Deum, ſed ut patrem. Non omnem au*tem Dei cognitionem, ut patris, eſſe, nec porrò in vetere teſtamento Dei, ut patris veram cognitionem* Rom. 8. 15. *fuiſſe, vel illa Pauli verba oſtendunt,* Non enim accepiſtis ſpiritum ſervitutis iterum in timorem, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus Abba, Pater. *Quòd verò teſtimonium iſtud de pleniore aliqua cognitione loquatur, primùm indicat ipſum verbum græcum ἐπιγινώσκει quod ſine dubio plus ſignificat, quàm ſi ſimplex verbum γινώσκει, ſcriptum eſſet, ac plenam omnino quandam cognitionem declarat. Deinde id ex eo demonſtratur, quod antecedit: neminem, ſcilicet, noſſe filium, niſi patrem.* Nam *certè, etiam præter patrem ſunt, qui filii aliquam cognitionem habeant. Quòd ſi huc quoque referenda dicas verba illa,* & cui voluerit

luerit filius revelare; *tamen falſum erit, neminem noße filium, niſi patrem, & cui filius ſeipſum revelare voluerit: ſi hoc de qualicumque non autem de plena tantùm cognitione accipiatur. Certum eſt enim, poße diligi a nobis filium, antequam is ſeipſum nobis revelet. Atqui dilectio ſine aliqua cognitione eße non poteſt. Igitur, etiam antequam filius ſeipſum nobis revelet, poßumus ejus aliquam cognitionem habere. Quòd autem poſſimus filium diligere, antequam is ſeipſum nobis revelet, probant hæc verba ipſius filii,* Qui autem diligit me, diligetur a patre meo; & Ioh: 14.
ego diligam eum, & manifeſtabo ei meipſum. 21.
Idem enim Revelandi, quod Manifeſtandi, verbum pollere, nemo arbitror negaverit. Quamobrem, ſi dixeris, hîc Chriſtum de pleniore ſui ipſius patefactione loqui, nihil eſt, cur nolis, itidem in teſtimonio a te allato eum de pleniore iſta patefactione locutum eße, ob idq́, de pleniore etiam cognitione. nec porrò rationem differentiæ ullam inter hos duos locos, quod ad verbi illius ſignificationem attinet, afferre poteris; niſi id pro conceßo ſumas, quod vel planè controverſum inter nos ſit, vel non minùs, quàm ea, de quibus controverſamur, probationis indigeat. Poſtremò verba ſimpliciter prolata, ſimpliciter etiam in dubio ſunt accipienda. Verùm qui ex parte tantùm, non autem ulla ratione plenè aliquem novit non ſimpliciter eum novit, ſed, ut loquuntur, ſecundùm quid. quare nec, ſe illum noße, affirmare, propriè loquendo, ſimpliciter poterit. Hinc dixit Chriſtus, ſervum neſcire, quid Ioh: 15.
15.

 faciat

faciat dominus ipſius, non quòd ex nulla parte id ſciat, ſed quòd non plenè ſciat; quemadmodum ſequentia verba demonſtrant, vos autem dixi amicos, quia omnia, quæcumque audivi a patre meo, nota feci vobis. *Quapropter, cum de patre cognoſcendo allatum a te teſtimonium ſimpliciter loquatur; non de cognoſcendo illo etiam ex parte tantùm, & ſecundum quid, ſed ſolùm de eo pleniore aliqua ratione & ſimpliciter cognoſcendo verba fieri, niſi aliunde contrarium appareat, concludendum eſt.*

Iam, quòd prædictum teſtimonium ad præteritum tempus referri non debeat, planum fit ex ipſo verbo ἐπιγινώσκει, *quod præſentis temporis eſt, nec ad præteritum ullo modo trahi poteſt; niſi fortaſſe, ſi jam conſtaret, filium præterito etiam illo tempore fuiſſe. Verùm de hoc adeò inter nos non conſtat, ut ſit illud ipſum de quo diſputamus, & quod ego falſum eſſe conſtanter affirmo; tu verò, ut verùm eſſe oſtenderes, nec aliam ob cauſſam, hoc ipſum teſtimonium protuliſti.*

Alterum teſtimonium a te allatum, quamvis in priore parte de omni tempore loquatur, negãs, quemquam umquam vidiſſe Deum; *non tamen de omni tempore in poſteriore loquitur, dum ait, filium unigenitum, qui eſt in ſinu Patris, enarraſſe; nec, quòd loquatur, intelligi poteſt, niſi priùs certum ſit, filium unigenitum ſemper fuiſſe; id quòd, ut dixi, illud ipſum eſt, de quo controverſamur. Quin etiam poſſet filius unigenitus ſemper fuiſſe, & Deum enarraſſe,*

nec ta-

nec tamen semper enarrasse. Nec verò est in Evangelistæ verbis ea vis, quam tu sine dubio existimas; neminem, videlicet, umquam Deum novisse, nisi quatenus Filius enarraverit neque enim, etiamsi verbum Videre pro Cognoscere usurpatum esset, hæc verba ipsa præseferrent: in quibus præcisè negatur, quemquam umquam Deum vidisse. Iam loci sententia, ipsis verbis planè consentanea, hæc est: Quamvis nemo umquam Deum viderit, & sic per ejus visionem nemini umquam contigerit ipsum Deum cognoscere; tamen per filii unigeniti enarrationem Dei cognitionem hominibus contigisse. Hoc autem per se nullo pacto excludit alias rationes cognoscendi Dei, præsertim quocumque tempore. non enim ex simplici eaq; particulari affirmatione negatio ulla universalis colligi potest. Nam, si quis dicat, non esse ibi simplicem affirmationem, propter pronomen Ipse, quod eam vim habeat, ac si dictum esset, Ipse, & non alius; animadvertendum est, fieri posse, præsertim ex linguæ hebreæ proprietate, ut pronomen illud nullam vim habeat nisi exornandi orationem, & nomen, quod antecessit, quia interposita fuerant illa verba, qui est in sinu Patris quodammodo repræsentandi. Exempla hujus rei in sacris litteris sunt frequentissima. Præterea, etiamsi id pronomen vim istam efficiendi negationem & cæteros omnes excludendi haberet, possent tamen verba illa, Ipse, sive Ille, (ἐκεῖνος enim est in græco) enarravit, ita accipi, ut ad præsens illud sæculum referrentur, non autem ad omnia præ-

terita; quemadmodum accepisse videtur Beza, addens in interpretatione de suo verbum Nobis; *quòd verbum tu ipse quoque (quod sanè valde miror, id enim non parum tibi obest) in ipso testimonio recitando addidisti. Sed ego & facilè concesserim, vim istam illius pronominis, & nihil addendum Iohannis verbis dixerim. nec tamen ex testimonio isto propositio illa tua probabitur. Verbum enim enarravit, quod græcè est, ἐξηγήσατο, non tantum rectam, ut, quemadmodum infra videbimus, id verbum accipis, sed simul exactam expositionem & explanationem rei declarat, aut certè declarare potest; quæ non est necessaria ad qualemcumque ipsius rei cognitionem. Quocirca verum esse potest, idq; simpliciter, id est, quarumcumque personarum & temporum respectu, solum filium Dei unigenitum, ipsum Deum enarrasse; & interim non minùs verùm esse, ut profectò est, etiam sine unigenito filio Dei aliquam inter homines Dei cognitionem fuisse. Ex his autem apparet, non modò Iohannis verba, ut antea dictum est, ad omne tempus non nisi ex parte pertinere, verùm etiam non de qualibet sed de plena Dei cognitione in illis agi, meritò affirmari posse. Nec sanè, si de qualibet Dei cognitione in illis ageretur, visionis Dei mentio in ipsis facta esset. Quandoquidem, aliquam Dei cognitionem etiam sine ipsius Dei visione haberi posse, certissimum esse videtur; at plenam cognitionem non item. Itaque si quis istorum verborum clariorem explanationem habere velit; addat in illorum sententiæ superiore expositione*

positione nostra Plenè, & Plenam ante verba Cognoscere, & Cognitionem. Nos enim id facere propterea omisimus, ut tantò magis constare posset, nulla ratione ex verbis illis majorem tui argumenti propositionem confirmari.

Hactenus a me ita disputatum est, quasi nullum dubium sit, quin in propositione illa tua Omnis cognitionis nomine, quælibet etiam non plena cognitio intelligi debeat; quemadmodum te intelligere certum est. Verùm, si quis esset, qui eodem modo argumentans Cognitionis simplici nomine plenam cognitionem intelligeret, eamq; generalem in Dei populo; tunc major quidem ista argumenti propositio vera esset, cum certum sit, nullam ejusmodi Dei veri cognitionem extitisse, nisi per unigenitum Dei filium. Sed minor propositio esset falsa. neque enim in sanctis veteris testamenti fuit generatim plena veri Dei cognitio. Quinetiam ne in ullo quidem ex ipsis plenam veri Dei cognitionem fuisse, affirmare licet; non quidem (quòd, videlicet, tunc temporis filius Dei unigenitus non fuerit) propter duo ista testimonia a te allata, quorum neutrum de omni tempore prorsus loquitur, prius verò de generali præterea & publica quadam Dei cognitione accipi [illegible]et; sed propterea quòd ea de re nihil apparet, aut disertè scriptum est. Quamvis enim pluribus in locis legatur, tunc etiam Dei cognitionem extitisse; tamen non simpliciter, sed secundùm quid ejusmodi testimonia accipienda esse, docent apertè plurima alia loca; ex quibus colligitur, plenam Dei

 cognitio-

cognitionem ſub novo demum teſtamento contigiſſe, ac contingere debuiſſe. Legatur cap: 3. poſterioris ad Corinth. & quæ ſcripta ſunt in initio epiſt. ad Heb. & deinceps pluribus in locis, præſertim verò cap, 2. 3, 7, 8, & 10. & vel ex his cognoſcet quilibet, quàm uberior Dei cognitio ſub novo teſtamento extiterit, quàm ſub vetere. Quòdſi ad ipſa novi teſtamenti præcepta, quæ explicantur cum alibi paſſim, tum potiſſimùm Matth. cap. 5, 6, & 7. ad ipſaſq́; ejusdem teſtamenti promiſſiones, quæ & ibidem & alibi exponuntur, atque in epiſt. ad Heb: cap. 8, meliores iis, quæ in vetere teſtamento erant, eſſe dicuntur, reſpicere velimus, idem confiteri cogemur; maximè cum ſcriptum ſit a Paulo, vitæ æternæ & immortalitatis cognitionem per Evangelium Ieſu Chriſti, quod ipſe Paulus prædicabat, contigiſſe, 2. Tim. 1. id quod aliis ex locis, iisque non paucis, ſatis perſpicuum eſt. inter quos vide 1. Ioh. 1. 2, & 3.

ERASMUS IOHANNIS.

Ego verò in teſtimoniis a me allatis urgeo particulas univerſales, Nemo Deum vidit umquam, &, Nemo novit patrem ſine filio, & dico comprehendi tempus veteris & novi teſtamenti, & omnes quicumque Deum umquam noverunt. qui aliter accipit, is non ſimpliciter accipit verba ſed reſtringit. Reſtringit enim verba, qui cognitionem Dei de qua generaliter fit ſermo intelligit de pleniore cognitione novi teſtamenti. Is verò qui affirmat omnem co-

gnitionem hiſce duabus ſententiis comprehendi, non reſtringit eas, cum de omni cognitione loquantur, & tam imperfecta quàm perfecta cognitio ſit cognitio, & tam ii Deum norint, qui imperfectè norint, quàm qui perfectè. Deinde, quod ad dictum Iohannis attinet, puerile eſt, ſi dicamus, Iohannem loqui de viſione oculorum, cum omnibus conſtet Deum oculis nequaquam videri. Loquitur igitur Iohannes de cognitione mentis, ita ut videre idem ſit quod cognoſcere; ut ſententia ſit, Deum a nullo mortalium umquam fuiſſe cognitum, niſi Chriſto revelante. Præterea cum poſtea ſequatur, filium expoſuiſſe nobis Deum, hinc facilè colligitur, Iohannem loqui de cognitione mentis. Si enim ſolus filius expoſuit nobis rectam Dei cognitionem, ſequitur, Iohannem velle dicere, omnem rectam Dei cognitionem longiſſimè remotam eſſe a captu omniũ mortalium, niſi a Chriſto exponatur ac reveletur. Quod ſi prior pars de ſenſu oculorum eſſet intelligenda, in poſteriore dicendum fuiſſet, filius, qui eſt in ſinu patris, is fecit ut Deum oculis intueremur. Verùm quia dicitur Chriſtus expoſuiſſe nobis, colligitur priora quoque verba de expoſitione per filium facta intelligi oportere: ita ut Chriſtus quoque in veteri teſtamento fuerit fons omnium oraculorum, quæ prophetis ſunt patefacta, Chriſtus verò ea a Deo immediatè

diatè acceperit, & eccleſiæ ſuæ per prophetas revelarit.

FAUSTUS SOCINUS.

Particula univerſalis Nemo, quæ eſt in teſtimonio ex Matthæo prolato, non poteſt habere eam vim, ut omnino comprehendat tempus veteris & novi teſtamenti, & omnes, quicumque Deum umquam noverunt. Prohibet enim hoc, ut dictum eſt, verbum græcum ἐπιγινώσκει, *quod præſentis temporis tantùm eſt, & Cognoſcit, ſive agnoſcit, ut Seba. Caſtellioni placuit, verti debuerat, non autem Novit; quod verbum eſt ambiguum, & tam præteritum, quàm præſens tempus ſignificare poteſt.* Nam, *ſi dixeris, quamvis id verbum per ſe præſentis temporis ſit, tamen tamquam indefinitum quiddam accipi debere, quod rei naturam explicet, atque ad omnia tempora pertineat; jam ego huic exceptioni ocurri, cum dixi, non poſſe verbum illud ad præteritum tempus ullo modo trahi, niſi fortaſſe, ſi aliunde conſtaret, filium prætaerito etiam illo tempore fuiſſe; id eſt, jam certum eſſet illud, quod ejusmodi tractione probare animus eſſet. & dixi fortaſſe; quia nihil obſtat, quominus tunc quoque filius fuerit, & tamen eo tempore etiam ſine ipſo filio quiſpiam Patrem noverit, immo ipſe filius nondum patrem noverit; quod attinet, inquam, ad vim ipſorum verborum,* Nemo cognoſcit patrem, niſi filius, & cui filius voluerit revelare. *Exemplo a nobis conficto ſimilis locutionis, res clarior fiet. Si quis dicat, Nemo præter hunc Regis cubicularium ipſius*

um ipſius Regis mentem cognoſcit, & is, cui ipſe cubicularius patefacere voluerit. Certè, etiamſi conſtet, iſtum cubicularium multo ante tempore non ſolùm extitiſſe, ſed Regis etiam cubicularium fuiſſe, fieri nihilominus poterit, ut veriſſima iſte dixerit, & interim tamen ante hoc tempus non modò ſine cubiculario iſto contigerit Regis mentem cognoſci, ſed ipſe cubicularius eam non noverit. quippe quòd is, qui iſta dixit, de præſente tantum tempore, non etiam de præterito loqui potuerit. Itaque vides, in ratiocinatione tua ex particula univerſali ducta non uno modo principium peti; & ea pro conceſſis tacitè ſumi, quæ vel probare ipſà ratiocinatione quæris, vel tibi priùs probanda erant. Hoc autem dico, quantum pertinet ad teſtimonium ex Matthæo prolatum. Nam in teſtimonio Iohannis fateor, eandem particulam complecti omnes, qui umquam fuerunt; ſed non ex ſimplici vi ipſius particulæ, verùm ex eo, quòd adjuncta eſt verbo præteriti temporis Vidit, & addita eſt alia particula Vmquam, quæ id genus omne tempus comprehendit, quod verbo, cui adhæret, ſignificatur. Sed quid hoc ad ratiocinationem tuam? Primùm enim Iohannes de viſione, ex qua, ut diximus, cognitio oritur, non autem de ipſa cognitione in illis prioribus verbis loquitur. At enim ais, puerile hoc eſſe, ſi dicamus, Iohannem loqui de viſione oculorum. Reſpondeo, ſive viſio iſta ſit oculorum, ſeu qualiscumque ſit, eam eſſe quid diverſum a cognitione: nec ullo modo puerile cenſendum, ſi Iohannes hoc loco de

ea ſit

locutus. Alioqui pueriliter omnino alibi locutus eſſet, ubi non contentus hanc eandem ſententiam, Deum nemo vidit umquam, *totidem verbis abſolutè extuliſſe, (unde apparet eum de viſione iſta non autem de cognitione locutum eſſe, falſum eſt enim prorſus, neminem umquam noviſſe Deum) hoc, inquam, non contentus, haud multò inferiùs ſcribit,* Qui enim non diligit fratrem ſuum, quem vidit, Deum, quem non vidit, quomodo poteſt diligere? *Ex quibus verbis præterea conſtat, eo ſenſu, quo diximus, ſententiam illam ſuprà ab ipſo fuiſſe prolatam. Pueriliter quoque planè locutus fuiſſet Paulus, cum aſſerit, neminem ex hominibus vidiſſe, aut videre poſſe Deum, ipſique inviſibilis ſive inconſpicui nomen attribuit. Sed affers rationem tui dicti; quam non auctoritate ſolùm, ut jam feci, ſed ratione ſimiliter refutabo. Quia, inquis, omnibus conſtat, Deum oculis nequaquam videri. Quaſi verò nihil ſit dicendum, niſi quod aliquo modo ignoratum ſit. Immo ſcriptores, & quicumque de re aliqua verba faciunt, perſæpe ea dicunt, vel potiùs dicere neceſſe habent, quæ ſunt notiſſima; ut inde nimirum eorum, quæ docere volunt, & minùs nota ſunt, aut fidem faciant, aut explicandorum ſibi viam parent. quemadmodum ſine dubio hîc fecit Iohannes, ut ex mea loci explanatione ſuperiùs allata intelligi poteſt; ſi modò ita notum eſt, ut dicis, Deum ea viſione, quam ego intelligo, & a cognitione diſtingvo, nequaquam videri. quod dico propter Anthropomorphitas (quos*

[Margin notes: 1 Ioh:4. 12. — 1 Tim:6. 16. — Col: 1. 15.]

tas (quos vocant) & alios nonnullos, qui hoc, licèt verissimum, non tamen facilè concedent; & Paulus satis ostendit, non esse rem apud omnes certam, cum, id doceat, nec appareat, ob aliud quippiam demonstrandum, hoc ab eo fieri. Deinde fac, Iohannem non de visione, sed de cognitione ibi locutum fuisse, quid inde concludere poteris? Etenim, si velis, illum de quacumque cognitione loqui, non solùm id, quod falsissimum est, eum dicentem facies, sed contrarium ejus, quod in tua argumentatione assumis. Assumis enim, in vetere testamento veri Dei cognitionem fuisse. Quomodo autem hoc verum esse poterit, si nemo ullo cognitionis genere Deum umquam noverat, cum jam vetus testamentum ampliùs non erat? Nam, quòd ita accipis verba Iohannis, ac si dixisset, Nemo umquam novit Deum, nisi quatenus filius unigenitus enarravit; hoc est vim manifestam ipsis verbis afferri; in quibus duæ sententiæ distinctæ habentur; atque in priore, ut dictum est suprà, præcisè negatur, Deum a quoquam fuisse visum, & porrò cognitum si ibi Videre idem est, quod Cognoscere. Quòd si velis quidem, Iohannem in priore sententia de omni cognitione loqui, seu perfecta, sive imperfecta; sed tamen de immediata, quam prorsus neget ulli umquam contigisse, in posteriore verò exponat quod nam solum & semper fuerit medium cognoscendi Dei; dico nihil constare ex verbis ipsis, quòd filius unigenitus solus & semper fuerit medium cognoscendi Dei quacumque cognitione; sed tantùm, quòd simpliciter fuerit medium cognoscendi Dei; idq;

non

non quacumque ſed pleniore quadam & exactiore cognitione; ut ex iis, quæ ante diſputata ſunt, facilè apparebit. Neq; enim, ſi prior ſententia de immediata cognitione accipienda eſt, per univerſalem illam vocem Nemo excluduntur ab immediata cognitione alii præter homines: Non excluduntur, inquam, angeli, per quos certum eſt Deum ſæpiſſime ſe hominib: patefeciſſe, adeoq; legem ſuam, ex qua factum eſt, ut eum non minima ex parte Iſraëlis populus cognoverit, Moſi ac per illum ipſi populo dediſſe: Act. 7. 53. Gal. 3. 19. Heb. 2. 2. Iam, ſi videndi verbo in priore Iohannis ſententia non qualibet cognitio intelligenda eſt, ſed plena cognitio, quemadmodum ipſum verbum, ſi ad cognitionem referatur, omnino præ ſe fert; hoc nihil te juvat: cum, ut dictum eſt, plena veri Dei cognitio in vetere teſtamento non fuerit. Sed præſtat ſanè ad ipſam viſionem verbum illud referre. Sic enim & verbum ipſum, ut ſonat, accipitur, & planiſſima alibiq; non ſemel atque adeò iiſdem planè verbis alicubi conſignata ſententia, ex Iohannis dicto colligitur. Miror autem, te tantopere negare, contra multorum, immo omnium, quos hactenus legi, ſententiam, verbum illud iſto loco de ipſa viſione accipi poſſe, idq; propterea quòd in ſequentibus verbis non de ipſa viſione, ſed de cognitione agatur. cum potiùs, eò quia in ſequentibus verbis de cognitione agitur, neceſſe ſit, ut in præcedentibus iſtis de ea non agatur. Siquidem in iſtis præciſa negatio eſt, in illis autem affirmatio, & ſic fieri non poteſt, ſi utrobique de eadem re agitur, ut

tur, ut

tur, ut verba ullo pacto cohæreant, aut sibi ipsi Iohannes constet. at verò, si primùm de visione, deinde verò de cognitione agatur: & verba ipsa optimè inter se cohærent, & Iohannes non modò sibi omnino constat, sed illud dicit, quod appositissimum est, & a Paulo quoque apostolo paucissimis verbis dictum fuit. Quid enim est aliud, Christum esse imaginem Dei invisibilis, quàm Deum a nemine umquam fuisse visum vera visione, filium autem unigenitum, illum enarrasse?

Superest, ut de eo aliquid dicam, quòd ais, me Scripturæ verba non accipere simpliciter, sed restringere; quia videlicet Cognoscendi simplici verbo pleniorem cognitionem absolutè intelligo significari, non antem pleniorem novi testamenti, ut tu mihi tribuis. Dico igitur, me jam ostendisse, rem potiùs contra se habere, cum ego simpliciter tantùm verba accipiam, tu verò etiam secundum quid. Est autem animadvertendum, non restringi verba, cum eorum propria tantùm significatio retinetur, minus propriâ aliquâ rejectâ. Minùs propria significatio verbi Cognoscendi simpliciter prolati est, ut cognitionem ex parte declaret, propria verò, ut plenam; quemadmodum ipse loquendi usus satis docet. Quamobrem qui per verbum Cognoscendi simpliciter prolatum, non ex parte, sed plenam tantùm cognitionem intelligit, is nequaquam verbum illud restringit. Sed qui ex parte cognitionem etiam intelligit, is minus propriè verbum accipit, illudq; quodammodo dilatat; quod

fieri non debet, nisi faciendum esse, aliunde constet. Nam quod ais, testimonia a te allata de omni cognitione loqui, id nullo pacto admitti potest, cum verbum Cognoscendi *&* Videndi*, quæ tu pro eodem accipis, itemq; verbum* Enarrandi *simpliciter in ipsis proferantur, nulla universali particula adjecta. Particula enim universalis* Nemo *nullo modo ad ipsum verbum, sive ad cognitionem eo verbo significatam referri potest; sed ad homines tantùm pertinet. hoc autem dico, quia videris, nescio quo pacto, velle, ut particula illa vim habeat ostendendi, de omni cognitione verba fieri. Sed postremò affirmas, tam imperfectam, quàm perfectam cognitionem, esse cognitionem, & tam eos Deum novisse qui imperfectè eum noverunt, quàm, qui perfectè. Ego verò ista prorsus nego: & dico, imperfectam, id est, ex parte tantùm, cognitionem non tam esse cognitionem, quàm perfectam, id est plenam: neque utramque sub eodem genere univoco comprehendi, sed vel æquivoco, vel saltem analogo. Priùs enim omnino & magis propriè, cognitio de plena cognitione prædicatur: deinde verò & minus propriè, de cognitione ex parte. & idcirco verum esse non potest, quod ais, eos, qui Deum imperfectè norunt, tam illum novisse, quàm, qui perfectè; etiamsi, ut apparet, particulas illas* tam, *&* quàm *non ad rei intensionem (ut vocant) sed ad rem ipsam simpliciter in verbis tuis referri velis. Adde verò hoc loco id, quod suprà attigimus; videlicet in neutro ex tuis testimoniis verbum* Cognoscendi *simpliciter*

pliciter scriptum esse, sive id, quod tantumdem valeat. quandoquidem, ut ante dictum fuit, in altero est verbum ἐπιγινώσκειν, quod plus significat, quàm simplex verbum Cognoscere; in altero verò verbum Videre, quod, si ad cognitionem referri debeat, exactam cognitionem præ se fert, & verbum Enarrare, quod de exactiore aliqua cognitione agi declarat.

Itaque tandem, ut arbitror, constat, in testimoniis a te allatis nullam vim esse ad id probandum, quod in argumenti tui majore propositione dicere voluisti, quo minimè probato, argumentum ipsum penitus dissolvi atque evanescere, necesse est.

ERASMUS IOHANNIS.

SECUNDUM ARGUMENTUM. Propono dictum 1 Cor. 8. *Nobis unus tantùm est Deus pater ex quo omnia.* Hic nulla necessitas cogit, cur restringamus particulam universalem, quominus de omnibus Dei operibus tam creationis, quàm redemptionis, accipiamus. Dixit Paulus paulò ante, non esse, alium Deum nisi unum, & idolum nihil esse. Hæc sunt generalia, ideoq; verisimile est, Paulum in genere loqui de omnibus Dei operibus. Igitur particulæ, *per quem omnia*, quæ sequuntur de Christo, non debent restringi ad opera redemptionis. Opponũtur enim inter se Ex quo, & Per quem, suntq; ejusdem amplitudinis. Præterea Ex quo, significat actionem mediatam, quam Deus effi-

cit non per se, sed per alium, Per quem verò, immediatam, quam ipsemet Christus efficit Deo mandante ac vires suppeditante. Sequitur igitur, Deum non in se, aut per se, mundum creasse, sed per filium; aliàs tollitur discrimen harum particularum Ex quo, & Per quem.

Faustus Socinus.

Hoc secundum argumentum similiter non probat ipsam thesim, quòd Christus fuerit Dei filius unigenitus, antequam ex virgine nasceretur. nec ullo modo corrigi, ut primum potest; cum ne allatum quidem testimonium ad ipsam thesim accommodari queat. Sed si rectè conclusum est, probat tantùm, ipsum Christum fuisse ante illud tempus. Cum autem hoc vitium sit commune plerisque aliis, de quibus deinceps videbimus, argumentis tuis, nihil de eo posthac dicam. Sed fingam, thesim, quam tibi probandam sumpsisti esse hujusmodi. Is, qui est unigenitus Dei filius, fuit, antequam ex virgine nasceretur *(hoc enim a me plane negatur) & ubique pro concesso a te sumi permittam, quod & verissimum est, Christum esse unigenitum Dei filium.* Nunc ad argumentum.

In hoc argumento non ostendis, vocem Omnia, *in verbis illis* ex quo omnia, *non debere restringi ad ea omnia, quæ ad Christi ecclesiam, seu ad Christianos, quatenus sunt Christiani, quoquo modo pertinent. Sic enim interpretor ego vocem illam, eo in loco: non*

co: non autem, ut ea tantùm complectatur quæ pertinent ad redemptionem, quamquam poßet quis Redemptionis verbum ita latè interpretari, ut hoc idem eßet cum eo, quod ego intelligo. Verumtamen ſatius eſt ſic loqui, ut ego ſeci, quo omnis ambiguitas tollatur. Non oſtendis, inquam, in argumento tuo, ſalſam eſſe, nec recipi ullo pacto debere interpretationem iſtam meam. Hoc autem non oſtenſo, infirmum prorſus eſt tuum argumentum; cum alioqui certiſſimum ſit, voces iſtas univerſales ſæpiſſimè debere reſtringi, prout locus, & ſubjecta materia poſtulat: quin etiam non rarò, quamvis nec locus, nec ſubjecta materia id per ſe requirat, tamē ad abſurda vitanda eas reſtringendas eſſe conſtet. At enim dices, te oſtendiße, vocem Omnia, iſto in loco, indiſtinctè ſumi debere, & generaliter: adeò ut ad opera quoque creationis pertineat; cum ibi paulo ante generaliter dicatur, non eße alium Deum, niſi unum, & idolum nihil eße. Reſpondeo, Iſta quidem per ſe eße generalia; ſed tamen a Paulo Chriſtianis, quatenus Chriſtiani ſunt, accommodari: idq́, antequam verba illa proferat, ex quo omnia. *Inquit enim ſtatim poſt generalia iſta,* Nam etſi ſunt, qui dicantur dii, ſive in cælo, ſive in terra (ſiquidem ſunt dii multi & domini multi) nobis tamen unus Deus, Pater ex quo omnia, & nos in illum & unus dominus, Ieſus Chriſtus per quem omnia, & nos per *ſeu* propter ipſum. *Vides, apoſtolum a generalitate illa, quam verba præ ſe ferebant, diſcedere; tamquam a-*

liquid difficultatis habiturum eßet in ea persistere, ac simpliciter affirmare, Deum unum tantùm eße, (quamvis alioqui id rectè intellectum verißimum sit) propter eam videlicet caußam, quòd multi sint dii & domini, aut certè eße dicantur. Propterea concludit, quidquid sit, Nobis, id est Christianis, unum eße Deum, patrem illum, ex quo omnia: ex quo, scilicet, Christiani, quatenus sunt Christiani (jam enim illos a reliquis hominibus distinxerat & separaverat) omnia habent. Quemadmodum igitur dicendo nobis, Christianos intelligit, eosq; non quatenus res creatæ sunt, aut homines, sed quatenus sunt Christiani, sic dicendo Omnia, non solum omnia nostra, id est, Christianorum tantùm intelligit, sed etiam, ut Christianorum; non autem, ut rerum creatarum, aut etiam hominũ. Quòd verò omnino respectu Christianorum, idq; quatenus sunt Christiani, de Deo loquatur, vel ex eo colligi potest, quòd illum Patris nomine vocat. nempe quia illum hoc loco, ut Patrem, & sic Christianorum, quatenus Christiani sunt, Deum considerat. Idem præterea ex eo patet, quod sequitur, & nos in illum. *quasi dicat: Quemadmodum a Deo, quem nos Christiani non nisi unum habemus, videlicet a Patre illo ad nos, tamquam filios, omnia proficiscuntur, sic nos vicissim in illum unum tendimus, & ad eum, tamquam Patrem nostrum, omnes respicimus, atque aspiramus. Certum igitur eße debet, cum deinde apostolus subjungit,* & unus Dominus, Iesus Christus, per quem omnia. *Omnium nomine ea omnia intelligi,*

telligi, quæ ad Christianos, ut Christianos, pertinent, non autem prorsus omnia, quæ umquam creatæ fuere, aut facta, quæve ad quoscumque quacumque ratione pertinent; & eum, qui ad hæc vocem omnia referat, verborum apostoli sensum corrumpere, & in alienam a proposito, adeoq; ab ipsis verbis sententiam, locum transferre. Itaque fateor quidem, opponi hoc loco inter se Ex quo, & Per quem, atque inde sequi, Deum hic mediatam, Christum autem immediatam caußam omnium ostendi; sed non prorsus omnium; præsertim verò cœli, & terræ, qui creati sunt multò ante, quàm Christiani existerent, ad quos omnia ista omnino referenda sunt. ut alibi quoque sine dubio faciendum est; ubi similiter Dei, tamquam istorum auctoris, fit mentio; videlicet, 1 Cor. 12. 6. & 2 Cor. 5. 18. Vt nihil dicam de articulo in græco non minùs hic, quam in prædictis locis voci πάντα id est Omnia præposito, qui de cujusdam generis seu de quibusdam omnibus sermonem eße videtur indicare. Mitto etiam, quòd oppositio ista verborum Ex quo, & Per quem, non est perpetua, quòdq; Deo ipsi alibi tribuitur, quòd non modò ex illo, sed etiam per illum sint omnia, Rom 11. 36. Heb. 2. 15. id quod quamvis idcirco fieri poßit (ut in animadversione fratrum secunda, in 19. Aßertionem de trino & uno Deo collegii Posnaniensis explicatum est) quia alio sensu dictio Per ibi accipiatar, quàm hic accipitur, tamen potest etiam simul fieri, ut ideo in prædictis locis, per ipsum Deum omnia eße, fuerit dictum, quòd vox O-

omnia latiùs ibi pateat, quàm hîc (ut certè patet) atque multa etiam comprehendat, quorum nec mediata nec immediata caußa Christus sit, & propterea non potuerit dici, ea per Christum eße. Adde autem iis quæ ante dicta sunt, concedi poße, cum Paulus dicit, Ex quo omnia, Omnium nomine res omnes creatas, cælumq; & terram ipsam debere intelligi; nec tamen inde secuturum, cum deinde dicit, Per quem omnia, eadem omnia significari. Sæpe enim, ubi una & eadem vox, eaq; etiam non repetita, ut hîc, sed semel tantùm expreßa, ad plura refertur, solet secundùm naturam eorum, ad quæ refertur, significationem

1 Pet. 4. 17. *diversam habere, ut cum Petrus dicit, Tempus eße ut judicium incipiat a domo Dei,(subaudi* & pergat ad impios.) *Nam certè alio sensu dictum est ab ipso judicium respectu domus Dei,& alio, respectu impio-*

Heb. 7. 27. *rum. Vel, cum auctor epist. ad Heb. ait, Christum non habuiße quotidie neceße, quemadmodum pontifices (legales videlicet) priùs pro suis peccatis, deinde pro populi offerre; hoc enim ab ipso semel fuiße factum, cum seipsum obtulit. Hîc enim nisi Peccatorum nomen, quatenus ad ipsum Christum accommodatur, aliter interpreteris, quàm, quatenus ad pontifices illos, aut ad populum refertur, turpißimè blasphemantem facies divinum illum scriptorem.* Nihil igitur hîc similiter impedit, quominus vox Omnia ad Deum relata *unum significet, ad Christum verò aliud: id est, non tam plenam habeat significationem, cum refertur ad Christum, quàm, cum refertur ad* Deum.

quem-

quemadmodum in exemplo proximè allato Peccatorum nomen, quatenus refertur ad pontifices illos, atque ad populum, & reatum & pœnam peccatorum significat. quatenus verò refertur ad Christum, pœnam tantùm declarat, eamq; non revera ut pœnam, sed ut quæ pœna esse soleat, mortem scilicet, atque eam antecedentes ærumnas & calamitates; a quibus ut ipse quoque liberaretur, Christus seipsum obtulit. Quòd si nihilominus necesse esse velimus, ut in loco nostro utrobiq; vox Omnia idem prorsus significet; certè cum nulli dubium esse possit, ut dictum fuit, quin ejusmodi voces universales sæpissime restringi debeant, potiùs ex eo, quod planè verisimile est, vocem istam ad Christum relatam ea tantùm complecti, quæ ad Christianos, ut Christianos, pertinent, immo ex eo, quod certum est, fieri non posse, ut ad Iesum Christum relata ea comprehendat, quæ fuerunt ante ipsum, Iesus autem ipse Christus verè & propriè loquendo non fuit, antequam ex virgine nasceretur, utrumque enim nomen, Iesus, & Christus, ad illum hominem omnino spectant; ex hoc, inquam, potiùs statuere debemus, vocem Omnia ad ipsum Deum relatam, eo pacto, quo dictum est, restringendam esse, quàm cum istis incommodis & acyrologiis ejus vim planè universalem, cum ad Christum refertur, esse retinendam. Namque præterea animadvertendum est, Christum hoc loco manifestè tamquam eum, qui revera & pleno jure unicus dominus noster sit, considerari: & idcirco necesse esse, ut eatenus per ipsum omnia esse di-

cantur, quatenus revera ac pleno jure est unicus noster dominus. Atqui asserere, Iesum Christum, nostrum unicum dominum revera & pleno jure fuisse, etiam antequam ex virgine nasceretur, nihil aliud est, quàm universam religionem nostram pervertere, ac ludibrio exponere, & ipsas sacras litteras abjicere atq; contemnere; quarum, præter perpetuum sensum, aperta testimonia, quæ id falsum esse demonstrant, plurima sunt. Sed unum tantùm, quod pro omnibus esse potest, brevitatis caussâ attulisse sat fuerit. Inquit Rom. 14 *igitur Paulus ad Romanos scribens,* In hoc enim Christus & mortuus est, & resurrexit, & revixit, ut & mortuorum, & vivorum dominetur. *ex quibus verbis apparet, Christum non modò, antequam ex virgine nasceretur, sed antequam a mortuis resurgeret, non fuisse revera & pleno jure unicum nostrum dominum.*

Erasmus Iohannis.

Tertium Argumentum. Profero dicta Pauli Phil. 2. Cum esset in forma Dei & æqualis Deo, assumpsit formam servi, & factus est obediens patri usque ad mortem crucis, 2 Cor. 8. *Nostis beneficentiam Domini Iesu Christi, quod propter nos pauper factus sit, cum esset dives, ut vos illius paupertate ditesceretis.* Hinc sic colligo: Summa humiliatio præsupponit summam gloriam & felicitatem, & quicumque ex ditissimo fit pauperrimus, cum ditissimum

simum ante fuisse necesse est. In Christo hoc accidit. non autem apparet illa felicitas ac divitiæ illæ in Christo versante in his terris, cum eo nihil fuerit calamitosius toto illo tempore, quo in his terris vixit usque ad id tempus, quo crucifixus est & humiliatus usque ad mortem crucis. Ergo necesse est, ut præcesserit eius nativitatem gloria illa & beatitudo in cælis; ex qua demiserit se in has miserias & omnium rerum indigentiam nostri caussa.

Faustus Socinus.

In hac tua argumentatione sumis tamquam probatum ex testimoniis a te citatis, in Christo summam fuisse humiliationem, eumq; ex ditissimo factum fuisse pauperrimum; hoc ex posteriore, illud verò ex priore testimonio. Quod in Christo summa fuerit humiliatio id dupliciter potest intelligi, prout nomen summa accipitur, relativè scilicet, aut per se sive absolutè. Iam si absolutè accipitur, falsum est, summam humiliationem summam gloriam & felicitatem quæ videlicet antecesserit, præsupponere. potest enim ejusmodi summa humiliatio esse, ubi non modò summa, sed ne ulla quidem gloria aut felicitas antecesserit. Quare, si formam servi assumere, & fieri obedientem usq; ad mortem crucis, quod Christo in verbis testimonii, quæ protulisti, tribuitur, summa per se est humiliatio; in quolibet, cui ista contigerint, summam humiliationem fuisse meritò dicetur. Sin autem relativè nomen

vè nomen iſtud accipitur; ſumma humiliatio præſupponit anteceſſiſſe, propriè loquendo, non ſummam gloriam, nec ullo modo felicitatem, ſed tantummodo ſummam excellentiam, eamq; non abſolutè ſummam, ſed ſummam relativè ad humiliationem. Atqui, ſi hoc pacto nomen Summa in verbis tuis accipi debet, neceſſe eſt, ſi velis ex loco a te producto probare, in Chriſto fuiſſe ſummam humiliationem, aut ſimpliciter hæc ipſa, vel ſimilia verba, in quibus tu relationem contineri contendas, ibi eſſe ſcripta, aut illud quoquo modo expreſſum eſſe, ad quod humiliatio, quæ ibi ſimiliter exprimatur, relationem habeat. Id, quod priore loco dixi, non eſt; quemadmodum fatebitur, quicumque verba a te prolata legerit. Neceſſe igitur eſt, ut ſit hoc poſterius. Quòd ſi ita ſe res habet, quid attinet dicere, ſummam humiliationem, quæ, videlicet, ex citato loco probetur, præſupponere ſummam gloriam & felicitatem, ſi id quod ex humiliatione Chriſti relativè accepta colligi poteſt, ibidem commemoratum fuerit? Et ſanè id commemoratum ibi fuit. Nam, ut tu ipſe locum citaſti, dicitur ibi, eum fuiſſe in forma Dei, & equalem Deo. Hæc tibi igitur urgenda erant, quæ ipſum teſtimonium per ſe probat, & ex quibus intelligitur, quænam excellentia illa fuerit, quæ Chriſti humiliationem anteceſſit; non autem in genere ſumma gloria & felicitas Chriſti (quæ qualis fuerit, quærendum poſtea ſit) ex allati teſtimonii verbis per argumentationem, perperam colligenda.

Iam verò, quod attinet ad id, quod secundo loco, tamquam ex altero testimonio probatum, te sumpsisse dixi, Christum videlicet ex ditissimo pauperrimum fuisse factum, id nullo modo ex testimonii verbis, qualia tu ipse recitasti, probari videtur. nec enim Superlativa ibi sunt nomina, Pauperrimus, Ditissimus; sed Positiva, Pauper, Dives.

His ita expositis, & demonstrato, te in argumentatione tua vel ea sumpsisse, tamquam per testimonia, quæ protuleras, probata, quorum probatio in illis, ut a te ipso recitata sunt, minime continetur, vel perperam ex eo, quod tamquam probatum sumpseras, argumentatum esse; sequitur, ut videamus, quid tu postea inferas. Quamvis enim satis ex iis, quæ dixi, dissoluta sit universa ferme tua argumentatio; aliæ tamen ejus vitia adhuc sunt retegenda. Infers igitur, non apparere illam felicitatem, illasq́; divitias in Christo versante in his terris; cum eo nihil fuerit calamitosius toto illo tempore, quo in his terris ante mortem crucis vixit. Quod ad felicitatem attinet, jam dictum est, non esse quærendam in Christo ante sui ipsius humiliationem felicitatem ullam, sed tantummodo aliquam excellentiam, quæ citra ullam felicitatem esse potest. Verùm fingamus, felicitatem istam esse quærendam; unde, quæso te, habes, aut quomodo demonstrare potes, nihil Christo fuisse calamitosius toto illo tempore, quod ejus mortem antecessit? Certè in sacra de ipso historia nihil, quod ego meminerim, de ejus statu, & conditione explicitè

narratur, niſi vel, cum planè infans eßet, vel, poſtquam jam annos natus circiter triginta Evangelium prædicare incepit. Cur igitur, alios imitatus, (quorum tamen hîc invidiam ſubire nolim) id ita aßeveras, quod nec tu, nec illi certò ſcire queunt? De divitiis, dico, Paulum non eas Chriſti divitias intelligere, quibus calamitates opponuntur, vel opponi poſſunt. Ejus enim generis divitias Chriſtum habuiße eo loco intelligit, de quib. alibi ſcribit ad eosdem Co-
1 Cor: 1. 5. *rinthios, eos in Chriſto Ieſu divites eße factos in omni verbo, & in omni ſcientia, ita ut nihil illis deſit in ulla gratia ſpirituales nimirum divitias. Et infra eosdem alloquens ait,* Iam ſaturati eſtis, jam divi-
1 Cor: 4. 8. tes facti eſtis. ſine nobis regnatis; & utinam regnaretis, ut & nos vobiſcum regnemus. *Hîc enim ſimiliter de divitiis donorum ſpiritus ſancti ſermonem eſſe, indicant verba antecedentia, quibus monet eos, ut ipſius, & Apollo exemplo diſcant, propter dona ſibi divinitus conceßa non ſuperbire, neq; alius contra alium inflari. Sed quid aliunde exempla conquiro? Nonne in ipſo teſtimonio tuo ea verba,* ut vos illius paupertate diteſceretis, *de hujus generis divitiis ſunt accipienda? Neque enim Corinthii hujus vitæ commodis per Chriſtum, ſed ſpiritualibus bonis aucti fuerant; quemadmodum in ſuperioribus exemplis aut expreßum eſt, aut indicatum. Sententia igitur loci a te prolati eſt, Chriſtum, cum dives eßet donis cæleſtibus & divinis operationibus, dum Evangelium regni Dei anunnciabat, poſtmodum ipſis donis*

cæleſtibus non fuiſſe uſum; divinas autem illas operationes quodammodo abjeciſſe, & ſeſe illis privaſſe; tunc ſcilicet, cum ſe comprehendi, & miris modis illudi, cædi denique ac flagellari, permiſit, & tandem crucis morte affici. quæ omnia cum propter nos Chriſtus fecerit, rectè innuit Paulus, eum ſingulari quadam beneficentia erga nos fuiſſe uſum, nosq; ipſius paupertate fuiſſe ditatos. Nam alibi quoque ſcriptum eſt ab eodem Paulo, per ſanguinem Chriſti gentes, quæ aliquando procul erant, factas eſſe prope; id eſt, Epheſ. 2. 13. *ex non Dei populo Dei populum fuiſſe factum, & ſic compluribus ſpiritualibus donis ditatas eſſe, quib. antea penitus carebant. Propterea hic Corinthios alloquens, qui ex gentibus erant,* propter vos, *inquit,* & ut vos diteſceretis. *Miror autem, te de antecedente gloria, quam ex humiliatione (quamvis non admodum rectè) colligebas, nullam deinde mentionem feciſſe. Certe, ſi hanc Chriſto adimis, tunc cum in terris verſatus eſt, contra aperta ſcripturæ teſtimonia id facis.*

ERASMUS IOHANNIS.

Quomodo verò is poteſt eſſe beatus & dives, qui non habet, quò caput reclinet, quiq; ſit ipſis vulpibus & alitibus pauperior?

FAUSTUS SOCINUS.

De beatitudine jam dictum eſt, ex ipſa humiliatione, ex qua ſola tu id colligis, nequaquam concludē poſſe, Chriſtum beatum fuiſſe, antequam ſeſe humiliaret. Quod ſi tamen poſſet concludi, ea, quæ tu modò com-

dò commemoraſti, quæ beatitudinem excludere videntur, non tribuuntur Chriſto per totum illud tempus, quo ante mortem in terris verſatus eſt; ſed ea de ſe Chriſtus affirmat tunc temporis, cum jam poſt trigeſimum ſuæ ætatis annum evangelium Dei annunciaret, nec ullum locum, ubi requieſceret, haberet. De divitiis, etſi, quod ad ea attinet, quæ a te commemorata ſunt, idem reſponderi poteſt; tamen addo, jam me expoſuiſſe, qua ratione hîc in terris Chriſtus fuerit dives, divitiis, videlicet, non terrenis, ſed cæleſtibus: non carnalibus, ſed ſpiritualibus: eumq́; tunc factum fuiſſe pauperem, cum ſe illarum uſu privavit. Quamquam verbũ græcũ ἐπτώχευσε, non ſignificat revera,, Pauper eſt factus, ſed potiſſimùm Mendicavit; aut certè hoc non minùs, quàm illud ſignificat. Hæc autem ſignificatio rectiſſimè cum mea divitiarum Chriſti interpretatione convenit. Tranſlatio eſt enim elegans ab aliquo, qui multas pecunias haberet, quiq́; quantumvis revera dives eſſet, mendicare tamen ſuſtineret, ac pauperum ſortem ſubire. Namque ſimili modo Chriſtus fecit. Cum enim iis donis cæleſtibus eſſet a Deo ditatus, quibus innocentiam ſuam aſſerere, eamq́; omnibus patefacere ac probare potuiſſet, atque, inimicis ſuis proſtratis, ſplendorem & dignitatem ſuam retinere ac tueri, iis tamen aliquando nulla ex parte eſt uſus; ſed ea ultro eſt paſſus, quæ antea dixi, & tamquam ſi homo ſons atque alienæ opis indigus eſſet, ita ſe geſſit, & hominum omnibus cæleſtibus donis deſtitutorum ſortem

ſubijt

subiit. Notandum est enim, in Pauli verbis non haberi vocem ullam, quæ indicet, divitias Christi, unà cum ipsa mendicitate seu potiùs mendicatione non fuisse: sed simpliciter dici, eum mendicaße, cum esset dives, ἐπτώχευσε, πλούσιος ὤν, *Ad verbun,* mendicavit, dives existens; *ex qua loquendi forma apertè potiùs indicari videtur, eodem tempore eum & divitem fuisse, & tamen mendicaße. Huc accedit, quòd, si quis pertinaciter neget, Paulum, cum Christum divitem fuiße, dixit, de divitiis illis spiritualibus locutum eße; non videtur saltem poße negare, illum divitem dici poße, cujus in manu sit, quantumcumque velit divitiarum habere; in Christi autem manu, dum hic in terris ageret, positum fuiße summas sibi opes ingentemq́; pecuniæ vim comparare, ea, videlicet, potestate, qua tot alia planè admiranda faciebat, nemo, arbitror, non confitebitur. quod cum facere noluerit, sed pauper eße elegerit; rectè ob hanc caußam dicere potuit Paulus, Christum, cum dives esset, pauperem nostri caußâ fuiße.* Nam, *Pauperem eße, significat verbum* πτωχεύειν, *ubi a Mendicandi significatione receßeris: non autem, ut arbitror, Pauperem fieri. Cujus verbi dum propriam & usitatam significationem diligenter inquiro, incidi in Lexicum quoddam, ubi hæc verba habentur:* Paulus de servatore 2. ad Corinth: cap. 8. ὅτι δι' ὑμᾶς ἐπτώχευσε πλούσιος ὤν; id est, vestra caussa, ut mendicus, nihil possidens aliorum opibus eguit, cum tamen locuples esset. *Ex quibus apparet,*

eorum auctorem, quiſquis fuerit (linguæ autem græcæ peritum eum fuiße neceſſe eſt) in interpretatione verbi πτωχεύειν hoc loco ea in parte mecum maximè facere, quòd non Pauperem fieri, ſed pro Paupere ſe gerere ſignificet; & porrò in eo mihi aſtipulari, quòd iſtæ divitiæ Chriſti unà cum iſta ejuſdem mendicitate ſeu paupertate eßent.

ERASMUS IOHANNIS.

Nego, Chriſtum verè dici beatum divitem & glorioſum inter tot difficultates & defectus, imò tum revera dico fuiſſe pauperem, cum in terris verſaretur, & præcipuè cum fungeretur munere docendi.

FAUSTUS SOCINUS.

De beato & divite, itemq́; de paupere Chriſto, cum in terris verſaretur, ſupra ſatis reſponſum eſt. De glorioſo verò iterum dico, nec humiliationem omnino præſupponere antecedentem gloriam, ſed tantummodo excellentiam, nec Chriſtum gloria caruiſſe, cum in terris verſaretur, & tunc maximè, cum docendi munere fungeretur. Neque enim ſuis modò diſcipulis aut quibuſdam ex apoſtolis tunc glorioſus extitit, Ioh. 1. 14. & 2. Petri 1. 17. ſed etiam in aliorum conſpectu gloria fuit præditus, Ioh. 2. 11. Ex quo loco perſpicuum eſt, non ſolùm, Chriſtum apud populum glorioſum fuiſſe (nam, ſi cum unum tantùm ſignum, idq́; non adeò mirandum, in privato loco edidißet, dicitur gloriam ſuam pateſeciſſe; quid dicendum

cendum eſt, cum tot tantaq́ alia ſigna publicè edidit) verùm etiam gloriam iſtam ex miraculis factis manaſſe. unde ſequitur, cum ipſe velis, Chriſti ſui ipſius humiliationem fuiſſe gloriæ ſuæ abjectionem quandam, te negare non poſſe, tunc Chriſtum ſeipſum humiliaſſe, cum mirabilia illa opera facere deſtitit, nec poteſtate, qua illa faciebat, ad ſe e manibus ſuorum inimicorum, atque ex tanta ignominia & morte liberandum, uſus fuit: nec neceſſe eſſe, ut aliam quandam gloriam comminiſcaris, qua quia privatus fuerit, humiliatus jurè dici poſſit, eamq́ ad id tempus referas, quo ipſum Chriſtum fuiſſe non conſtat, immo ex hac nec ullo modo neceſſaria & planè incerta gloria, eum tunc fuiſſe ſtatuas, cum nondum natus erat: quo nihil abſurdius excogitari poteſt.

ERASMUS IOHANNIS.

Rogo te, an non inter ſe opponuntur divitiæ Chriſti & paupertas, humiliatio item & gloria, & quidem eodem reſpectu?

FAUSTUS SOCINUS.

Omninò, ſi paupertatem, & divitias Chriſti eodem modo accipiamus. Sed tu ſine dubio loqueris, aut certè loqui debes de divitiis, & paupertate Chriſti, de quibus loquitur Paulus in loco a te citato; ubi, ut ſuprà oſtendi, paupertas non intelligitur reipſa & verè, quemadmodum intelliguntur divitiæ; ex quo fit, ut (id quod etiam ex verbis ipſis colligi poteſt) & has, & illam ſimul eodem tempore in Chriſto fuiſſe

affirmare liceat. Verumtamen, ut veritati inquirendæ amplior sit locus, concedo tibi, eas inter se opponi. ac præterea, quamvis hoc, propriè loquendo, verum non sit, concedo tibi, humiliationem præsupponere antecedentem gloriam; & fateor, Christum antequam se humiliasset, fuisse gloriosum, gloriamq́ istam, & humiliationem similiter inter se opponi.

Erasmus Iohannis.

Atqui gloriæ Christi opponitur ignominia & mors crucis; & sic ejus divitiis opponitur paupertas & defectus tum aliarum rerum tum etiam hujus vitæ commodorum. Ergo gloria quoque Christi, quæ hanc mortem crucis & divitiæ quæ hanc ejus summam inopiam præcesserunt, simul includunt felicitatem & affluentiam commodorum, quæ vitam reddant suavem & ab ea omnem miseriæ & calamitatis sensum depellant. alias non rectè opponerentur ignominiæ & calamitatibus vitæ Christi. Cumque nihil tale reperiatur in Christo, quamdiu doctoris munere perfunctus est in his terris, ad aliud omnino tempus hæc felicitas pertinet, nempe id quod præcessit ejus nativitatem ex virgine.

Faustus Socinus.

Asseris, Christi divitiis opponi paupertatem ac defectum, tum aliarum rerum, tum hujus vitæ commodorum;

modorum: nec id tamen ulla ratione probas; licèt hoc illud ſit, de quo hoc loco potiſſimùm controverſamur. Fortaſſe credis, te id ſatis probaſſe, quia ſuprà commemoraſti, Chriſtum (quemadmodum ipſe partim dixit, partim tu eum dicentem facis, ut mox docebo) non habuiſſe, ubi caput reclinaret, & ipſis vulpibus & alitibus pauperiorem fuiſſe. Nam, quamvis hoc nihil prorſus ad rem faciat, non poſſum aliud invenire, ex ſacris litteris a te allatum, quod huc ullo modo pertinere queat. Iam iſtud quid, quæſo, ad probandum, quænam ſit illa Chriſti paupertas, quæ ejusdem divitiis opponatur? Primùm enim in Chriſti verbis nulla paupertatis expreſſa mentio, quæ omnino requiritur, cum de ipſius verbi vi agatur. Etenim, quamvis tu, dum eorum verborum ſententiam exponere tentas, dicas, Chriſtum fuiſſe vulpibus & alitibus pauperiorem, tamen non ſic locutus eſt Chriſtus (nec ſane audivi umquam, beſtias pauperes vocari) nec aliud de ſe reipſa dixit, quàm, ſe non habere, ubi caput reclinaret; cum tamen & vulpes ſua luſtra, & volucres cæli ſuos nidos haberent. Luc. 9. 58. *id quod non ad paupertatem, ſed ad calamitatem illam eſt referendum, quam ſecum trahebat Evangelii prædicatio; cujus cauſſâ nec ullo in loco quieſcere poterat, & non facilè inveniebat, qui eum hoſpitio reciperet, (paullo enim ante, ut eſt apud Lucam, in quodam Samaritanorum vico non fuerat ei conceſſum diverſorium: ſed unà cum ſuis diſcipulis inde fuerat excluſus; quò ſine dubio hæc ejus verba reſpiciunt) Cujus rei voluit*

*monere illum, qui dixerat, se secuturum ipsum quocumque ivißet; ut, scilicet, si id facere vellet, ad ejusmodi incommoda perpetienda se pararet. Neque enim ullo modo apparet, istum sic locutum fuiße, quia, ut quidam sunt arbitrati, divitias a Christo speraret, quemadmodum in quibusdam latinis codicibus in margine ad eum locum annotatum fuit hisverbis, Se-*quens Christum ob divitias. *&, si appareret, potiùs inde colligi poßet, Christum ditißimum fuisse. Deinde fac, ibi disertè scriptum eße, Christum fuisse pauperrimum, idq; propter defectum tum aliarum rerum, tum hujus vitæ commodorum; certè nulla ibidem divitiarum Christi, quas ante hac habuißet, & quibus paupertas ista opponatur, fit mentio. Numquid non potuit alia ratione ibi pauper vocari Christus, quàm a Paulo tum dictus fuit, cum ejus paupertati ejusdem divitias antecedentes, ut tibi placet, opposuit?* Non *sic igitur tibi agendum erat: sed probandum, in ipso Pauli loco de paupertate ista verba fieri, ut inde ejusdem generis divitias fuiße demonstrares, quibus ibidem illa opponitur. Quod cum nullo prorsus pacto feceris, nec facere poßis; sequitur, ratiocinationem tuam in hac parte omnino inanem eße. In qua parte explicanda, sanè miror, quòd tam firmiter aßeverare ausus fueris, Christum fuiße pauperrimum, & summè inopem rerum hujus vitæ: cum tamen ex Iohannis Evangelistæ verbis liqueat, illum una cum suis discipulis, qui eum comitabantur, habuiße in Iudæ Iscariotæ manibus commune marsupium, unde etiam*

de etiam aliquid pauperibus dandum promi ſoleret: Ioh. 12. 6. & cap. 13. 29.

Iam quod dicis de ignominia & morte crucis, quæ Chriſti gloriæ opponatur; id ſuprà ſatis apertè conceſſi, cum dixi, me tibi concedere, Chriſti humiliationem ejusdem gloriæ opponi. Certum eſt enim, Chriſti humiliationem, de qua loquimur, eam, videlicet, cujus meminit Paulus ad Philip. 2. fuiſſe ignominiam & mortem crucis. Sed paullo ante oſtenderam, quænam Chriſti gloria illa fuiſſet, eaq́; certa & teſtatiſſima, cui iſta rectè opponerentur, quæq́; proximè & ignominiam, & mortem crucis antegreſſa eſſet; nec de alia incompertiſſima quadam Chriſti gloria, quæ ejus nativitatem anteceſſerit, perabſurdè quærendum eſſe docueram. Quòd ſi rectè intellexeris umquam, quid ſit forma illa Dei, in qua Chriſtus exat, illaq́; ipſius cum Deo æqualitas, cujus ibidem Paulus mentionem facit, quæ illa ſunt revera, quibus Chriſti humiliatio opponitur, quam poſtea ſubjungit; id enim ex ipſo contextu apertiſſimum eſt; Si rectè, inquam, id umquam intellexeris, tunc fateberis ipſe ingenuè, ratiocinationem tuam, hac etiam in parte, nihili eſſe, nec ex eo loco quidquam contra ſentẽtiam meam concludi poſſe; cum iſta de Ieſu Chriſto ipſo, ut verba ſonant, non autem de filio quodam Dei unigenito, qui ante Ieſum Chriſtum natum extiterit, dicta fuerint: hæc autem illa ſint, quibus potiſſimùm ex loco illo ſententia mea oppugnari poſſe videatur. Poterunt autem fortaſſe nonnihil ad totum locum in-

telligendum te juvare ea, quæ de eo scripsi in mea pro fratribus responsione ad Andream Volanum, licèt, ut Trinitarium, paullo aliter locum illum accipientem, ac tu facias. Cæterùm libet adhuc tibi ostendere, etiamsi quæ, abs te de divitiis & gloria Christi dicta, hactenus refutavi, verissima essent, te tamen haud rectè argumentum tuum conclusisse: idq; in universa ejus conclusione collegisse, quod ex istis nullo modo sequitur; ac præterea, si rectè conclusa esset argumentatio tua, in absurdissima quædam devenire, necesse omnino futurum.

Concludis igitur, cum istæ divitiæ, istaq; gloria, atque adeò beatitas, quæ Iesu Christo ante paupertatem & humiliationem tribui in sacris litteris, tibi probasse videris, in ipso non fuerint versante in terris, necesse est, ut eas in cælo habuerit, ex iisq; nostri causâ se in has miserias demiserit, & omnium rerum indigentiam: & consequenter, ut illæ ad illud tempus pertineant, quod ejus ex virgine nativitatem præcessit.

Sed primùm, unde (obsecro) habes, hæc omnia a Christo abfuisse toto tempore, quo versatus est in terris, antequam crucifigeretur? Certè, ut suprà admonui, quid egerit Christus, quóve in statu ejus res fuerint, antequam evangelium prædicaret, aut, ad illud prædicandum accingeretur, nihil fermè commemoratum est a sacris scriptoribus, præter quædam pauca, quæ illi in prima infantia contigerunt, quæ, cuicuimodi fuerint, nihil ad rem faciunt; cum nec in ætate

illa

illa per se ulla ferè ratio conditionis vitæ, ac fortunæ hominis habeatur, & spatium deinde usque ad Evangeii prædicatiouem intercesserit viginti quinq; plus minus annorum, cum Christus, ut ex sacra ipsa historia colligere licet, vix trigesimum tertium suæ ætatis annum excesserit, cum est crucifixus. quo toto viginti quinque annorum tempore, nihil de eo memoriæ traditum in sacra historia invenimus, nisi ea, quæ scripsit Lucas cap. 2. non multò ante finem usque ad tertii initium; ex quibus vix quidquam de conditione vitæ, deq; statu rerum ipsius sciri potest. Hoc ipsum, ut videtur, tu ipse cum animadvertisses, id, quod in argumento proponendo de toto tempore dixeras, quo Christus versatus est in terris, ad finem tuorum verborum, ut vidimus, teipsum quodammodo corrigens, de eo tantùm tempore dixisti, quo doctoris munere in terris functus est.

Verùm finge deinde, certissimum esse, Christum hîc in terris, postquam ex virgine natus est, perpetuò contemptum, pauperem, & calamitosum fuisse; numquid gloriam, divitias, & felicitatem in hoc ipso annorum cursu aliquandiu in cælis habere non potuit, quas nostri caussâ reliquerit, ut, scilicet, in terris salutem nostram operaretur, nempe Evangelio nobis prædicando, eoq; pluribus modis confirmando, ac deniq; obedientiâ suâ erga Deum usq; ad mortem crucis viâ nobis ad cælum patefacienda? Nam, si dixeris, necesse futurum, si hoc verum esset, Christum hoc eodem tempore in cælo fuisse, de hoc autem nihil scri-

ptum extare; Primum reſpondebo, Immo id ſcriptum
Ioh: 6. 62. eſſe, ubicumque ipſe de ſe affirmat, vel quòd deſcenderit de cælo, vel quod fuerit in cælo; præſertim cum alicubi de ſe ſub nomine Filii hominis, & ſic de ſe homine iſta dicat. Deinde affirmabo multò minùs conſtare, Chriſtum fuiſſe, antequam ex virgine naſceretur, id quod tamen neceſſe eſt, ſi tua argumentatio rectè eſt concluſa. ex quo ſequitur, te quodammodo pro conceſſo tacitè ſumere illud ipſum, quod argumentatione tua probare debes; Quaſi jam certum ſit, Chriſtum ante illud tempus fuiſſe, & nihil aliud quæratur, niſi utrùm ante, an verò poſt, iſtam gloriam, divitias, & felicitatem habuerit. Nam certè non concludis tu id ipſum, quod probandum ſumpſiſti, videlicet, ante illud tempus Chriſtum fuiſſe: ſed, ante illud tempus eum iſta omnia habuiſſe. At dices, ſi iſta omnia tunc habuit, conſequitur neceſſariò, ipſum tunc fuiſſe. Reſpondeo non propriè conſequi, ſed hoc in illo contineri, & ab illo, ut loquimur, præſupponi. Ex quo intelligitur, non in hoc tantùm ſed & in plerisq; aliis tuis argumentis, in quib. idem reipſa fit, eſſe tacitam quandam principii petitionem; quæ cum circa affirmationem rei verſetur, quæ alioqui per ſe planè paradoxa eſt, ac perabſurda, quempiam, ſcilicet, fuiſſe, antequam ex matre ſua naſceretur; quælibet exceptio, etiam parum probabilis, cui modo qualibet ratione, locus eſſe poſſit, ſatis eſt ad argumentationes iſtas tuas infirmandas ac diſſolvendas.

Sed jam abſurda videamus, quæ omnino conſequuntur,

quuntur, si rectè argumentum tuum conclusum est. Ea duo sunt. Vnum est, quòd Iesus Christus in cælo, antequam ex virgine nasceretur, eas divitias, eamq; gloriam & felicitatem haberet, quibus paupertas, ignominia, & miseria hujus vitæ opponuntur. Itaq; ex vi argumenti tui dicendum est, eum in cælo tunc habuiße aurum, argentum, vestes, suppellectilia, prædia rustica & urbana, armenta, greges, & id genus alia, quibus ejusmodi divitiæ continentur, populi præterea auram & plausum, ejusdemq; salutationes, acclamationes, encomia, celebrationes, & reliqua, in quibus ea gloria consistit: & denique, ut tuis verbis utar, affluentiam commodorum, quæ vitam reddunt suavem, & ab ea omnem miseriæ & calamitatis sensum depellunt. namque hæc commoda tu ipse Christo in eo statu tribuis. quibus addi poßunt honestæ voluptates. His enim simul junctis (quoniam hîc de felicitate humana non admodum subtiliter agitur) ea felicitas contineri dici potest. Hæc autem Christum in cælo habuiße, præsertim quod pertinet ad divitias, an non res est planè absurdissima?

Alterum absurdum est, quòd homo ille, qui crucifixus revera, & mortuus est, extiterit in cælo, ipsius Dei manibus fortaße, ut Adam in terra, formatus, aut ex alia quapiam virgine natus, antequam ex Maria virgine, Augusto imperante, nasceretur. Nam præterquam quòd is homo, qui crucifixus revera & mortuus est, ex argumentatione ipsa tua, ille ipse est, qui ante omnia bona ista habuit aliquando; nemo etiam, nisi verus

niſi verus homo, ejusmodi bonis frui poteſt. Hoc autem an non abſurdiſſimum jure dici poſſit, tu ipſe judicato.

Sed quod poſtremò omnem vim tuo argumento penitus adimit, eſt quod Pauli teſtimonia illa duo, quibus totum innititur, de divitiis & de gloria Chriſti loquuntur, quæ notæ illis eſſent, ad quos ſcribebat, atque compertæ. quemadmodum in loco ad Corinth. verba illa docent, Noſtis, *ſeu* ſcitis enim, *&c. & in utroque id demonſtrat, quod Ieſu Chriſti exemplo eos movere vult. Exempla autem, movendi cauſâ, non ſolent proponi, niſi rerum, compertarum apud eos ipſos qui movendi ſunt, aut ſaltem ejusmodi, quas ita ſe habere illi facilè inveſtigare queant. Atqui quòd Chriſtus divitias ullas aut gloriam habuiſſet, antequam ex virgine naſceretur, id nec ullo modo iſtis, ad quos Paulus ſcribebat, jam compertum eſſe poterat, nec, etiamſi veriſſimum fuiſſet, illud inveſtigare ulla prorſus ratione potuiſſent.*

Erasmus Iohannis.

QUARTUM ARGUMENTUM. Chriſtus Iohan. 8. dicit, *Amen amen dico vobis antequam Abraham fieret ego ſum.* Ergo Chriſtus fuit ante Abrahamum quatenus eſt unigenitus Dei filius & non tum cepit eſſe totus, quando ex virgine fuit natus. Nec alia eſt mens iſtius loci; ſiquidem quæſtio eſt An Chriſtus Abrahamum viderit; quod de ſe affirmat Chriſtus, Iudei gant. Tu, inquiunt, nondum es natus annos quinquaginta, & Abrahamum vidiſti. Chriſtus

Chriſtus negat ſe tam recentem eſſe, imò verò ante Abrahamum fuiſſe, ideoque illis mirum videri non debere, ſi Abrahamum vidiſſe ſe dicat.

FAUSTUS SOCINUS.

Ratio, quam affers, cur Chriſti dictum aliter accipi non poſſit, ac tu unà cum pleriſque aliis illud accepiſti, inanis cenſeri debet, cum planè falſum ſit, Chriſtum affirmaſſe, ſe vidiſſe Abrahamum, qui ne ab Abrahamo quidem viſum ſe fuiſſe affirmavit. id quod eſt quidquid ex Chriſti verbis colligi poſſe videtur, & tuæ aliorumq́ ſententiæ aliquo modo favere. Et tamen id veriſſimum eſſe poteſt, etiamſi Chriſtus, antequem ex virgine naſceretur, non extiterit. Quandoquidem Abrahamus propheta erat, ipſo Deo teſte, Gen. 20. 7. Prophetæ autem ſutura videbant; unde etiam apud Hebræos Videntes olim ſunt appellati, 1 Sam. 9. 9. Verba Chriſti, ex quib. tu ſine dubio, neſcio tamen quo pacto, colligis, eum de ſe dixiſſe, quod Abrahamum viderit, in vulgatis codicibus ſic leguntur. Abraham pater veſter exultavit, ut videret diem meum; & vidit, & gaviſus eſt. *Videre diem alicujus non eſt propriè ipſum videre; multò autem minùs ab ipſo videri. Sed, ut plerique hodie hunc locum accipere videntur, eſt adventus in hunc mundum & actionum illius notitiam aliquo modo habere. Quamquam diem ſuum hoc loco potuit Chriſtus vocare alterum adventum ſuum. quemadmodum alibi & ab ipſo & ab ejus apoſtolis ſæpe vocatur.*

tur. Præterea ſciendum eſt, in græco verba Exultavit, Vidit, Gaviſus eſt, eſſe Aoriſtis expreſſa, ἠγαλλιάσατο, εἶδε, ἐχάρη. quæ verba ita poſſunt accipi, ac ſi potentialis (quam vocant) particula ἂν illis fuiſſet addita, & ad hunc modum verti: Exultaſſet, Vidiſſet, Gaviſus eſſet. Nam præter ipſam græcæ linguæ conſuetudinem, quæ hoc fert, atque alia exempla in ipſis novi teſtamenti ſcriptis verba illa, quæ paullo ante idem Chriſtus de eodem Abrahamo iiſdem Iudæis dixit, τοῦτο Ἀβραὰμ οὐκ ἐποίησεν. quæ vulgò reddita ſunt, Hoc Abraham non fecit, potiùs reddi debuerant (ut Wolfg. Muſculo placet, atque Henr. Bullingerus locum explicat) Hoc Abraham non feciſſet; quemadmodum unusquisque facilè confitebitur, qui locum ipſum inſpexerit. Et ſanè in loco noſtro multò credibilius eſt, Chriſtum de Abrahamo affirmaſſe, id quod veriſimile planè erat, Abrahamum, videlicet, ſummè deſideraturum fuiſſe, ipſius diem videre, eoq́; viſo, gaviſurum, quàm id, de quo nihil prorſus conſtabat, nempe, Abrahamum reverà ſummè deſideraſſe, ut ipſius diem viderit, eumq́; vidiſſe, & gaviſum eſſe. Lingua porrò, qua locutus eſt Chriſtus, ſententiam, quam ego magis probo, non aliter explicare poteſt, quàm per ſimplicia præterita, quæ, ut in verbis græcis factum eſt, ambiguum reddant ſermonem. quam ambiguitatem ideo conſervare voluit Iohannes, ut ſequentibus Iudæorum verbis aliquis locus eſſe poſſet; ut tunc fuerat, cum res acta eſt, quam nobis ob oculos ponere voluit. Quidquid verò

de hoc

de hoc statuēdum sit; illud indubitatum est, Christum, contra quàm tua ratio pro concesso sumit, non dixisse, Abrahamum a se fuisse visum. Itaque, ut dixi, ea inanis censenda est. Adde, quòd illi nullus locus esse potest, nisi Christi dictum, quod tu attulisti, ita aut legatur, aut saltem jure legi possit, quemadmodum tu ex vulgatis interpretationibus illud citasti. Atqui Grammaticæ ratio nullo modo patitur, ut in eo legatur Fieret, sed, ejus loco Fiat legendum esse, omnino ostendit; id est, verbum græcum γενέσθαι non præteriti, sed præsentis temporis verbo cum futuri tamen significatione in latina interpretatione reddendum. Quamvis enim modi infinitivi & aoristi temporis ejusmodi voces, & ad præteritum, & ad futurum tempus accommodari per se queant; tamen, ad utrum accommodandæ, certo quodam in loco sint, indicant ibidem adjuncta verba. Si quis igitur nosse velit, in illis verbis πρὶν ἀβραὰμ γενέσθαι, utro tempore vox γενέσθαι accipienda sit, oportet inspicere, utrius temporis, præsentis, an præteriti, sit verbum illud, a quo ista pendēt. Nam si præsentis aut futuri temporis fuerit: verbo præsentis temporis reddenda erit vox γενέσθαι; sin præteriti, verbo præteriti temporis. Atqui duo sunt verba, a quorum altero necesse est ut ista pendeant, λέγω, quod antecessit, & εἰμὶ, quod sequitur. Utrumque autem præsentis temporis est. Ergo fieri non potest, quin vox γενέσθαι verbo præsentis temporis reddi debeat. Et sanè nemo fuit hactenus, qui, cum

nihil

nihil alioqui de vulgata interpretatione a quoquam dubitaretur, & verba illa, Antequam Abraham fieret, quæ pro græcis istis πρὶν ἀβραὰμ γενέσθαι posita sunt, a verbo Sum, id est, εἰμὶ, quod sequitur, pendêre existimarentur, manifestum in Christi dicto solœcismum esse non dixerit. nec alia ratione illum ferè excusabant, nisi quòd cum proprium (ajebant) Dei sit, semper esse, non autem aut fuisse, aut futurum esse, Christus se esse ipsum Deum hoc pacto significare voluisset. quæ ratio quàm levis sit, atque adeò inepta & falsa, nunc non est opus explicare; sed satis est dixisse, eam tibi placere non posse, qui confiteris, Christum, non esse ipsum Deum. Igitur nihil dubitare debes, quin ad solœcissimum istum evitandum Fiat, non autem Fieret verbum γενέσθαι vertendum sit. Quamquam non est, ut arbitror, membrum illud totius periodi, πρὶν ἀβραὰμ γενέσθαι, conjungendum cum verbo εἰμὶ, sed cum verbo λέγω; & vox ὅτι seu Quòd, quæ omnino subaudiri in hac periodo debet, non ante ipsum, sed proximè ante verbum εἰμὶ statuenda, ut totus locus latinè sic reddatur. Amen Amen dico vobis, antequam Abraham fiat, quòd ego sum. Nam & hæc locutio, Ego sum, simpliciter & absolutè ab eodem Christo est usurpata non solùm alibi apud hunc scriptorem, videlicet infra cap. 13. 19. sed etiam in hoc ipso cum Iudæis sermone, idq; bis, id est, suprà v. 24. (ubi etiã eadem ferme, quam hic esse mox docebo, sententia habetur)

& v. 28.

& 28. & iſta conjunctio verborum Dico, ſeu Dixi vobis, cum Antequam, adeoq́ʒ ſequente verbo Fiat, quod in græco ſimiliter eſt γενέσθαι, non eſt ſine exemplo in ejusdem Chriſti verbis apud hunc ipſum ſcriptorem. Sic enim locutus ab eo ſcribitur, tum in ante citato loco cap: 13. v. 19. tum verò cap; 14. v. 29. ubi in græco ſcriptum eſt πρὶν γενέσθαι quemadmodum & hic. Oſtendi, ni fallor, Chriſti dictum non poſſe, Grammaticæ ratione ſalva, legi, ut tu illud recitaſti; & quomodo legendum ſit, docui. Vnde neceſſariò ſequitur, argumentum tuum ex eo ductum nullo pacto conſiſtere, nec te quidquam ad ſententiam tuam ſtabiliendam inde elicere poſſe. Id quod ſatis ſuperq́ʒ eſt, ut tibi a me hac in parte ſatisfactum eſſe confiteri debeas. Verùm quia fortaſſe præterea quæris, quid igitur ſibi velit Chriſtus iſto ſuo dicto; hîc quoque, ſi potero, tibi ſatisfaciam. Nam profectò, quemadmodum loci lectio a me expoſita, cum germaniſſima ſit, non idcirco reiici debet, quia fortè non intelligatur ejus ſententia (neque enim hic ſolus locus obſcurus eſt in ſacris litteris; licèt nihil dubitetur quomodo ſit legendus) ſic quærendum eſt diligenter, an ſententiam quoque ipſam verè ipſius loci germanam aſſequi poſſimus. Id autem non admodum difficile videtur conſideranti nomen Abraham poſſe vel ipſum hominem, cui hoc nomen a Deo impoſitum fuit, ſignificare, vel id, quod ipſum nomen declarat, & propter quod illi homini a Deo fuit impoſitum, id eſt Patrem multitudinis ſeu multarum gentium. Si priorem ſignificationem

onem simpliciter hoc loco sequaris; nihil sanè intelliges. Constat enim, hominem illum Abrahamum fuisse factum, id est, natū esse & extitisse, multò ante, quàm hæc verba Christus proferret. At si alteram amplectaris, aut priorem etiam, verùm non simpliciter, sed secundùm quid, id est, quatenus homo ille Abraham Pater multarum gentium est; omnia plana sunt, & sensus verborum Christi est, monere Iudæos, ut antequam gentibus fides & pœnitentia ad vitam detur, atq; ut populus Dei sint, cōcedatur, credere velint, ipsum esse Christum Dei filium ipsiq; fidem habere; alioqui videlicet futurum, (quod & alibi sæpe illis comminatus fuerat) ut, gentibus in regnum Dei admissis atq; receptis, ipsi eo priventur, & foras ejiciantur. Nam certè Abraham, quatenus est. aut significat Pater multarū gentium, non fuit factus neq; extitit, donec gentibus fidei donum fuit a Deo datum. Quoniam enim Abraham homo ille Deo insigniter præ cæteris, qui ante ipsum fuerant, Deo confidit, propterea exemplum fidei in Deum omnibus est deinceps propositus, & metaphoricè omnium Deo fidentiam pater dictus. & quia multæ gentes olim Deo fidem habituræ erant; idcirco potissimùm Pater multarum gentium est a Deo nominatus & constitutus. Quæ omnia luculenter satis docet atque explicat Paulus ad Rom: cap: 4. Iam verba illa Christi, Ego sum, significare, Ego sum lux mundi, servator, redemptor, denique Christus Dei filius, demonstrant alii loci, quos ante indicavi, in quibus ea leguntur. Iudæos verò, postquam gentes
per

per fidem in Deum verum patrem domini nostri Iesu Christi populus Dei sunt factæ, repulsos quodammodò fuisse, nec illis generatim viam ad salutem ampliùs patere, donec plenitudo gentium, ut Paulus loquitur, ingrediatur, apertius est, quàm ut probari debeat. Satis est autem ad id percipiendum ea legere quæ idem Paulus scribit ad Rom: cap: 11. Rom: 11. 25.

ERASMUS IOHANNIS.

Fateor me per omnem vitam meam non magis contortam scripturæ interpretationem audivisse; ideoque eam penitus improbo.

FAUSTUS SOCINUS.

Cum primùm Fatendi verbum in tuis verbis animadverti, sperabam, te potiùs fassurum nullam in vita tua scripturæ interpretationem te audivisse, quæ hac sit aut acutior aut verior, quævè magis divinum quid sapiat, & a Deo ipso patefactam fuisse præ se ferat. Ego quidem certè non leves conjecturas habeo, illum, qui primus ætate nostra eam in lucem protulit (hic autem is fuit, qui primus quoque sententiam de Christi origine, quam ego constanter defendo, hac ætate renovavit) precibus multis ab ipso Christo illam impetrasse. Hoc profectò affirmare ausim, cum Deus illi viro permulta aliis prorsus tunc temporis incognita patefecerit, vix quidquam inter illa omnia esse, quod interpretatione hac divinius videri queat. Tibi tamen, ut ais, planè contorta visa est. Cur verò? Nam, aut Christi verba concedis legi debere,

vel saltem posse, ut ego legenda docui, aut non concedis. Si concedis; nulla caussa est, cur interpretationem hanc contortam esse dicas, immo cur eam ipsis verbis accommodatissimam esse non fatearis: atque adeò solam esse, quæ illis accommodari queat. Sin autem non concedis, & vis omnino locum non aliter legi debere, atque hactenus plerique senserunt; tu is es, qui unà cum aliis scripturam contorques, & illius verbis manifestam vim affers; cum, ut suprà ostendi, nulla grammaticæ ratio patiatur, ut ad istum modum hic locus legi debeat. Sed, ut conjicio, durum admodum tibi videtur, quòd Christus ad illud ipsum non respondeat, quod Iudæi dixerant, eiq́ objecerant. Ego verò contrà, durum omnino videri debere existimaverim, si Christus istorum hominum perversitatem atque stultitiam quodammodo approbasset; illisq́ tacitè concessisset, se id dixisse, quod nullo modo dixerat, quodq́ nec ad institutum sermonem quidquam faciebat, & planè falsum ac ridiculum meritò visum fuisset, nullaq́ præterea alia ratione, quàm ipsius Christi simplici asseveratione, confirmari potuisset. Hinc patet, quàm non rectè in argumento tuo explicando ea verba dixeris, quæstio est an Christus Abrahamum viderit, quod de se affirmat Christus, Iudæi negant. *nam quomodo ea de re quæstionem instituisset Christus, cujus veritas investigari nullo pacto potuisset, nisi quatenus sensus ipse communis dictasset id falsissimum esse, quod ipse in ea quæstione affirmasset ac defendendum suscepisset? Nisi igitur*

velimus

velimus, Chriſtum contra Sapientis præceptum ſtultis ſecundùm ſtultitiam illorum ita reſpondiße, ut ſtultus & ipſe unà cum illis videri poßet, ſtatuendum eſt prorſus, eum ad illud ipſum, quod Iudæi ipſi objecerant, minimè reſpondiße; ſed potiùs ut mea interpretatio ſert, ad inſtitutum antea ſermonem eos ſuo reſponſo revocaße; qui totus in eo verſabatur, quòd ipſe eßet Dei filius, cujus verbis credere illi deberent, &, niſi credidißent, futurum eßet, ut funditus perirent; & interim tamen, ut idem Sapiens eodem in loco monet, ſecundùm illorum ſtultitiam ita reſpondiſſe, ut ſibi ſapientes eße minimè videri poßent: ſed potiùs agnoſcerent, ſe, qui illum in verbis capere voluerant, ac mendacii coarguere, meritò ab ipſo unius verbi ambiguitate deluſos, & ſuæ ſtultitiæ ac perverſitatis, mirabili elegantia & brevitate ſermonis, ſeverè admonitos & caſtigatos fuiße. Prov: 26 4.

ERASMUS IOHANNIS.

QUINTUM ARGUMENTUM. Propono locum Heb: 1. v. 10. *Tu domine initio terram fundaſti; ipſi peribunt, tu autem permanes.* Eo enim dico luculentiſſimè probari, Chriſtum fuiſſe filium Dei unigenitum, per quem Deus mundum crearit, priusquam ex virgine naſceretur. verſatur ſiquidem autor hujus epiſtolæ in hoc argumento, ut oſtendat dignitatem Chriſti, ſupra omnes angelos & homines, idquè probat primùm excellentiore nomine, quod ſortitus ſit præ angelis, quia dictus ſit filius Dei v. 5. Deinde

inde v. 6. probat excellentiam Chriſti ſupra omnes angelos argumento adorationis, quam angeli debent Chriſto, & ad id probandum citat teſtimonium ex Pſal: 97. Tertio arguit præcellentiam Chriſti ex eo, quòd thronus ejus dicitur durare in ſeculum ex Pſal: 45. Quarto adducit teſtimonium Pſal: 1 0 2. idqué conjungit cum prioribus conjunctione Et, v. 10. ne quis dubitet de intentione autoris; & probat opere creationis dignitatem Chriſti ſupra angelos. Cum igitur certum ſit, hoc dictum Pſal. loqui de prima creatione, eamqué tribuere Chriſto, neceſſariò ſequitur, Chriſtum eſſe eum, per quem Deus mundum non ſolùm redemerit, ſed etiam crearit ex nihilo, nec poſſe aliter hunc locum accipi, niſi quis velit torquere.

Faustus Socinus,

Ais, auctorem epiſtolæ ad Heb: verſari in hoc argumento, ut oſtendat dignitatem Chriſti ſuprà omnes angelos & homines. id quod etiam ad primum ejus epiſt: caput privatim refers; ut ex iis, quæ ſubjungis, ſatis liquet. De angelis veriſſimum dicis; de hominibus autem, nequaquam. Sed eſt tuum additamentum. ex quo, ſi verum eſſet, colligeretur quodammodo, Chriſtum non fuiſſe hominem. nam & ſuprà oſtendi, te non ſemel perinde locutum fuiſſe, ac ſi Chriſtus non eſſet homo, aut certè homo ſimpliciter appellari

appellari non poßet. Iam verò, ut ad argumentationem tuam veniamus; quòd aßeris, auctorem illum, dum affert, ad Christi dignitatem probandam, Psal: 102. illam colligere ex opere creationis; id prorsus nego. Nec verò, ut arbitraris, id ſequitur ex eo, quòd ibi de creatione agatur. neque enim totus ille locus idcirco a ſcriptore illo affertur, quòd totus, id eſt, quidquid ibi de Domino illo dicitur, qui a principio nominatur, & compellatur, ad Chriſtum pertineat: præcipuè verò id, quod primo verſiculo comprehenditur. ſed ideo primus quoque verſiculus affertur, quia alioquin ea, quæ ſequuntur, & ad Chriſtum ea ratione pertinent, quam poſtea explicabo, nullo modo intelligi potuißent. Et profectò videmus, quotidie hoc ipſum contingere, & apud omnes ſcriptores uſitatiſſimum, ipſa nimirum neceſſitate cogente, eße, ut in teſtimoniis, ipſarum etiam divinarum litterarum, afferendis integri loci recitentur, quamvis non omnia illorum verba, ad rem faciant. id quod ſuprà hoc eodem cap: factum fuiße, a quibusdam animadverſum eſt. nempe in afferendo teſtimonio Pſalmi 45. Nam quid, obſecro, ad Chriſti excellentiam ſupra angelos probandam pertinent verba illa? Virga æquitatis virga regni tui; Dilexiſti juſtitiam, & odiſti iniquitatem. *Nonne hæc omnia multis aliis regibus, & partim etiam longè inferioris conditionis hominibus convenire poßunt? Sed quia intertexta ea verba aliis verbis erant, quæ propriè, &, ut ſonant, accepta, illi tantùm convenire poßunt, qui an-*

gelis ſit dignior atque excellentior; propterea unà cum illis ea quoque attulit auctor epiſtolæ. Similiter in loco noſtro, quia verba, quæ ad propoſitum ipſius faciebant, quorum initium eſt ibi, Ipſi peribunt, *&c. ab iis, quæ verſiculo ſuperiore continentur, prorſus pendebant, nec ſine illis ut dictum eſt, intelligi poterant; idcirco iſta quoque recitavit, vel potiùs recitare neceſſe habuit, quamvis ad ipſius propoſitum non facerent.*

Sed dices, Certum eſt, *& iſta, & ſequentia de uno eodemq́; dici; quare, ſi ſequentia de Chriſto dicuntur, neceſſe eſt, ut iſta quoque de Chriſto dicantur.* Reſpondeo, *ſequentia ad propoſitum facere, quamvis de Chriſto ipſo nec ſimpliciter, nec præcipuè dicantur, ſed de Deo.* Nam ideo *ad propoſitum faciunt, quia, quæ in illis de Deo ac præcipuè ſimpliciter dicuntur (ſunt enim omnia futura) in Chriſto implenda erant, ut eo, qui viva imago eſt ipſius Dei; Quemadmodum etiam paullo ante citatus eſt ex Pſal: 97. locus ille,* Et adorent eum omnes angeli Dei, *& de Chriſto acceptus. non quòd ibi verba iſta propriè atq; abſolutè de Chriſto fuerint dicta (patet enim unicuique ſuperiora legenti, aut certè admodum veriſimile eſt, de Deo ipſo illa fuiſſe dicta) ſed quòd in Chriſto, quo adorando, ipſe Deus adoratur, id erat implendum. Eſt enim in eo pſalmo, ut omnes animadverterunt, de Chriſti regno, ſub ipſius Dei perſona, vaticinatio. nimirum quia regnat & regnaturus eſt ipſe Deus per Chriſtum. Sic in loco noſtro, licèt totus Pſalmus nihil aliud ſit,*

ud sit, ut inscriptio ipsa docet, quam precatio ad ipsum Deum; tamen a versiculo 14. ad finem usque, inest ibi vaticinatio satis aperta de salute, quam Christus Dei nomine nobis attulit, & de mutatione hujus sæculi per eundem Christum facienda, in aliud, scilicet, longè melius & præstantius, deq; ipsius Christi æterna duratione. Quatenus igitur de hisce rebus ibi est sermo, eatenus etiam, nec ulteriùs, quidquid ibi dicitur, licèt de Deo simpliciter dictum, ad ipsum Christum simul pertinet. Non enim, ut quibusdam Iudaico spiritu imbutis placuisse video, censendum est, hunc scriptorem loca ista attulisse, non ut revera ex spiritus sancti mente ad ipsum Christum pertinentia, & de ipso Christo aliquo modo dicta, sed tantùm ut a se illi accommodata; quod & aliis plerisque in locis factum fuisse in novi testamenti scriptis volunt, cum testimonia ex veteri citantur, & ad Christum referuntur. Namque hoc (quod alicubi sanè fieri, non negamus) ubicumque ejusmodi testimonia afferuntur ad aliquid de Christo divina auctoritate probandum & confirmandum, quemadmodum hîc sine controversia factum fuit, nihil aliud est, quàm, ut leviter dicam, novi testamenti scripta omnia falsitatis suspecta reddere, eaq; deridenda cunctis exponere. Quin immo, nisi etiam iis, ad quos hic auctor epistolæ eam scribebat, vel jam constitisset, vel facilè constare potuisset, Scripturæ locos ab ipso allatos ad Messiam pertinere, frustra & prorsus ridiculè eos attulisset. Vnde etiam fit, ut nullo pacto tamquam ad suum propositum faci-

entia ea prima verba hujus teſtimonii afferre potuerit; in quibus de cæli & terræ creatione agitur; Quandoquidem Hebræis nec conſtabat, nec conſtare poterat, hanc partem, quæ nullam vaticinationem per ſe continet, ad Meſſiam pertinere. cum omnes indubitatæ de Meſſia in vetere teſtamento ſententiæ in futurum reſpiciant; quippe quòd Meſſias nondum extitiſset, ſed extiturus eſſet. Quod verò & ipſe epiſtolæ auctor quæcumque de Chriſto teſtimonia in medium protulit, ea ut in ſuturum, illius temporis ratione, quo ſcripta fuerunt, reſpicientia protulerit; perſpicuum eſt ex eo, ad quod probandum ea prolata ſunt. Id autem illud ſine dubio eſt, quod ſuperioribus illis verbis continetur, Tantò melior, *id eſt, præſtantior,* angelis effectus, quantò differentius, *id eſt, excellentius,* præ illis nomen hæreditavit. *Ex quibus intelligitur, non conferri Chriſtum cum angelis ſimpliciter & in univerſum, adeò ut originis etiam, & eſſentiæ, quam ſemper habuerit, ratione cum illis conferatur; ſed tantùm eorum ratione conferri, quæ a Deo exaltatus obtinuerit, & hæreditario quodam jure conſecutus ſit. Id quod planiſſimum præterea faciunt verba, quæ proximè antecedunt; & quando hoc fuerit, demonſtrant. Verba, inquam, illa, ex quibus hæc, quæ modò recitavi, inferuntur,* purgationem peccatorum faciens *(vel, ut græci codices habent,* per ſemetipſum purgatione peccatorum noſtrorum facta) ſedit ad dexteram majeſtatis in excelſis. *Illico enim ſequitur,* Tantò *&c. Tunc*

igitur,

igitur, Chriſtum præſtantiorem angelis factum fuiße, affirmat hic divinus ſcriptor, cum, aut poſtquam, purgatione peccatorum noſtrorum per ſeipſum facta, ſedit ad dexteram majeſtatis in excelſis. Quis igitur non videt, fieri non poße, ut ad præſtantiam Chriſti præ angelis, quam ipſe intelligit, & ex ſacris litteris deinde confirmare aggreditur, teſtimonium aliquod attulerit, ubi cæli & terræ prima creatio Chriſto attributa fuerit? vel, ut ipſe ad eam confirmandam (quamquam id, ut dixi, alioqui etiam prorſus ridiculè feciſset) Chriſto creationem iſtam attribuerit, & locum aliquem de ea loquentem ad ipſum ulla ratione accommodaverit? Iſta enim creatio hanc Chriſti præ angelis excellentiam longiſſimo tempore anteceſſit.

Huc accedit, quòd quidam ordo apparet in iis recenſendis, quæ ſacras litteras Chriſto tribuere ſcriptor noſter oſtendit; qui ordo planè perverteretur, ſi in teſtimonio, de quo diſputamus, Chriſto prima rerum creatio tribueretur, & ob hanc cauſsam, ut tibi videtur, illud fuiſset allatum. Etenim in primis duob. teſtimoniis, quæ ſimul affert, tribuitur Chriſto, quòd ſit filius Dei, & Deus illius pater, quòdq; Deus illum quodam die genuerit; quod nondum extitiße, quando dictum fuit, id eſt, tempore regis Davidis, demonſtrant verba futuri temporis Ero, & Erit, quæ in poſteriore teſtimonio leguntur. Quando verò id propriè & revera extiterit, docet Paulus Act. 13. v. 33. prius teſtimonium de Chriſti reſurrectione accipiens. atque id ipſum oſtendit ipſe auctor hujus epiſtolæ, ſive is fu-

erit idem Paulus, seu quisquis alius, dum cap. 5. v. 5. eundem locum ad inaugurationem a Deo factam sacerdotii Christi refert; iis, inquam, ostendit, qui ex pluribus locis ejusdem epistolæ didicerunt, Christum non ante fuisse nostrum sacerdotem consecratum, quàm mortem fuerit expertus, & immortalis factus.

Sequitur testimonium adorationis, quam Christo debent ipsi angeli. Atqui ejusmodi adoratio non fuit debita Christo, nisi post mortem crucis, tamquam præmium summæ obedientiæ, quam Deo præstitit, ut Paulus docet ad Philip. cap. 2. v. 9, 10, & 11. adeoque post ejus assumptionem in cælum, & immissionem in hæreditatem futuri sæculi. Nam scriptor noster apertè indicat, se non de alia adoratione testimonium a se allatum accipere, quàm de ea, quæ secuta est introductionem primogeniti in orbem terrarum, id est, ejusdem Christi in futurum non quidem ipsi Christo, sed nobis orbem terrarum. De hoc enim terrarum orbe se loqui testatur auctor ipse paullo infrà, id est, cap. 2. v. 5. Consecuta autem est possessio futuri sæculi ejusdem Christi resurrectionem & immortalitatem. Possessionem verò ipsam consequitur regni duratio æterna; quam comitatur amplitudo divinorum donorum, & potestatis, ultra omnes alios, qui a Deo donati & exaltati fuerunt, aut futuri sunt umquam. Itaque subjicit testimonium Psal. 45. ubi ista habentur; cum quo conjungit testimonium hoc Psal. 102, quippe in quo eadem regni æterna duratio commemoratur; & simul hujus sæculi mutationis, qua regnum

perficietur,

perficietur & stabilietur, fit aperta mentio. Quæ omnia id necessariò secum trahunt, quo ipsius Christi & membrorum ejus summa felicitas & gloria continetur, quodq́; quanta Christi excellentia sit, apertiùs, quàm cætera omnia, declarat; hoc est, victoriam & triumphum de omnibus inimicis, potissimùm verò de morte & inferno. ad quod probandum affert postea testimonium ex Psal. 110. Cumq́; nihil aliud præterea restet, hacq́; victoria & triumpho, Christi majestas & sublimitas concludatur, finem facit ejus ex sacris documentis probandæ & confirmandæ.

Vides, ut arbitror, hujus scriptoris ordinem &, ut magnus orator est, in Christi excellentiis connectendis artificium. quod planè periret, si, ut tu putas, loco isto Psal. 102. in testimonium adducendo, id spectasset, ut Christo cæli terræq́; primam creationem tribuendam doceret; etiamsi alioqui ea illi tribuenda esset, idq́; ex loco isto constare posset. Quare non potest sine summa non modò ipsius veritatis jactura, sed etiam hujus divini scriptoris injuria, vel vulgata, quam tu sequeris, loci interpretatio retineri, vel mea rejici.

ERASMUS IOHANNIS.

Ego verò interpretationem tuam fateor esse coactam, ac præterea, me non videre, quomodo hîc agatur de reparatione mundi, cum potiùs Christi perpetuæ adorationi opponatur fragilitas & inconstantia rerum humanarum

manarum; quò sic ejus dgnitas conspicitur.

Faustus Socinus.

Ast ego ingenuè fateor, me nescire, cur meam interpretationem coactam appellare non dubites, cum & verba & sententia manifesta scriptoris eam omnino requirant: atque, ut ostendi, necessarium illi fuerit, etiamsi prima pars loci, quem citavit, ad propositum non faceret, eam tamen unà cum reliquo loco recitare. Nam *quod ais, non posse hîc agi de reparatione mundi, cum potiùs agatur de ejus fragilitate & inconstantia, eaq́; opponatur perpetuæ* Christi *durationi (sic enim puto in scripto tuo legendum, non autem adorationi ut legitur) Respondeo, non de reparatione, sed de mutatione mundi agi, ut ipsa verba præ se ferunt. non enim reparabitur cælum hoc, quod videmus, aut terra hæc, quam incolimus; sed eorum loco novum cælum, & nova terra substituetur. hoc est dissolventur & peribunt, quemadmodum ipse* Psaltes *loquitur, ipsum hoc cælum, & ipsa hæc terra, pereunte simul vita animali, propter quam ea creavit* Deus; *& alia existent sæcula unà cum spirituali vita illis conveniente, quam nobis per* Christum *idem* Deus *promisit.* Qua *de re fusiùs a me alibi est disputatum contra* Franciscum Puccium, *cæli terræq́; hujus perpetuam durationem asserentem, eorumq́; futuram instaurationem, unà cum aliis non paucis, tantummodo agnoscentem.* Sed *unus ille locus 2* Pet. *3. satis est ad opinionem istam falsitatis coarguendam, ex quo præ-*

tereà

terea loco non obſcurè intelligitur, diſſolutionem harum rerum & in multò præſtantiores mutationem, per Chriſtum faciendam eſſe. Illud poſtremò, antequam ad alia tua argumenta reſpondeam, omittere nolui, quòd credis omnino, ſi per Chriſtum a Deo mundus primum creatus fuit, inde colligi, Chriſtum, jam tum fuiſſe filium Dei unigenitum. Nam ego contrà, crediderim, fieri poſſe, ut prima mundi creatio per Chriſtum facta fuerit, nec tamen Chriſtus umquam fuerit filius Dei unigenitus. Quod enim Chriſtus filius Dei unigenitus ſit, ut certè eſt, id nihil prorſus commune habet, aut habere poteſt cum prima rerum creatione, præſertim ſi ipſe quoque Chriſtus omnino creatus fuit, ut tu ſine dubio tenes.

ERASMUS IOHANNIS.

SEXTUM ARGUMENTUM. Venio ad dictum Chriſti Ioh. 17. *Glorifica me pater ea gloria, quam habui apud te, antequam hic mundus fieret.* Hinc enim colligo, Revera tum fuiſſe unigenitum Dei filium, ſiquidem hoc rogat Chriſtus his verbis, ut quandoquidem nunc ſibi moriendum ſit, & extrema ignominia perferenda, ne pater ipſum in morte ſinat interire, ſed quandoquidem ferè peractum ſit opus redemptionis ſibi commiſſum, efficeret, ut iſti gloriæ redderetur, qua ante conditum mundum in cælis uſus fuiſſet.

FAUSTUS

FAUSTUS SOCINUS.

Non deſuerunt ex ipſis Trinitariis, quorum plerique hunc locum valde contra nos omnes urgere ſolent, qui aliter, ac vulgò fiat, & abs te factum eſt, illum acceperint. Ex quibus inter antiquiores potiſſimùm Aurelius Auguſtinus; qui luculenter admodum pluribus verbis illum explicat; ex quibus quædam recitabo, namque eâdem operâ, quomodo hæc Chriſti verba intelligenda omnino ſentiam, clarè exponam, & nonnihil hanc ſententiam meam interim confirmabo. Primùm igitur ſic ſcribit Auguſtinus in ea verba, Claritate, quam habui priusquam mundus eſſet, apud te *(Sic enim ipſe ea legit, ut in vulgatis noſtris codicibus habentur)* Ordo *(inquit)* verborum eſt quam habui apud te, priuſquam mundus eſſet. Ad hoc valet, quod ait, Et nunc clarifica me, hoc eſt ſicut tunc, ita & nunc; ſicut tunc prædeſtinatione, ita & nunc perfectione. Fac in mundo, quod apud te jam fuerat ante mundum; fac in ſuo tempore, quod ante omnia tempora ſtatuiſti. *Et paulo poſt;* Si enim de nobis dixit Apoſtolus, ſicut elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem, cur abhorrere putatur a vero, ſi tunc pater caput noſtrum glorificavit, quando nos in ipſo, ut membra ejus eſſemus, elegit? Sic enim nos electi, quomodo ipſe clarificatus, quia priusquam mundus eſſet, nec nos eramus, nec ipſe mediator Dei & hominum ho-

minum homo Christus Iesus, *Hæc autem verba dicit Augustinus, contra eos, qui nolebant, Christum dicere potuisse, se, ut hominem, gloriam, seu claritatem istam ante mundum conditum apud Patrem habuisse. Tandem verò, postquam probasset, Christum, ut hominem, non minùs, quàm nos, a Deo fuisse prædestinatum, sic concludit;* secundum hanc ergo prædestinationem etiam clarificatus est, antequam mundus esset, ut esset claritas ejus ex resurrectione mortuorum apud patrem, ad cujus dexteram sedet. Cum ergo videret illius prædestinatæ suæ clarificationis venisse jam tempus, ut & nunc fieret in redditione, quod fuerat in prædestinatione jam factum, oravit dicens, Et nunc clarifica me tu pater apud temetipsum claritate, quam habui, priusquam mundus esset, apud te. Tamquam diceret; claritatem, quam habui apud te in prædestinatione tua, jam tempus est, ut apud te habeam, etiam vivens in dextera tua. *Hactenus Augustinus. in cujus verbis notandum est nomen Redditionis non pro datione ejus, quod ablatum quoquo modo fuisset (sic enim contra suam ipsius sententiam in hoc loco explicando locutus esset) sed pro rei quasi debitæ præstatione usurpatum esse; idq́; sanè eleganter. nam verbum Reddendi inter alias hanc quoque significationem habet. Apparet igitur, ut arbitror, satis evidenter, quàm aptè & commodè Christi verba ad rei destinationem non autem ad rem ipsam referantur.*

tur. Nec profectò video (ut hanc interpretationem magis confirmem, eamq; ad tuum argumentum dissolvendum accommodem) cur, si Paulus dixit, nobis datam esse gratiam in Christo Iesu ante tempora secularia, 2 Tim. 1. v. 9. cum tamen nos tunc minimè essemus, Christus quoque dicere non potuerit, se ante mundum conditum habuisse eam gloriam, qua mox glorificandus erat, etiamsi nondum extitisset, cum mundus est conditus. præsertim, cum non simpliciter dicat Christus, se eam habuisse, sed, apud Patrem Deum. Quemadmodum idem alibi dicit, Abrahamum, Isaacum, & Iacobum Deo vivere, quamvis reipsa non sint ampliùs; nempe quia Deus eos a morte in vitam eamq; perennem aliquando revocare decrevit. id quod ex eo colligit Christus, quòd alioqui Deus, qui se Deum illorum appellat, mortuorum Deus esset, & non tantùm vivorum, ut est.

Luc. 20. 38.

ERASMUS IOHANNIS.

Phrasis qua utitur Christus multò plenior est; nec ei prorsus similes sunt citatæ de aliis fidelibus. Rectè quidem iis dicitur donata fuisse salus in Christo Iesu ante tempora sæcularia, etiamsi illam suo demum tempore possidebunt; Verùm nusquam legitur habuisse eos apud Deum gloriam ante conditum mundum ideoq; non planè similes sunt hæ phrases loquendi, præsertim cum ex ipso scopo Christi non obscurè appareat, eum esse verborum sensum.

ſum, quòd roget Patrem, ut quandoquidem nunc ignominioſiſſimam mortem crucis eſſet ſubiturus ne pateretur ipſum abſorberi ſed priſtinæ gloriæ, quam antea in cælis habuiſſet, reſtitueret.

Faustus Socinus.

Si idcirco negas planè ſimilem eſſe locutionem Paulinam, quam ego attuleram, ei, de qua contendimus, quod verba non ſint prorſus eadem, ſeu quòd non prorſus de eadem re utrobique verba fiant, ut innuit id, quod dicis, nusquam legi, fideles habuiſſe apud Deum gloriam ante conditum mundum; nimis difficilem te præbes in hac diſputatione. Quaſi verò non ſatis ſit ad plenam, quod ad propoſitum attinet ſimilitudinem inter utrasque conſtituendam, ſi quidquid virium in utriusvis verbis eſt ad eam ſententiam, de qua quæritur, exprimendam, id in alterius quoque verbis ſit. Fateor quidem ob hanc ipſam cauſſam non eſſe has duas locutiones planè ſimiles, etiam quod ad propoſitum noſtrum attinet. Verùm hoc interpretationi tuæ obeſt, eamq́ magis dubiam oſtendit. Quandoquidem diſſimilitudo in eo eſt, quòd verba locutionis a me prolatæ plus virium habent ad ſententiam, quam tu probas, exprimendam, quod ſcilicet non de rei deſtinatione, ſed de ipſa re agatur, quàm verba locutionis, de qua diſputamus: ſeu mavis, verba locutionis, de qua diſputamus, plus virium habent ad ſententiam, quam ego probo, exprimendam, quòd videlicet

licet non de ipſa re, ſed de rei deſtinatione agatur, quàm verba locutionis a me allatæ. Sunt enim in locutione, cujus ſententiam quærimus, ut ſuprà attigi, verba illa apud te, quæ, ut dixi, deſtinationem poſſunt innuere. nam hoc ſenſu alibi quoque dicitur, vitam æternam, quæ nobis patefacta eſt, fuiſſe antea
Ioh: 1. 2. apud Patrem. hæc autem verba deſunt in locutione, quam ego attuli; unde fit, ut minor ſit cauſa ſuſpicandi, ibi non de ipſa re, ſed de rei deſtinatione agi. Et tamen certum eſt, de rei deſtinatione, non autem de ipſa re ibi ſermonem eſſe. cum interim nihil præterea virium, quod attinet ad propoſitum noſtrum, ſit in verbis unius locutionis, quod in alterius non ſit. Nam, quod in ea, de qua controverſamur, eſt Gloria, in altera eſt Gratia. nulla autem eſt cauſa, cur minùs de gloria, quàm de gratia dicere poſſimus, eam eſſe, licèt deſtinatione tantùm ſit, vel illius eſſe, qui nondum extiterit. Immo Paulus affirmat, eos eſſe glorificatos a Deo, qui deſtinatione tantùm gloriam a Deo ſunt adepti, quiq́; nondum extiterunt. Rom. 8. v. 30. Certum eſt enim, ibi apoſtolum loqui in genere de omnibus quos Deus per Chriſtum ſervare decrevit. Iam, quod in locutione noſtra eſt Habuiſſe, in ea, quam illi reſpondere dixi, eſt, Datam ſibi fuiſſe. Atqui non minùs requiritur, ut is jam ſit, cui aliquid detur, quàm is, qui aliquid habeat. nec aliam differentiam ſuſpicari poſſumus inter hæc duo eſſe, niſi, quòd Habuiſſe magis rei ipſius adeptionem vel poſſeſſionem ſignificare poſſit, quàm, Sibi datum fuiſſe. Vbi animadver-

advertẽdum eſt, verbum Dandi eſſe aliquo modo ambiguum. nam & ſignificare poteſt ipſum offerre, etiamſi non ſequatur acceptionis effectus, & cum effectu acceptionis. ſed prior ſignificatio ut minùs propria, ſic minùs multò eſt uſitata, quàm poſterior; ideoq́; in dubio non illa, ſed hæc attendenda eſt. Quod ſi, ut debet, fiat, tunc nullum prorſus in propoſito noſtro diſcrimen eſſe poterit inter Habuiſſe, & Sibi datum fuiſſe. cuicumque enim ſæcundùm hanc ſignificationem aliquid datum fuit, is profectò id etiam habuit. Quamquam vix crediderim, cum verbum Dandi præteriti perfecti ſimplici voce effertur, in priore illa ſignificatione uſquam inveniri. Adde, quòd non magis poteſt dici, cuipiam quid oblatum fuiſſe, quod reipſa nondum fuerit oblatum, quàm quempiam aliquid habuiſſe, quod reipſa nondum habuit. Immo adde, quòd diſertè alicubi ſcriptum invenitur, nos id habere, quod nondum reipſa habemus, ſed nobis tantùm decretum eſt. Scribit enim Paulus nos ſcire, quòd, ſi terreſtris domus noſtra hujus habitationis diſſolvatur, ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam in cælis. Et auctor ad Heb. ait eos, ad quos ſcribit, facultatum ſuarum rapinam cum gaudio accepiſſe, eò quòd cognoſcerent, ſe habere in ſe ipſis meliorem ſubſtantiam in cælis, eamq́; permanentem. In græco autem nomen latinum ſubſtantia, eſt ὕπαρξις; quod planè reſpõdet nomini, ὑπαρχόντων, quo ſuprà facultates ſignificatæ ſunt. Hoc dico, ne quis fortaſſe, non ſatis ex loco ipſo monitus,

2 Cor. 5. 1.

Heb. 10. 34.

monitus, substantiam hoc loco in alium quendam sensum accipiat, in eum, scilicet, in quem alibi accipiendum est apud hunc ipsum scriptorem, id est, cap. 3. v. 14. & cap. 11. v. 1. nam ibi græcum verbum est ὑπόστασις. *& hoc substãtiæ genus habent jam reipsa fideles omnes. Certum est autem, non modò illam domum, de qua loquitur Paulus, sed hanc substantiam, de qua auctor ad Heb. prædicto loco verba facit, non reipsa, sed Dei decreto tantùm, haberi a nobis, dum hîc sumus. Vbi etiam diligenter notandum est, quòd nihilominus substantiam hanc cœlestem dicuntur isti habere in seipsis, sive, ut Beza interpretatus est, apud seipsos: atque inde concludendum, nihil impedire quominus Christi dictum a te allatum de divino decreto; non autem de effectu seu re ipsa accipiendum sit. Nam si contingit, hoc fieri debere, ubi dicitur quis rem in seipso, sive apud seipsum, habere; quantò magis id fieri poterit, ubi quis apud Deum rem habere dicitur, qui loquendi modus Dei decretum prorsus significare potest, cum alter iste rem ipsam præsentem ipsiusq; rei possessionem omni-*
1 Ioh: 3. 15. *no præ se ferat? Huic simile est id, quod in prima sua epist. scribit Iohannes, nullam homicidam habere vitam æternam in seipso manentem. Hoc enim apertè indicat, dum in hac vita sumus, quosdam inveniri, de quibus rectè dicere possis, eos habere vitam æternam in se ipsis manentem. quod profectò non ad rem ipsam, ejusvé possessionem præsentem, licèt id verba maximè præ seferant, sed ad rei decretum ipsiusq; rei*

uiſq; rei certò futuram poßeſſionem referri debet. alioqui perperam alibi eßet ſcriptum, vitam æternam a fidelibus & gratia Dei juſtificatis ſperari, eamq; bene operantibus a Deo tunc datum iri, cum reddet unicuique ſecundùm opera ſua: vel, ut Beza eum locum convertit, eos, qui in bono opere perſtant, vitam æternam quærere; aliaq; ejusmodi non pauca, quæ paſſim apud ſacros ſcriptores leguntur. Nam ex *iis perſpicuum eſt, eos, de quibus potiſſimùm intelligere potuit Iohannes, quòd habeant vitam æternam in ſeipſis manentem, eam non re ipſa, ſed ſpe tantùm exq; Dei decreto habere.* Certè, *quod ad ſimplex Habendi verbum attinet, quod, ut dixi, magis rei ipſius poſſeſſionem ſignificare videtur, quàm ſi illi, ut in Chriſti dicto factum eſt, addatur,* apud Deum, *tum ipſe Chriſtus diſertè, tum alii de eo ſæpe dicunt, quòd, qui credit in ipſum, habent vitam æternam. Et idem Chriſtus alibi affirmavit, ſe habere alias oves, quæ non eßent ex ovili illo populi Hebræi; cum tamen nec illæ eßent adhuc reipſa Chriſti oves, nec ipſe eas reveræ haberet: ſed certò habiturus eßet. At poſtremò, ſi quis idem pollere (ut ad illud, quod initio propoſuimus, revertamur) cognoſcere velit, Datum ſibi fuiße, quod Habuiße, idq; in ipſius Chriſti verbis in eadem precatione ad Patrem de eadem re loquentis, ſic, ut ejus dicti, de quo diſputamus, veriſſimam eße fateatur interpretationem, quam ego ſequor; meminerit illorum verborum, quæ poſtmodum Chriſtus protulit:* Pater, quos dediſti mihi, volo, ut, ubi ſum e-

Tit. 1. 2. 3. 7.

Rom. 2. 7.

Ioh. 10. 16.

go, & illi ſint mecum, ut videant claritatem meam, quam dediſti mihi? quia dilexiſti me ante conſtitutionem mundi. *An non hæc verba ſuperiorum illorum*, Et nunc clarifica me tu pater apud temet ipſum claritate, quam habui, priusquam mundus eſſet, apud te, *explanatio quædam cenſeri debent ea in parte, de qua ambigimus? Nemo quippe non videt, utrobique de eadem claritate ſermonem eſſe, & quod ibi eſt, Habui apud te, hîc eſſe, dediſti mihi: ſuperiora autem illa verba*, priusquam mundus eſſet, *cur & quo ſenſu dicta fuerint, per hæc explicari*, quia dilexiſti me ante conſtitutionem mundi. *Dilectio igitur illa, qua Deus non Chriſtum modò, ſed nos etiam in ipſo ante conſtitutionem mundi dilexit, cauſa eſt, ut & meritò dixerit Chriſtus, ſe jam tum habuiſſe claritatem ſeu gloriam apud Deum, ſive eam ſibi ab eo fuiſſe datam, & nos idem de nobis jure dicere poſſimus. non autem ita locutus eſt de ſe Chriſtus, quia jam tum illam reipſa haberet. Supereſt ad ſimilitudinem, quæ eſt inter Chriſti dictum, quod tu attuliſti, & Pauli a me prolatum, confirmandam animadvertere, quod in illo eſt, Priusquam mundus eſſet, in hoc eſſe, Ante tempora ſæcularia; quæ idem reipſa ſignificare nemo (opinor) negaturus eſt. Quamquam non eſt hoc ullo modo neceſſarium; ſed ſatis eſt de eo tempore Paulum loqui, quo certum eſt, nobis non effectu, ſed deſtinatione tantùm datam fuiſſe gratiam. Antequam verò de comparatione horum locorum ſermonem abſolvam,*

illud

illud non est silentio prætereundum, quòd, si Paulus dicere potuit, nobis datam fuiße gratiam ante tempora sæcularia, licèt fieri poßet, ut multi ex nobis eam non acciperent, vel acceptam abjicerent, (neq; enim de cujusdam generis prædestinatis, id est, certò omnino gratiam accepturis, eamq; perpetuò habituris, quos non pauci, ob ejus verba alibi non rectè intellecta, esse opinantur, sed de omnibus Christo nomen dantibus loquitur Paulus) multò magis dicere potuit Christus, se, priusquam mundus eßet, habuiße gloriam, cum nullo pacto fieri poßet, ut is eam reipsa non acciperet, ac perpetuò retineret.

Cæterùm, quod ais ex ipso scopo Christi non obscurè apparere eum eße verborum sensum, quòd roget patrem, ut, quandoquidem nunc ignominiosissimam mortem crucis eßet subiturus, ne pateretur ipsum absorberi: sed pristinæ gloriæ, quam antea in cælis habuißet, restitueret; quæso te, si pro illis verbis, sed pristinæ, *&c. hæc quispiam substitueret,* sed ea gloria ipsum donaret, quam ei ante mundum conditum propter ipsam crucis mortem suo tempore dare decreverat, *an non rectissimè ista cum superioribus cohærerent? an non quilibet fateretur, hanc Christi mentem eße potuiße, adeò ut nulla vel rei præsenti vel ipsius verbis accommodatior inveniri poßet?* Nam *quomodo colligis ex ipso Christi scopo, istum eße ejus verborum sensum, quem tu exposuisti? aut quem eße constituis Christi scopum? An non animadvertis, te pro conceßo tacitè sumere idipsum,* quod

quod ex Christi verbis intelligi debere contendis (ut, scilicet, inde evincas, ipsum Christum extitisse ante creationem mundi) nempe Christum ante mundum conditum habuisse reipsa in cælo quandam gloriam? Neque enim cogitare quis potest, Christi scopum ad gloriam istam respicere, nisi, ipsam gloriam fuisse, jam apud se constituat. Præterea, nonne Christi scopus est impetrare a Patre eam gloriam, qua revera postea glorificatus ab eo fuit? Huic autem scopo nonne ita convenit, Christum petere gloriam, quæ sibi multò ante ab ipso Patre decreta fuisset, ut illam repetere, quam multò ante reipsa in cælo habuisset? Immo verò, si, quænam illa gloria sit, quam, ut tibi placet, ante mundum conditum reipsa in cælo habuit Christus, paullo diligentiùs perpendamus, eamq́ue cum illa, qua glorificatus postea a patre fuit, comparemus; inveniemus sine dubio, repetitionem istam nullo modo cum hoc scopo convenire. Etenim Christi gloria, qua post mortem crucis a Patre glorificatus fuit, ejusmodi est, ut eam Christus ante conditum mundum in cælo nec habuerit, nec habere potuerit. Primùm enim gloria ista mundo apparuit, & eatenus potissimùm post mortem crucis glorificatus est a Patre Christus, quatenus omnes mundi nationes eum coluerunt, & pro domino ac Deo suo sunt veneratæ; ejusq́ue summa potentia atq́ue majestas mirabilibus iisque innumeris operibus ipsius auspiciis & nomine factis universo mundo conspecta est. Hæc sanè, cum mundus nondum esset, nulla ratione esse potuerunt. Deinde gloria, qua Christum post

mortem

mortem donavit Pater, ex parte, eaq́ue, ut quibusdam videtur, præcipua, eo continetur, quòd gentes, quæ antea Deum non noverant, ab eoq́ue longè aberant, per ipsum ad Dei cognitionem pervenerint, ad eumq́ue sint adductæ, & ab eo in possessionem atque hæreditatem ipsi Christo unà cum Iudæis fidelibus datæ. Hoc verò quando umquam ante Christi mortem, nedum ante mundi creationem, extitit? Adhæc nulli dubium esse potest, quin summa Christi gloria, qua eum Pater post crucis mortem affecit, fuerit eum constituere & declarare vivorum & mortuorum judicem. nam ipsemet ait, Patrem Filio omne judicium dedisse, ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem; qua gloria nulla major excogitari potest. Atqui idem testatur, judicandi potestatem ideo sibi datam a Patre fuisse, quia ipse sit homo Ioh: 5. v. 27. Quomodo igitur gloriam istam habere potuit Christus, priusquam mūdus crearetur, cum non modò vivi, & mortui non essent, sed ipse nondum esset natus homo? Omitto alia multa, quæ ad Christi gloriam pertinent, qua Pater illum decoravit postquam crucis mortem est passus, quæq́ue a divinis scriptoribus commemorantur; quorum nihil est, quod ante mundi creationem Christus habere poruerit. ut planè mirum videri possit, te vel ex hoc solo interpretationem verborum Christi, quam amplexus es, defendi non posse, haud intellexisse. Nec profectò video, quid ad hæc responsurus sis; nisi velis scopum Christi non fuisse eam omnem gloriam a Patre impetrare, quam obtinuit, sed quandam gloriam tantummodo.

Ioh: 5. 22, 23.

tummodo.

tummodo, eamq́ ejusmodi, quæ vix gloria appellari queat. quippe cum ſine ulla controverſia ante mundum conditum homines non eſsent, & de angelis a multis dubitetur; denique incertum ſit, an ullæ creaturæ tunc extarent, ſine quibus Chriſti nulla vera gloria videtur poſse exiſtere. Quòd ſi nihilominus iſtum vis Chriſti ſcopum fuiſse, judicabunt alii, quàm hoc abſurdum cenſeri debeat. & ego interea mirabor, quòd in Chriſti dicto recitando ea verba prætermiſeris, quæ verbis glorifica me tu pater *ſtatim ſubjunguntur, videlicet,* apud temetipſum, *illaq́ non urſeris. Videtur enim his verbis, ſi illa per ſe ſpectentur, Chriſtus ſignificare, ſe non petere a Patre, niſi eam gloriam, quæ in ejus conſpectu tantùm eſt gloria. Verùm dicendum eſt, verbis illis efferendis, non hanc fuiſse Chriſti mentem, quæ ab ipſo quodammodo communi ſenſu abhorret: ſed hanc, Petere a Patre, ut gloria, quam ipſi daturus erat, eſset ſolida & vera gloria adeò, ut etiam apud ipſum Patrem ſive in ipſius Patris conſpectu gloria eſset.*

Erasmus Iohannis.

Septimum Argumentum. Produco locum Iohan: 6. *Quid ſi videritis filium hominis aſcendentem eò, ubi erat priùs.* Dico enim, Chriſtum duo quaſi miracula proponere Iudæis, quibus adhuc multo magis in admirationem raperentur, quam antea. Primùm quod affirmat, ſe in cælum aſcenſurum, id quod inauditum quiddam erat. Deinde in cælum, in quo

fuerat

fuerat priùs, super quo magis adhuc possent obstupescere, cum de Christo velut homine & filio Iosephi sentirent, qui numquam in cælis fuisset. Hinc igitur colligo, quandoquidem Christus affirmat, se priùs in cælis fuisse, quò erat ascensurus, non tum cœpisse, cum nasceretur ex virgine, sed ante in cælis apud patrem in cælesti gloria fuisse.

FAUSTUS SOCINUS.

Iam dixerat Iudæis Christus, se de cælo descendisse; qua de re illi murmuraverant, ut scriptum est supra v. 42. idq; non semel repetierat. cumq; hoc ex duobus quasi miraculis, (quæ appellas) altero, te ipso teste, majus esset, adde, & illud quodammodo complecteretur (quid enim aut facilius aut verisimilius, quàm quempiam, qui de cælo descenderit, in cælum ascensurum?) patet te vehementer falli, qui putes, Christum hoc loco, hæc duo de se Iudæis proposuisse, ut multò magis adhuc in admirationem raperentur. quasi verò de his antea nihil dixisset, aut saltem, id quod majus est, non commemorasset. Sic autem iis accidere solet, qui, quomodo interpretationes suas stabiliant, & aliorum infirment, anxiè quærunt, potiùs quàm, quomodo sit locus interpretandus. In quorum numero cum te minimè esse existimem, nolim te istæ sectari, & teipsum ejus culpæ, cui affinis non es, hac ratione cuiquam suspectum reddere. Adde, quòd mens Christi, iis verbis efferendis quæ citasti, & apertissi-

ma est

ma est ex ipso sermonis contextu, & iis etiam, qui aliοqui tecum sentiunt, compertissima. Nam, cum sensisset, offensos fuisse discipulos suos iis, quæ dixerat de sua carne comedenda, ipsis, non autem Iudæis, ut tu asseris (unde superior error tuus multò gravior apparet) verba ista dixit; quibus admoneri possent, ipsum non de carnali suæ carnis esu, sed de spirituali locutum fuisse. Inspicias modò ipse locum, & te, in Christi mente explicanda, longissimè a scopo aberrasse agnosces. Non igitur admittendum ullo modo est, id quod tuis verbis significas, & quo nititur argumentatio tua, Christum hîc eò respexisse, quòd Iudæi de ipso velut homine, & filio Iosephi sentirent, qui numquam in cælis fuisset. nihil enim hoc ad Christi mentem, hoc quidem in loco. Vbi rursus negare videris, Christum revera fuisse hominem. nam hæc sine dubio tuorum verborum sententia est, Iudæos sensisse, Christum esse hominem, & filium Iosephi. unde sequatur, illum numquam fuisse in cælo. quam ipsorum, scilicet, sententiam Christus, dum eos interim in ipsius admirationem vehementiorem raperet, tacitè refellere voluerit, & propterea dixerit, se in cælo fuisse. Atqui hoc quantum a veritate absit, vel illud demonstrare potest, quòd Christus, cum hîc dicere vult, se fuisse in cælo, ut solet, seipsum tertiâ personâ Filium hominis, id est hominem, appellat, atque ipsi hominis filio tribuit, quòd in cælo fuerit. Itaque nulla est prorsus collectio illa tua ex iis, quæ ante dixeras: quòd, cum Christus affirmet, se priùs fuisse in cælis, quò erat

rat aſcenſurus, non tum cœperit, cum naſceretur ex virgine, ſed ante in cælis apud patrem in cæleſti gloria fuerit. neque enim hoc colligi poteſt ex iis, quæ ante dicta à te ſunt, niſi, quatenus dixeris, aut dicere volueris, Chriſtum, ut hominem, non potuiſſe ante illud tempus fuiſſe in cælis. Hoc autem falſum eſſe, non modò Pauli apoſtoli exemplum, ſed, ut dixi, ipſa 2 Cor. 12. Chriſti verba hoc loco apertè docent. Huc accedit, quòd potuiſſet Chriſtus, cum hæc verba dixit, fuiſſe jam in cælo, idq; non ut homo, nec tamen extitiſſe ſive eſſe cœpiſſe, antequam ex virgine naſceretur; Nihil enim impedit, quominus quædam ſubſtantia, ex qua præter eam, quam habet, humanam naturam, Chriſtus conſtet, tunc demum à Deo creata fuerit, cum humanæ iſti naturæ conjuncta eſt; quemadmodum plerique hodie theologi de animabus noſtris affirmant, quòd videlicet, tunc demum à Deo creentur, cum in corpora, ut illis placet, immittuntur. Secundùm autem ſubſtantiam iſtam Chriſtum in cælo jam eſſe potuiſſe, poſtquam natus eſſet ex virgine, etiamſi non ſecundùm humanam naturam, Pauli verba indicant, qui de ſuo raptu uſque ad tertium cælum & in Paradiſum verba faciens, ait, ſe neſcire, an in corpore, an extra corpus raptus fuerit: ſeu mavis, an cum corpore, an verò ſine corpore. utroque enim modo ex græco legi poteſt. Nam Pauli corpus eandem rationem cum ipſius ſpiritu habuiſſe, quam habitura eſſet Chriſti humana natura cum ſubſtantia iſta, nemo arbitror negaverit. Quocirca, ſi Paulus potuit

tuit rapi in cælum extra corpus aut sine corpore, & sic in cælo esse, sed non ratione corporis, planum esse debet, Christum quoque postquam ex virgine est natus, & antequam moreretur, extra ipsam humanam naturam, aut sine ipsa humana natura in cælo esse potuisse. si modò ejusmodi, quam diximus, substantiam suæ humanæ naturæ junctam habuit. quòd si non habuit; certè nec ipse extitit, antequam ex virgine nasceretur, nisi illum jam hominem fuisse velimus, antequam ex virgine fuerit natus, nec tuæ ratiocinationi ullus locus esse potest. Quamobrem agnoscendum tibi est, nulla ratione ex Christi verbis colligi posse, ipsum non tum cœpisse, cum nasceretur ex virgine, sed ante in cælis apud patrem in cælesti gloria fuisse; quemadmodum tu colligebas. &, si scire velis, quo sensu tamen Christus affirmaverit, se fuisse in cælo, quò erat videntibus discipulis ascensurus, non autem simpliciter ascensurus, ut tu eum dicentem facis, quasi certum sit, eum non antea eò ascendisse; si velis, inquam, hoc scire, considerandum tibi esse arbitror, Christi verba aut cum aliquo, aut cum nullo tropo accipienda esse. Si cum aliquo; nemo non videt, quàm aptè Christus, ut homo, in cælo fuisse dici possit, antequam, videntibus discipulis, cum suo corpore eò ascenderit; cum perpetuò in cælo mente sua versaretur, cælestiaq́; omnia ita cognita haberet, ut ea tamquam præsentia semper inspiceret: idq́; ratione quadam planè singulari, & præter ac supra omnem aliorum divinorum hominum sortem. Sin autem,

autem, ut mihi quidem videtur, nullo cum tropo ſunt Chriſti verba accipienda; neceſſe eſt fateri, ipſum, ut hominem, aut certè, poſtquam fuit homo, fuiſſe in cœlo ante aſcenſionem illam ſuam apoſtolis conſpicuam. Quam ſententiam ego vehementer probo, hancq́ꝫ verborum Chriſti interpretationem libentiſſimè ſequor atque amplector.

ERASMUS IOHANNIS.

Fateor, mihi hanc intepretationem eſſe novam, & a ſimplicitate ſcripturæ alienam.

FAUSTUS SOCINUS.

Quòd hæc interpretatio tibi ſit nova, haud ſanè miror. Sed, quòd illa a ſimplicitate Scripturæ aliena tibi videatur, equidem ſatis mirari non poſſum; cum potiùs nulla alia interpretatio excogitari queat, quæ tam Scripturæ ſimplicitatem ſequi quàm hæc facit, cuiquam meritò videri poſſit; immo cum hæc interpretatio nihil aliud ſit, quam ab ipſa Scripturæ ſimplicitate nihil prorſus diſcedere, ſed verba omnia ut propriè ſonant accipere. Id quod in nulla alia interpretatione evenire poteſt: præſertim verò in ea quam tu probas; quæ non aliter ſuſtineri poteſt, quàm ſi ad ſacram illam Trinitariorum anchoram confugeris, tropi idiomatum (ut vocant) communicationis. in quo explicando & ad Chriſti verba accommodando non uno modo in principii petitionem incidere neceſſe eſt; ut in aliis diſputationibus meis, potiſſimùm verò ad-

rò adverſus Andream Volanum, oſtenſum fuit. qui tropus, idq; quatenus ad præſentem diſputationem pertineat, prorſus inſolens, tam ſæpe in ſacris litteris inducendus tibi eſt, ſi tuam de Chriſti perſona ſententiam retinere velis, ut, ſi Scripturæ ſimplicitatem ſequi tantopere tibi eſt cordi, quemadmodum prætefers, vel ob hanc cauſſam ejusmodi ſententia tibi penitus ſit abjicienda.

Sed fortaſſe, cum ais, interpretationem meam à Scripturæ ſimplicitate tibi videri alienam, non loqueris de hoc ipſo loco, cujus interpretationem quærimus, ſed univerſè ſcripturam intelligis. Verùm quænám eſt iſta ſimplicitas Scripturæ? num quando alibi de Chriſto loquitur, qui in cælo fuerit ante celebrem illum aſcenſum ſuum, apertè eum non quatenus homo eſt, nec, poſtquam homo fuit, conſiderare, ſed quatenus eſt quippiam aliud, & antequam homo natus eſt? Immo verò nusquam alibi Chriſtus in cælo pro eo tempore fuiſſe aut dicitur, aut non obſcurè ſignificatur, quin vel ipſa Chriſti perſona ſimpliciter deſignetur, vel ſub filii hominis appellatione de ipſo verba fiant. Quinetiam adeò verùm eſt, Chriſtum, ut hominem, in ejusmodi locis conſiderari, ut, cum Chriſtus dixiſſet, ſe eſſe panem, qui de cælo deſcendiſſet, ex quo ſi quis comediſſet, victurus eſſet in æternum, illico ſubjunxerit, Panem, quem ipſe daturus eſſet (nempe ad comedendum) eſſe carnem ſuam, quam daturus eſſet pro mundi vita. Num fortè ſimplicitatem Scripturæ eſſe vis, Chriſtum dupliciter conſiderare,

Ioh. 6. 51.

id eſt,

id eſt, modò ut hominem natum ex virgine, modò verò ut aliâ eſſentiâ præterquam hominis, præditum, & antequam ex virgine naſceretur? Atqui hoc, præterquam quòd per ſeipſum nihil cum ſimplicitate commune habet, vel potiùs cum ſimplicitate ex diametro pugnat, illud etiam ipſum eſt aut certè id continet, de quo diſputamus, & ad quod probandum Chriſti verba, de quorum interpretatione ambigimus, in medium attuleras. Denique non video, quid tibi volueris, cum dixiſti interpretationem meam tibi videri a ſimplicitate Scripturæ alienam: nec quomodo fieri potuerit, ut id dicere non dubitaveris.

Sed aliud præterea fortaſſe eſt, quod te ab ea amplectenda deterret. nempe quòd Chriſtus numquam conſpectus fuerit ante reſurrectionem in cælum aſcendere, vel inde deſcendere, aut certè nihil, quòd fuerit conſpectus usquam traditum ab evangeliſtis fuerit. Atqui nondum erat tempus, ut iſta de Chriſto conſpicerentur. qui quantus revera apud Deum eſſet, tum demum conſtare debebat, cum jam ipſi Deo usque ad mortem crucis obedientiam præſtitiſſet. Nam ſi dixeris, ſaltem uni aut alteri ex ſuis diſcipulis eum id patefacturum fuiſſe, idq́; evangeliſtas ſcripturos, ut cum in monte coram illis tribus transfiguratus eſt; Reſpondebo, transfigurationem iſtam fuiſſe poſt jam cœptam Evangelii prædicationem, a quo ferme tempore incipiunt evangeliſtæ Chriſti ſactorum hiſtoriam narrare; hunc autem ejus aſcenſum & deſcenſum de cælis fuiſſe antea, idq́; fortaſſe diu; cujus temporis

Chriſti actiones illi non commemorant. Vt nihil dicam, quòd eo tempore nec ullos diſcipulos habebat Chriſtus, nec, ut de cœleſti ſuo munere cuiquam fidem faceret, opus erat: quòdq́; non a majoribus ad minora, ſed contrà, a minoribus ad majora de ſe ſuaq́; excellentia documenta ac teſtimonia progrediendum illi erat. Nec verò dubitari poteſt, quin, ſi iſte aſcenſus & deſcenſus Chriſti de cœlo revera fuerunt, fuerint omnino ante Evangelii cœptam prædicationem. Sic enim & ipſius Chriſti verba ferunt, ubicumq́; id vel dicit vel innuit, oſtendens, ſe de cœlo ad ſuum munus obeundum deſcendiſſe, & res ipſa docet. Propterea enim fuit Chriſtus homo ille in cœlo (ut ego quidem nihil dubito) priusquam a mortuis reſurgeret, ut rerum cœleſtium uberrima cognitione imbueretur, eâq́; certâ & conſtantiſſimâ, quam deinde, quatenus liceret atque opus eſſet, cum hominibus communicaret, & cujus vi prædicandi Evangelii munus quàm rectiſſimè obiret, & alia admodum ardua, quæ illi exequenda erant, fideliter omnino atque intrepidè exequeretur. Vnde perſpicuum eſt, graviter errare, ſi quisquam eſt, qui exiſtimet, haud veriſimile eſſe, vel non adeò neceſſarium fuiſſe, Chriſtum hominem ante mortem in cœlum aſcendiſſe, ibiq́; aliquandiu commoratum eſſe, ut verba ipſa indicant, in quibus Chriſtus in cœlo fuiſſe ſignificatur; cum potiùs nihil aut veriſimilius, aut magis neceſſarium eſſe potuerit ante ipſam Evangelii prædicationem. ſed ſatis jam confirmavimus, Chriſtum hominem ante mortem & reſurrectionem

rectionem suam in cælo revera fuiße, aut certè eße potuiße; præsertim cum unicuique Pauli exemplum notissimum sit, nec ullo modo sit verisimile id Paulo conceßum fuiße, quod Christo conceßum non fuerit.

ERASMUS IOHANNIS.

OCTAVUM ARGUMENTUM. Creare hominem ex nihilo, ad hanc terrenam vitam non est opus ita præstans, ut est ex faucibus æternæ mortis & regno diaboli in cæleste ac æternum Dei regnum transferre. Totius item mundi judicium exercere omniumque hominum, qui ab initio mundi vixerunt, cogitationes, dicta, & facta cujusmodi fuerint nosse, & de iis sententiam ferre. Iam plurimum ex hoc labefactatur sententia tua. Nam quemadmodum Deus sua altitudine longissimè excedit dignitatem Filii, utpote qui sit sine origine, cum filius ex ipso originem ducat; indignum est tribuere excellentissimæ majestati Dei opus vilius & dignitate inferius operibus Filii; idquè ipse facis, si in operibus reparationis, quæ filio ascribuntur, quidquam est quod certare cum creatione mundi possit. Quemadmodum enim nihil est Deo sublimius, ita nec paria Deo & Christo, nedum inferiora Deo Christo præstantiora, tribuere oportet.

FAUSTUS SOCINUS.

In hac tua argumentatione plura sunt vitia. Primùm

mùm enim non id concludit, quod tibi probandum est. Quandoquidem probandum tibi est, Christum sive unigenitum Dei filium extitisse antequam ex virgine nasceretur. Hîc verò concluditur, idq́ prorsus obscurè, (desunt enim ante verba illa, Quemadmodum enim nihil, &c. hæc aut similia verba; quippe qui mundi creationis opus Deo tribuas) opus creandi hominis ex nihilo ad hanc terrenam vitam non esse tribuendam Deo; ubi etiam omnino subaudiendum est, Immediatè. Nam si putas, ex hoc sequi, Deum per Filium creasse hominem ex nihilo ad hanc terrenam vitam, unde necessariò consequeretur, filium extitisse, antequam ex virgine nasceretur; plurimùm falleris, & prorsus ἀσυλλόγισ© est ratiocinatio tua. Quid enim? Num fortasse constat, Deum mediatè (sic enim loquendum est) non fecisse quidquam, nisi per Filium, aut saltem non ullum insigne opus, quale est opus primæ hominis creationis? Certè si hac de re constaret, stultus ego essem, qui id negarem, sine quo, ut sensus ipse communis docet, ea nec constare, nec esse potest; & ridicula prorsus esset tota disputatio nostra. siquidem certissimum est, Deum, antequam Christus ex virgine nasceretur, multa insignia opera mediatè fecisse. Itaque est hîc principii petitio (quam vocant) satis evidens, si argumentationem tuam ad rem utcumque facere velis. id quod ad eam refutandam satis omnino esse debet. Alia tamen ejus vitia exponamus.

Deinde igitur, quod ais, indignum esse tribuere Deo opus dignitate inferius operibus Filii; tripliciter peccat hæc tua ennunciatio. Vnum ejus peccatum est, quòd nihil impedit, quominus excellentissimus quispiam opifex opus aliquod faciat, quod quibusdam alterius opificis multò minùs excellentis operibus sit dignitate inferius; dummodo & id suo in genere perfectum sit, & alia opera ab eo aliquando sint facta, quæ omnibus multò minus excellentis opificis operibus longè præstent: ut, exempli caussâ, in pictoribus videmus, inter quos qui excellentissimi sunt, non abstinent sæpe ab iis pingendis, quæ pingere facilius sit, quàm quædam alia, quæ interdum multò minus excellentes pictores pingunt. Quare non levis est fallacia in illis verbis tuis, inferiora Deo, Christo præstantiora tribui. *Non enim, si unum Deo opus tribuitur, quod inferius sit quibusdam operib. Christi; idcirco inferiora Deo, Christo præstantiora tribuuntur. id enim tum demum verè dici poterit, si generatim opera, quæ Deo tribuantur, Christi operibus inferiora fuerint. Alterum tuæ enunciationis peccatum est, quòd quædam opera esse possunt, quæ necesse sit, ut Deus per seipsum faciat, quamvis ea non tam præstantia sint, ut alia nonnulla, quæ per alios facere potest; quippe quòd ipse vi aliqua & facultate sit præditus, quæ in illis faciendis omnino requiratur, nec cum ullo alio communicari queat. Et sanè talem in Deo vim creandi ex nihilo plærique esse volunt; inter quos, ut suprà in responsione ad primam ex quatuor*

tuis illis rationibus attigi, nonnulli ex iis ipsis sunt, qui alioqui de filio Dei ante omnia creato tecum sentiunt. Tertium tuæ enunciationis peccatum est, quòd cum omnia Christi opera, Dei quoque opera sint (nam per Christum Deus operatur) quidquid dignitatis in Christi operibus est, ad Deum non minùs, quàm ad Christum refertur: immo tantò magis, quantò in omnibus operationib. major ratio habetur primæ, quàm secundæ caußæ; præsertim verò, cum secunda caußa, quas vires ad efficiendum habet, eas omnes a prima caußa habet. ut hîc profectò contingit, ubi Christus, quidquid habet virium, Deo id omne acceptum ut referat neceße est. Quid igitur Dei majestatem minuere potest, si per Christum, qui, quantus quantus est, ex ipso est, aliqua opera fecerit præstantiora, quàm, non dicam unum quodpiam, sed vel multa, vel etiam omnia opera sint, quæ per seipsum fecit? Nonne & horum gloria ad ipsum universa prorsus refertur, & illorum præcipua ac primaria: ad Christum verò horum penitus nulla, illorum autem secundaria tantùm quædam gloria? Nam quòd videris indignitatem hujus rei in eo solo constituere, quòd Deus per seipsum aliquid faciat, quo quidquam præstantius inter ea inveniatur, quæ per Christum facit, præter id, quod in tuæ enunciationis primo peccato exponendo dictum est (id enim multò magis hîc locum habere potest, ubi & præstantioris & minùs præstantis operis præcipuus auctor est ipse Deus.) Dico, ad Dei potentiam exaggerandam maximè pertinere, si per alios, quibus ipse

vim omnem operandi, qua pollent, conferat, ac ſubminiſtret, præſtantiſſima quædam opera faciat, quæ etiam illa excedant, quorum ipſe per ſeipſum eſt auctor. Nam tu ipſe, ut infrà videbimus, vis longè præſtantius eſſe opus, vim creandi alicui tribuere, quàm ipſum creare, adeò ut hoc operi redemptionis, & aliis, quæ in Chriſto majora, quàm ſit ipſa primi hominis creatio, agnoſcis, præſtare omnino velis. Præterea ad Dei bonitatem commendandam plurimum facit, quòd ipſe Deus hactenus ſe demittat, ut, cum præſtantiſſima etiam opera per alios faciat, viliora quædam per ſeipſum facere dignetur; præſertim ſi ea ſint ejuſmodi, quæ beneficentiam ejus aliquam inſignem contineant, ut certè continet opus primæ creationis. Atqui nihil majeſtati Dei poteſt decedere, ubi tantopere ejus potentia ac bonitas illuſtratur; quibus duabus rebus patefaciendis, ipſius gloria potiſſimùm continetur. Taceo autem, quòd in argumentatione tua Chriſto tamquam opus tribuere videris, quòd omnium facta & cogitationes noverit. nam hoc opus aliquod eſſe, nemo arbitror tibi conceſſerit.

ERASMUS IOHANNIS.

Equidem non nego, qnin multum faciat ad Dei potentiam exaggerandam, ſi per alios res præclaras agat. Verùm alterum non ita ſe habet: id eſt, quod dixiſti de ejus bonitate commendanda. Demittit enim quidem ſe Deus & humiliat, verùm non in ſe ac ſua perſona, ſed

in aliis veluti in Christo & angelis, per quos humano generi quodammodo servit. In se verò nihil facit, quod indignum sit sua immensitate, & incomprehensibili majestate. Exempli gratia indecorum est, si Rex ipse velit ingredi culinam & parare cibos; quod tamen ipsi honestum est, si curet fieri per alios. opera verò quæ Rex ipsemet in sua persona propria agat ejusmodi esse oportet, quæ omnibus aliis & majestate & dignitate antecellant, si suam existimationem apud subditos tueri velit. Nam quòd, cum coram aliis de quæstione hac nostra circa Iesu Christi personam disputaremus, me interrogasti, an aliquid sit opus superius & dignius creatione mundi, quod Deo tribuatur tamquam proprium opus, quandoquidem Filio velim utraque tam creationis, quàm redemptionis opera ascribi: Respondeo, ut tum feci, esse omnino. & quamquam de illis nunc non sit locus; tamen, data hac occasione, breviter hìc quoque indicabo. Dico igitur, duo opera Dei esse propria, quæ creationem & reparationem omniaq; opera immediatè a Christo facta, longissimè antecedunt. Quorum primum est creatio Filii, quando Deus pro sua infinita potentia ex nihilo produxit creatorem mundi; cum Christus, omni sua potentia, producere non possit, nisi creaturam. Quia enim per Christum Deus omnia condidit, necesse est,

eſt, ut credamus, Deum ante omnia filio ſuo indidiſſe virtutem ex nihilo creandi mundum, angelos, & homines. & hoc Dei opus omnium angelorum & hominum artem longiſſimè ſuperat; ac ipſum initium mundi ac rerum omnium antecedit, quemadmodum alterum finem præſentis ſæculi ſequitur. Id verò eſt beatiſſimum illud ac immortale Dei regnum, quando non ſolùm in omnes beatos angelos & homines, ſed etiam in filium ſuum unigenitum æternum regnum obtinebit, ac ſua felicitate luce ac vita complebit; tum videlicet, quando futurus eſt omnia in omnibus Huic regno Dei opponitur regnum Chriſti; idque præſentis mundi terminis continetur, eò quòd incipiat cum creatione mundi, & deſinat cum curſu hujus mundi. quando enim judicium erit peractum, tradet Filius regnum Deo & patri. Hæc dico duo eſſe opera Dei immediata, quæ per ſe agat, non per alium; quæ ſua magnitudine omnia Chriſti opera excedunt. Volui autem res maximas digito ſolùm monſtrare, cum mihi ſit occaſio de his aliquid dicendi; quorum defenſionem in aliud tempus rejicio.

FAUSTUS SOCINUS.

Tametſi verum eſt, Deum per ſe nihil facere, quod indignum ſit ipſius incomprehenſibili majeſta-

tei non

te; non tamen hinc sequitur, Deum nequaquam per seipsum quædam opera facere, quibusdam minora, quæ per alios facit. Neque enim hoc indignum est in*comprehensibili ejus majestate. modò opera, quæ per seipsum facit, simpliciter considerata, vilia non sint; quemadmodum certè non est mundi creatio.* Sed tu *quod a me dictum fuit comparatè, simpliciter accipis; id est, quod de vilioribus operibus dixi, si cum præstantissimis quibusdam comparentur, tu de simpliciter vilibus me dicentem facis; & idcirco similitudinem attulisti, Regis, qui ipse ingrediatur culinam, & cibos paret; quod simpliciter & per se vile est, & nō tantùm Rege, sed nobili quolibet viro indignum, si alium habere possit, per quem id faciat.* Nec vides interea, si *similitudo ista vim ullam ad tuam sententiam confirmandam habere debet, necesse esse, ut mundum creare* Dei *respectu, eodem loco ponas, quo ingredi culinā & cibos parare respectu* Regis. *quod quàm absurdum sit, tu ipse ostendis, qui ipsum opus creandi mundi tanti æstimas, ut vim id faciendi alii dedisse pro opere habeas, quod* Christi *opera omnia, ne ipsa quidem reparatione, de qua scilicet antea locutus fueras, excepta, longissimè antecedat.* Iam *quando* Regis *similitudinem attulisti, libet tibi ostendere, quàm tuæ sententiæ obsit, si ea rectè utaris, & non ad opera, ab ipso* Re*ge facta, quæ per se & simpliciter sint vilia, sed ad ea accommodes, quæ, si cum aliis quibusdam comparentur, quæ per alios facit, vilia censeri possint.* Si igitur *Rex ipse non quidem, ut tu dixisti, ingrediatur culi-*

nam

nam & cibos paret, sed egeno homini stipem porrigat, aut quidquam cuipiam sua manu donet, vel infimorum hominum querelas ipse audiat atque compescat; numquid rem se indignam faciet, quia, scilicet, per ministros suos præstantiora quædam exequatur? verbi gratiâ alicujus qui injustè captivus ab hoste detineatur, per vim liberationem, juris in caussis gravissimis dictionem, populi sui ab omnibus malis & injuriis externis defensionem, & ejusmodi alia. Numquid priora ista, quæ commemoravi, & similia alia per se ipsum faciendo, existimationem suam apud subditos tueri non poterit? An non potiùs, quemadmodum quibusdam Regibus evenisse scimus, ea ratione summam humanitatis & bonitatis existimationem, eoq; majorem etiam venerationem apud omnes sibi conciliabit?

Cæterùm quòd te, cum coram aliis disputaremus, a me interrogatum fuisse dicis; id, nisi memoria me vehementer fallit, ad hunc modum se habet. Cum ego ad interrogationem tuam, utrum opus præstantius esset, creatio an redemptio, id ipsum tandem respondissem, quod quærebas, concedens tibi, redemptionem creationi præstare; statim intulisti primùm, igitur me id facere quod absurdum esset, id est, Christo non concedere, quod minus est, cum tamen concederem, quod est majus; qua de re hic nullam mentionem facis. deinde verò dixisti, indignum esse Christo immediatum aliquod opus tribuere, quo aliud præstantius similiter immediatum Deo non tribuatur. Ad illud ego respondi, nihil

di, nihil prohibere, quominus quis alicujus præstantioris operis sit auctor, minus verò præstantis non sit, etiamsi circa eandem rem utrumque versetur. & tuam adversum me ratiocinationem valde sum admiratus. Ad hoc verò, postquam ostendißem nihil indignitatis ea in re futurum, cum animadverterem necesse eße ad tuam rationem concludendam (quæ tamen, quo tenderet, nondum videbam) ut opus aliquod Dei immediatum invenires, quod humani generis redemptione præstantius eßet; dixi, me libenter ex te cogniturum, quodnam ejusmodi Dei opus daretur. Quod cum dixißem, illico respondisti, hoc nullum aliud eße poße, nisi creationem creatoris, id est Christi creationem, cui vim alia omnia creandi indidißet. Talis, inquam, tunc fuit, si rectè memini, argumentatio tua, quam nunc in aliam formam vertisti. id quod silentio prorsus præteriißem, nisi docere voluißem, interrogationem meam, quæ omnino commemoranda mihi erat, aut ea prætermittenda, quæ hic de duobus illis immediatis Dei operibus dißeruisti, ejusmodi fuiße, ad quam tibi omnino respondendum eßet, si rationem contra me tuam concludere velles. Et quidem rectissimè memini, postquam disputatio eo die peracta est, & omnes ex loco, ubi habita fuerat, discessimus, me cuidam ex illis, qui interfuerant, dixiße, non veniße mihi in mentem, cum disputaremus, ad tuam argumẽtationem funditus evertendam dicere, aliud Dei opus inveniri immediatum, quod, si bona eßet ratiocinatio tua, non solùm mundi creationem, sed etiam ipsam

psam creatoris creationem; si ea alioqui daretur, longè antecederet. hoc erat redemptoris creatio. Nam certè, si creatorem creare plus est, quàm simpliciter creare, similiter redemptorem creare plus erit, quàm simpliciter redimere; & consequenter, si redemptio creationi præstat, plus erit creare redemptorem, quàm creatorem. Itaq; dabitur Dei opus immediatum, quod Christi immediatum opus redemptionis antecellat, quamvis Deus nullum creatorem creaverit; quem etiamsi creasset, non tamen constaret ullo modo, hunc esse Christum sive ipsius Dei filium unigenitum. Hæc, quæ tunc cum communi amico privatim contuli, mihi ipsi omnino fidem faciunt, te eo modo, quo dixi, ratiocinatum priùs fuisse, & fortasse ob eam rem nihil tunc de altero illo immediato Dei opere dixisse. id enim ad ratiocinationem istam tibi obfuisset, & mihi eam similiter evertendi modum præbuisset; nec necesse mihi fuisset ad hanc illius evertendæ rationem aliud quoddam immediatum Dei opus excogitare, quod redemptione Christi superius dignitate tibi ipsi esse videretur. Quidquid sit, quoniam tu defensionem eorum, quæ hîc dixisti, in aliud tempus rejicis; ea diligentiùs non examinabo; præsertim cum alioqui universa argumentatio tua abunde confutata videatur. Id tantùm dicam, me magnopere mirari, te inter immediata Dei opera, quæ longè præstantissima sint, non commemorasse istud, quod ego dicebam, redemptoris, videlicet, creationem, & simul Iesu Christi hominis exaltationem, quo nescio an ullum excellentius

& mira-

& mirabilius Dei opus vel cogitatione quidem comprehendere quisquam possit.

ERASMUS IOHANNIS.

NONUM ARGUMENTUM. Adduco duo loca, quæ Christo tribuunt sui ipsius ex morte resuscitationem, Ioh: 10. *Nemo tollit a me animam meam; potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo rursum eam assumendi.* Et Ioan: 2. *Destruite templum hoc; & tribus diebus reædificabo illud.* Hinc igitur probo, Christum sua virtute ex morte resurrexisse, & fuisse aliquid in Christo essentiale, quod corpus mortuum in vitam revocaret, eum verò fuisse filium Dei unigenitum, per quem secula sunt condita, & vita angelis & hominibus inspirata.

FAUSTUS SOCINUS.

Fateor, me nullo modo percipere posse, quomodo ex eo, quòd in Christo aliquid essentiale fuerit, quod corpus ejus mortuum in vitam revocaret, colligas, in eo fuisse filium Dei unigenitum, per quem sæcula sint condita, & vita angelis, & hominibus inspirata. Quamvis enim alioqui verissimum sit, Christum & fuisse, & esse filium Dei unigenitum; tamen non video, cur essentiale illud, quod in ipso fuerit, a quo ejus mortuum corpus in vitam fuerit revocatum, aliquid aliud esse non potuerit, præter filium Dei unigenitum; &, si filius Dei unigenitus fuit, cur necesse sit, per eum sæcula, id est, ut tu sine dubio intel-

ligis, mundum visibilem, & invisibilem fuiße conditum, & vitam angelis, atque hominibus inspiratam. Ego sanè, qui Christum ipsum Dei filium unigenitum eße & agnosco, & contendo, (non autem in ipso tamquam aliquid eßentiale Dei filium unigenitum fuisse, ut tu loqueris, præter omnem sacrarum litterarum consuetudinem) non tamen concedo, alia sæcula per ipsum fuiße condita, quàm ea, quæ sunt nobis futura æterna; nec angelis ullam vitam ab ipso inspiratam eße censeo, nisi quatenus eorum potestas a Christi potestate post ejus exaltationem pendet; quemadmodum in responsione ad ultimum tuum argumentum explicabitur. hominibus verò naturalem hanc, quam tu potissimùm hoc loco intelligis, eum inspiraße, non credo; id enim soli Deo ejus patri acceptum referendum censeo. Itaque poßum, si velim, tibi concedere, ex locis, quos attulisti, probari aliquid eßentiale in Christo fuiße, quod corpus ipsius mortuum in vitam revocaverit. nec tamen quidquam tibi conceßero, quod meo judicio vim ullam id concludendi habeat, quod tu ex eo conclusisti. Atque in eadem hac sententia arbitror fore eos omnes, qui vel argumentandi rationem rectè noverint, vel in rebus philosophicis & divinis fuerint exercitati. Apparet autem, præter alia argumentationis vitia, te pro conceßo in ea sumere id ipsum, quod a me prorsus negatur, & in quæstione nostra vertitur: filium videlicet quendam Dei unigenitum eße, per quem cælum, & terra ipsa fuerit condita, & vita angelis & hominibus inspirata.

quaſi non de hoc, ſed de eo controverſia noſtra ſit, utrùm iſte filius Dei unigenitus fuerit in Chriſto nec ne. Quocirca nihil eſt omnino, quod me cogat, ad locos quos citaſti quidquam præterea reſpondere. Verumtamen, quia neque etiam ex locis iſtis id colligi debere exiſtimo, quod tu collegiſti, de re illa eſſentiali, quæ in Chriſto ſuerit, nec inde probari poſſe quidquam eſſentiale in Chriſto fuiſſe, quod in ſingulis Chriſtianis hominibus non ſit, id quod in re theologica non minimi momenti eſſe videtur; idcirco paullo diligentiùs eos mihi examinandos cenſui.

Dico igitur, ut a poſteriore incipiam, non poſſe ex loco iſto quidquam ſolidi in religionis noſtræ dogmatis conſtituendis elici, ſi quis in verbis ipſis prorſus hærere velit. Eſt enim ſermo totus metaphoricus & allegoricus; in cujusmodi ſermonibus non ſunt verba ſecundùm ipſum ſenſum allegoricum ſuperſtitioſè obſervanda. quippe quorum aliqua nonnunquam rei veritati non per omnia reſpondeant; ſic nimirum inſtituta metaphora ſive allegoria ferente, atque exigente.

ERASMUS IOHANNIS.

Loci ſententia eſt perſpicua. neque enim negari poteſt, Chriſtum per templum intelligere ſuum corpus, ſibiquè ejus ex morte ſuſcitandi poteſtatem vendicare.

FAUSTUS SOCINUS.

Loci ſententiam perſpicuam eſſe non nego. Immo hinc

hinc colligo, non posse ex ipso loco illud elici, quod tu putas. nimirum quia non sit extra ipsam apertam sententiam vagandum, & in allegoriæ verbis curiosiùs philosophandum. Loci porrò sententia est, Iudæis, qui a Christo signum quærebant, signum futurum ipsius resurrectionem. Nam hoc idem aliàs dixit Christus, resurrectionem suam nec præterea aliud signum istis ab ipso signum quærentibus datum iri affirmans, idq́, quod de resurrectione sua intelligebat, ad similitudinem illius, quod Ionæ prophetæ acciderat, futurum dicens. Nempe, quia, sicut fuerat Ionas tribus diebus, & tribus noctibus in ventre Ceti, & posteà, scilicet, inde evaserat, sic ipse futurus esset in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus, & posteà, scilicet, inde evasurus foret per resurrectionem. Vnde constat, non haberi in hoc signo rationem nisi ipsius resurrectionis: non autem præterea ejus rei, quòd Christus seipsum resuscitaturus esset. nam certè non ipse Ionas seipsum e ventre ceti eduxit; sed cetus eum, Deo sic volente & operante, in littus evomuit. sic etiam non ipse Christus seipsum ex terræ corde sive inferno exemit, atque eduxit; sed infernus, eum, sic Deo jubente atque efficiente, evomuit, & quodammodo viventibus restituit. Et sanè nullo modo in hoc signo, resuscitationis sui ipsius ratio haberi potuit; cum nemini vel apparuerit, vel apparere potuerit, quòd Christus seipsum resuscitaverit. signa enim non sunt signa, nisi quatenus iis apparent, quibus signa esse debent. Adde quòd, ubi Scriptura de ratione, qua

Matth. 12. 40.

Christus resuscitatus fuerit, disertè loquitur, quod sæpe admodum fit, semper Deo, numquam autem ipsi Christo hoc opus tribuit.

Erasmus Iohannis.

Deo etiam imputatur id, quod fit Dei virtute. sic Deo tribuitur redemptio mundi, quam tamen non ipsemet confecit, sed per Christum. Sic omnino verum est ac manet, Deum excitasse Christum ex mortuis, etiamsi id fecerit Christus virtute sibi a Deo indita.

Faustus Socinus.

At enim redemptio, quæ Deo tribuitur, eadem Christo quoq; apertissimè ascribitur. Nec enim ego, *Christum seipsum non resuscitaße ex eo solo sum argumentatus, quòd Deus id feciße dicatur: sed quòd præterea nullo in loco, cum ita frequenter eadem verba fiant, a sacris scriptoribus in novo testamento hæc resuscitatio ipsi Christo tribuatur. quod nullo modò futurum fuiße est verisimile, si ipse seipsum resuscitaßet. præsertim quia, etiamsi nusquam scriptum eßet, Christum nos redemiße, aut aliquid simile; nihilominus id ex tota religionis ipsius Christi ratione apertissimè constaret; & tamen id disertè commemorare non omiserunt prædicti divini scriptores, immo frequentiùs Christo, quàm Deo redemptionem nostram tribuerunt. Quantò igitur magis non omisißent resuscitationem sui ipsius, quam Christus fecißet,*

ciſſet, commemorare, cum ea ejusmodi ſit, quæ non ſolùm ex ipſa ratione religionis noſtræ nullo pacto conſtet, ſed planè ridicula atque abſurda atque adeò impoſſibilis eſſe videatur? Quid enim magis vel riſu dignum, vel a veritate alienum aut videri, aut eſſe poteſt, quàm eum, qui mortuus ſit, ſeipſum in vitam revocare? Atqui, teſtibus iisdem divinis ſcriptoribus, ſcimus, omnino ipſum Chriſtum, ipſumq́; Dei filium mortuum revera fuiſſe, antequam reſurgeret, id eſt in vitam revocaretur. nam nec fieri poteſt, ut quis revera in vitam revocaretur, qui non ſit revera mortuus. quem tu tamen Dei filium, minimè tunc fuiſſe mortuum, neſcio quo pacto, affirmare audes; cum illi tribuas, quòd corpus ſuum in vitam revocaverit. Nam ſi dicas, idcirco Dei filium mortuum fuiſſe dici, quia ejus corpus mortuum fuerit; Reſpondeo, hanc loquendi figuram inſolentiſſimam eſſe, nec ulla ratione admitti poſſe. Quemadmodnm iis, qui hominum animos immortales eſſe ſtatuunt, nulla ratione dicere licebit, alicujus animum mortuum fuiſſe, eam ſcilicet ob cauſſam, quod corpus, cum quo animus conjunctus erat, fuerit mortuum; nec quiſquam ita ſentientem & loquentem ferre umquam poterit. Nec verò te moveat, quòd in teſtimonio a te citato ea verba ſint, Et ego in tribus diebus erigam illud, quibus ipſi Chriſto reſuſcitatio ſui ipſius tribui videtur. Nam præterquam quòd, ut initio dixi, in hujusmodi allegoricis locutionibus non eſt neceſſe, verba, & ſententiam ſibi per omnia reſpondere; ac præterea non potuit

Christus, si in incepta metaphora perseverare volebat, aliter loqui; quemadmodum pluribus verbis ostensum est in defensione, quæ paratur, nostrarum animadversionum in Assertiones de trino & uno Deo collegii Posnaniensis. præter hæc, inquam, est locus in sacris litteris, ubi de fidelibus Christi mortuis tale quid dicitur; adeò ut ibi non minùs illis, quàm hic ipsi Christo tribui videatur, quòd seipsos in vitam revocent. Est is locus Luc. cap 17. v. 33. ubi dicitur, quòd qui perdiderit animam suam (nempe propter Christi fidem) vivificabit illam.

Erasmus Iohannis.

Sensus loci citati est, fideles eo ipso quod pro Christo *subientes moriantur, hoc consequi, ut vitam æternam adipiscantur: contrà, eos qui id facere recusant, non solùm æternam non adipisci, sed etiam hac temporali tandem spoliari. Non igitur tribuitur fidelibus ea vis, qua se ipsos vivificent; verùm quia in ipsis est ea obedientia, quam Deus æterna vita compensat, dicuntur ipsi id facere, quod Deus sine ipsis facit. At *illo prorsus sensu Christus dicitur semetipsum excitare; nec similis formula de ullo Christiano in sacris reperitur. Timotheus, fideliter docendo, servabat eos, qui ipsius doctrinæ obtemperabant. at non erat in eo vis servandi auditores; sed Deus externo illo instrumento utebatur, ad salutem imperti-

*Sic legitur in ipso Erasmi scripto.

*Forrasse alio.

impertiendam credentibus, quam ob caussam dicitur servare. Sic Apostoli edebant miracula non virtute sibi insita, sed invocato Christi nomine. At Christus resuscitat mortuos virtute sibi inhærente, quamquam a Deo indita, non quæ foris, aut extra ipsum esset. Ita etiam habuit in se potestatem fugiendi mortem & vitam corpori suo restituendi.

Faustus Socinus.

Dum sententiam loci a me allati explicare conaris, interim aliqua ratione ejus vim ad id, quod volo, probandum confirmas. Nam, si non rectè tribuitur ibi ea vis fidelibus, quòd seipsos vivificent; sed dicuntur ipsi id facere, quod Deus sine ipsis facit; cur similiter dicere non poterimus, Christum, in loco a te allato, non tribuere revera sibi eam vim, quod seipsum esset resuscitaturus, sed seipsum id facturum affirmare, quod Deus sine ipso facturus esset; præsertim, cum idem Christus sit, qui utrobique loquitur? Respondebis (opinor) quemadmodum ex sententia potiùs, quàm ex verbis tuis intelligi potest, in loco a me allato, etiam quod ad ipsa verba attinet, non significari actionem ullam illius, qui perdiderit animam suam propter Christum, quæ actio futura sit postea: sed tantùm dici, quòd is, qui id fecerit, eo ipso facto vivificabit animam suam, id est, animam suam perdendo, caussa erit, ut illa vivificetur. At verò in testimonio a te prolato, actionem resuscitandi corpus suum apertè Christo tribui-

ſto tribui, poſtquam corpus ſuerit mortuum: Itaque non poſſe ibi illam loquendi figuram eſſe, quam in loco a me citato dixiſti. Sic, inquam, ut conjicio, ad ratiocinationem meam ex verbis tuis ductam reſpondebis. Atqui nullo pacto affirmari poteſt, in loco, quem ego attuli, nullam, quod ad ipſa verba attinet, actionem ſignificari illius, qui animam ſuam perdiderit, quæ actio futura ſit poſtea. Nam hæc verba, qui perdiderit animam ſuam, vivificabit eam, *non minùs ita poſſunt accipi, ac ſi dictum fuiſſet, Poſtquam perdiderit, vivificabit, quàm, Perdendo vivificabit, immo illo potiùs, quàm hoc modo, accipienda eſſe. ſuadet locus ſimilis Matth. 16. 25. ut dicam in examinatione alterius tui teſtimonii. Quare agnoſcere potes, reſponſionem iſtam, quam ego ex ſententia tua tibi tribuo, non eſſe firmam. Hanc verò ſi ipſe reſpuas, non video ſanè alioqui, cur nolis formulas loquendi horum locorum eſſe ſimiles, cum, quod in tuo loco eſt Erigam ſive Excitabo illud, in meo ſit Vivificabit, aut, ſi vim græci verbi* ζωογονήσει *ſpectes, Vivam producet, ſeu gignet illam. Numquid enim plus efficacitatis habet verbum Erigendi ſive Excitandi oppoſitum verbo Deſtruendi; ut in tuo loco eſt, quàm Verbum Vivificandi ſeu Vivum producendi oppoſitum verbo Perdendi, ut eſt in meo? An non utrumque eſt verbum (ut vocant) activum? An non utrumque vitam quæ alicui detur, alterum metaphoricè, alterum verò propriè in locis ipſis ſignificat? An non ipſe denique animadvertis, qua ratione Chriſtus dixit, fideles ſuos animam,*

quam

quam pro ipſo perdidiſſent, vivam producturos, eâdem dixiſſe, aut certè dicere potuiſſe, ſe corpus ſuum, quod à Iudæis deſtrueretur, erecturum? Etenim, *ſi hoc fieri potuiſſe neges, quia in Chriſto ejusmodi vis fuerit ad corpus ſuum poſt mortem excitandum, quæ non ſit in ullo ipſius fideli ad animam ſuam poſt mortem vivificandam; hoc nihil aliud eſt, quàm manifeſtè principium petere. niſi fortè id te ſatis probaſſe exiſtimes, quia exempla quarundam rerum, protuleris, quæ & Chriſto, & fidelibus illius tribuantur: & tamen in Chriſto quidem ſint revera, in ejus verò fidelibus, aut per quendam tantummodo loquendi modum, aut per participationem ab ipſo. Verùm iſta exempla nullam vim habere poſſunt, niſi fortaſſe oſtendendi, rem ſic ſe habere poſſe, ut tu dicis; non autem ſic ſe omnino habere. Immo, rei ipſius habita ratione, de qua diſputamus, nullam vim prorſus habere queunt. cum aliud ſit loqui de Chriſto vivente, aliud verò de mortuo. Chriſtus vivens & habere potuit, & porrò habuit multa, quæ alii non habuerunt. at mortuus, fuit, donec revixit, cæteris omnibus in re ulla habenda par. id eſt, ut cæteri omnes, pro eo tempore, nihil reipſa habuit.* Pugnant enim hæc duo inter ſe, Aliquid reipſa habere, & Eſſe mortuum, non minùs, quàm Eſſe mortuum, & Vivere. quis enim, eum quidquam reipſa habere poſſe dicat, qui non vivat? *Itaque, quòd præterea, quia in exemplis, quæ attuliſti, continetur, Chriſtum reſuſcitare mortuos virtute ſibi inhærente; ex hoc ipſo*

per ſe videris concludere, Chriſtum habuiße in ſe poteſtatem fugiendi mortem, & vitam corpori ſuo reſtituendi; hoc, inquam, meo judicio perperam abs te fit. Potuit enim Chriſtus poteſtatem in ſe habere fugiendi mortem: ſed quando, videlicet, vivebat. Nam quomodo fugere mortem poteſt is, qui non vivit? poſtquam igitur Chriſtus, cum poteſtate iſta uti noluiſſet, mortem non fugit, id eſt, mortuus eſt; jam poteſtate ipſa tantiſper, dum revixit, deſtitutus fuit. nec ipſemet corpori ſuo vitam reſtituere potuit; ſed ut alius quiſpiam, nempe Deus, id fecerit, neceße eſt. Atque, ut tandem unico verbo ad exempla tua, & rationem iſtam reſpondeam, dico, id omne, quod inde rectè concludi queat, tuæ cauſæ accommodatum, nullum locum habere poße, niſi priùs conſtet, in Chriſto fuiße aliquid eßentiale, quo alii homines careant. Atqui hac de re non modò nihil conſtat; ſed hoc illud eſt, quod ex Chriſti verbis, de quibus controverſamur, cujus controverſiæ cauſâ iſta a te dicta ſunt, confirmare voluiſti.

Sed, ut de altero tuo teſtimonio iam aliquid ſeparatim dicamus (quamquam id per ſuperiora ſatis dilutum videtur) animadvertendum eſt, verbum Sumendi, quod in Latinis codicibus legitur, in græcis eſſe λαβεῖν. quod verbum, ut apud latinos Accipere, frequentiſſimè nullam actionem ſed paſſionem tantùm (ut logici loquuntur) declarat. Quamobrem locus ad hunc modum verti debet: Poteſtatem habeo ponendi animam meam; & poteſtatem habeo

rurſus

rurſus accipiendi eam. *ejus autem ſenſus eſt, Chriſtum, quemadmodum cruentam mortem ſubiturus erat, non quia ſic vellent Iudæi, ſed quia ſic Deus volebat, cui ipſe hac in re, ut in cæteris omnibus, ſe obedientem præſtabat; ita, illis invitis, reſurrecturum eſſe, & vitam recuperaturum, ſic Deo volente, a quo ipſe totus pendebat. Illico enim ſubiicit Chriſtus*, Hoc mandatum accepi a patre meo. *& proximè ante dixerat*, Propterea me diligit Pater, quia ego pono animam meam, ut iterum ſumam eam, *id eſt*, accipiam eam. Nemo tollit eam a me; ſed ego pono eam a me ipſo. *Quoniam igitur ita animam ſuam, propter ſolum Dei mandatum Chriſtus volens ponebat, ut eam recepturus eſſet; idcirco ſe poteſtatem habere dixit animam ſuam ponendi, & iterum eam accipiendi. Vbi diligenter ſunt expendenda verba illa*, Propterea me diligit Pater, quia, &c. *Quorum ſententiam eſſe oportet, vel quòd inde, tamquam ex effectu, apparet, ſe diligi a Patre; ſimili enim locutione, hoc eodem ſenſu ipſe Chriſtus alibi utitur, cum de muliere illa, quæ peccatrix fuerat, inquit*, Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum; *vel quòd illa erat cauſa, cur Pater ipſam diligeret. Vtrocumque enim modo verba iſta interpreteris, ſatis liquebit, non ipſum Chriſtum vi aliqua ſibi inhærente ſeipſum reſuſcitaſſe: ſed Deum fuiſſe, qui eum alioqui in morte remanſurum, vitæ immortali ſuâ potentiâ reſtituit. Nam, ſi in priorem ſenſum ea verba accipias; nulla*

Luc. 7. 47.

Dei

Dei erga Christum præsens dilectio ex eo ipso colligi poterat, quòd Christus poneret animam suam, ut eam virtute jam sibi inhærente reciperet. At, si ipse Deus sine virtute ista, suâ propriâ potentiâ id facturus erat; hinc sanè colligi poterat, quantopere Deus eum diligeret. Rursus, si posteriore sensu verba ista prolata fuisse velis; nulla omnino caussa est, cur Deus Christum eo nomine diligeret, quòd mori non recusaret, ut vi, quam in se ipse jam haberet, seipsum in vitam revocaret. Et certè non modò nulla est caussa, cur propter hoc eum Deus diligeret; sed hac ratione Christi charitas erga nos non minima ex parte minuitur, & egregium ac prorsus incomparabile ejus factum, quòd
Ioh: 10. 11, & 15. *ut nos servaret, seipsum in interitus periculum adduxerit, planè tollitur, ac denique fides illa, & spes in*
Psal: 22. Luc: 23. 46. *Deum summa, quâ in ipsa morte præditus fuit, unà cum piis precibus, quas ipse Deo obtulit, ut se servaret*
Heb: 5. 7. *a morte, perit penitus atque evanescit. At verò, si omnis vis resuscitationis ipsius a Deo immediatè manatura erat, & ipse Christus nullam in seipso vim id præstandi erat habiturus; omnia prorsus constant; ac potissimùm Dei erga Christum summæ dilectionis caussa ex eo apparet, quòd Christus mori non recusaverit, ut vitam denuò acciperet. sic enim perspicuum est, ipsum Dei bonitati ac promissis maximè confisum fuisse, suamq; ipsius vitam, ut illi obediret, sprevisse. quibus rebus nihil Deo gratius esse potest. Vt igitur concludamus, dico, cum verbum λαμβάνω sive Accipio sæpissimè nullam accipientis actionem significet, non*

posse

posse ex Christi verbis omnino colligi, eum vi aliqua sibi inhærente animam suam recepisse, quam posuerat: sed potiùs ex aliis, quæ ipse ibidem dicit, exq; totius rei ratione statuendum esse, illum in ea recipienda nihil egisse; Nam, etsi Christus dicit, ejus rei se habere potestatem, sciendum est, hanc locutionem, Habere *potestatem, seu, Sibi datam esse potestatem, iis etiam rebus accommodari, in quibus quis revera nihil egit, sed, ut diximus logicos loqui, patitur tantùm. Exemplum sit in illis Iohannis Evangelistæ verbis de Christo,* Dedit eis potestatem, filios Dei fieri, *&c. Nec enim potuit Iohannes hìc agere de ea divina filiatione, in qua consequenda nos ipsi aliquid sine dubio agimus, de ea, inquam, qua regeneramur in hac vita, & novum hominem induimus; hanc enim jam habent illi, de quibus loquitur: qui, videlicet, non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo jam sunt nati. sed necesse est, ut de alia quadam divina filiatione egerit; in qua nimirum nullæ nostræ sunt partes, nisi eam accipiendi, id est, datam habendi. Hæc verò quæ sit, si rectè noverimus, videbimus etiam de eadem re hìc agi, de qua in illis Christi verbis. Nihil enim aliud est filiatio ista divina, quàm beata immortalitas, quam nobis Evangelio suo Christus attulit; cujus, in resurrectione, homines in hac vita per Spiritum Dei renati, quales, ipso Iohanne teste, sunt, qui Christum ejusq; Evangelium recipiunt, compotes omnino fient. Nam ipse Christus dixit, propter ipsam resurrectionem istos filios* Ioh: 1. 12. Luc: 20. 36.

Dei

Dei futuros; quibus, licèt ea in re nihil prorſus agentibus, poteſtatem tamen a Chriſto fuiſſe datam divinæ iſtius filiationis adipiſcendæ, diſertè ait Iohannes. Quid igitur mirum, ſi Chriſtus dixerit, ſe habere poteſtatem recipiendi animam ſuam (quod, ut dictum fuit, idem reipſa eſt cum hac divina filiatione, id eſt, beata immortalitate, ſiquidem non ampliùs moriturus, ſed in cælo poſtmodum perpetuò regnaturus, Chriſtus revixit) quamvis Chriſtus ipſe revera nihil ea in re acturus eſſet? Nam, ſi quis objiciat, in Chriſti verbis præceſſiſſe, quòd haberet poteſtatem ponendi animam ſuam, id quod propriè dictum ſit, & de re, in qua ipſe Chriſtus aliquid acturus eſſet: ac propterea ſatis indicari, verba quoque ſequentia propriè accipienda eſſe, & de re, ubi Chriſtus aliquid eſſet acturus; Reſpondeo, immo præcedentia verba, quæ propriè ſunt dicta, anſam præbuiſſe Chriſto in ſequentibus eadem locutione, licèt minùs propriè, utendi: atque hac ratione eam eo loco, ubi alioqui fortaſſe minùs convenisſet, tolerabiliorem reddi. quemadmodum in hac eadem reſurrectionis materia idem Chriſtus dixit, quòd, qui propter ipſum perdiderit animam ſuam, inveniet eam, Matth: 16. v. 25. Quia enim præceſſit, perdiderit animam ſuam, *quod propriè, aut certè uſitatiſſimè dicitur, rectè ſubiicitur, ut poſterior pars priori elegantiùs opponatur,* inveniet eam; *quamvis hoc per ſe nec propriè, nec uſitatè dicatur. Vbi interim vides, cum de anima recipienda Chriſtus agit, non ſibi tantùm, ſed aliis quoq; id tribuere, quod pro-*

priè ab-

priè acceptum, indicat omnino rem aliquam eſſentialem poſt ipſam mortem manere, quæ tamen non eſt anima, & jam ante reſurrectionem eſſe; immo illum ipſum, qui mortuus eſt, nec dum reſurrexit, adhuc extare oſtendit. Cui loco adde non ſolùm, quem antea protulimus, Luc: 17. v, 33. ſed etiam Mar: 8. v. 35. ubi ſimiliter Chriſtus ait, eum, qui propter ipſum, & Evangelium animam ſuam perdiderit, eam ſervaturum. qui locus ut ſuperior ille, planè vim & actionem præ ſe fert ſeipſum excitandi a mortuis; ſi modò uterq; ita accipiatur, non ut vivificare & ſervare animam ſuam iſtis tribuatur, dum eam perdunt, (quemadmodum tu ſine dubio, ut ſuprà diximus, priorem locum accipis) ſed poſtquam eam perdiderunt. Nam hoc potiùs, quòd illo modo, locos iſtos accipiendos eſſe, ſuadet locus ſimilis paullo ante citatus, ubi neceſſe eſt verba illa, qui perdiderit animam ſuam, inveniet eam, *ita accipere, ac ſi additum fuiſſet, non quidem, dum eam perdiderit, ſed, poſtquam eam perdiderit. Atque ex his omnibus tandem intelligere potes, ex teſtimoniis tuis nihil ſolidi poſſe elici ad id probandum, quod quærebas; neq; in illis quidquam Chriſto tribui, quod alibi omnibus ejus fidelibus non tribuatur; & propterea, uti prædixeram, ex illis nihil eſſentiale, ſive ante ſive poſt mortem, in Chriſto fuiſſe, concludi poſſe, quod in ſingulis non ſit Chriſtianis.*

ERASMUS IOHANNIS.

DECIMUM ARGUMENTUM. Eccleſia tam veteris quàm novi teſtamenti non eſt ſine capite

ne capite Christo. Ergo Christus existebat jam tum cum vetus Ecclesia erat. Alioqui non potuisset esse ejus caput.

FAUSTUS SOCINUS.

Nego istius tui argumenti assumptionem, quatenus in ea pro concesso sumitur, Christum veteris ecclesiæ caput fuisse.

ERASMUS IOHANNIS.

Videtur assumptio mea probari posse ex eo, quòd membra capite egent, quod illis det vitam, nec sine eo consistere possunt. Membrorum autem Ecclesiæ caput Deus, ex quo omnis vita manat, esse non potest, nisi per mediatorem Iesum Christum. Cum enim Deus nulli sit caput & vita, nisi quem amet, & omnes homines sint per peccatum a Deo alienati, non est quoque caput ulli, nisi beneficio mediatoris.

FAUSTUS SOCINUS.

In hac tua probatione rursus quædam, ut concessa, sumis, quæ nullo modo sunt tibi concedenda. Primùm enim pro concesso sumis, veterem ecclesiam tamquam membra unius corporis fuisse, inter quæ non esset caput; ita ut per se ipsa considerata, sine capite esset. Atqui animadvertendum est, metaphoram istam corporis, quod per se caput non habeat, non fuisse ecclesiæ veteri umquam accõmodatam, sed tantùm novæ. Ex quo fit, ut, si quis negaverit, veterem ecclesiam fuisse

fuiße tamquam corpus quoddam multorum & variorum membrorum, vel, si tamen non fuit, non conceßerit, eam per se inter membra sua caput non habuiße, nihil inventurus sis, quo ista evidenter probes, & ex sacris litteris, quemadmodum hic fieri decet, desumpta ostendas. Deinde sumis pro conceßo, peccata hominum apud Deum numquam expiata fuiße, nisi per mediatorem: Postremò, hunc mediatorem, eße Iesum Christum; cum tamen non modò hæc nusquam in sacris litteris scripta extent, sed frequentissima in illis de peccatorum expiatione apud Deum sine ulla mediatoris mentione, testimonia legantur; nec in universo testamento veteri & novo quidquam de Iesu Christo, ut ante novum fœdus mediatore, scriptum legatur; Immo in novo testamento testimonia sint satis aperta, quòd Christus novi, non etiam veteris, fœderis mediator fuerit.

ERASMUS IOHANNIS.

Cum mihi ea abs te negari videam, quæ minimè negari oportere existimabam, non ultra progrediar.

FAUSTUS SOCINUS.

Ego similiter, etsi scio, ea, quæ tibi non concessi, tibi esse cum plurimis communia, tamen, cum manifestè videam, ea ejusmodi eße, quæ, si quis animum advertere velit, saltem incertissima esse omnino sit faßurus; iis, quæ dixi, nihil addam ampliùs; nec testimoniis ipsis in medium prolatis ipsorum falsitatem ostendam

oſtendam. Tametſi video, te idcirco potiſſimùm veritatem ejus quæſtionis, de qua diſputamus, nondum perſpicere poſſe, quòd nondum veteris & novi fœderis diſcrimen rectè tenes; quemadmodum mihi planum faciunt ea, quæ in hoc argumento concludendo & confirmando dixiſti. quibus plenè conſutatis, ſperarem fieri poſſe, ut verum utriusque fœderis diſcrimen agnoſceres, & porrò mecum in præſente diſputatione conſentires. Sed aliàs fortaſſe hac tanta de re, Deo volente, pluribus agemus.

Erasmus Iohannis.

Vndecimum Argumentum. Propono dicta 1. Ioh. 4. *Per hoc patefacta eſt charitas Dei erga nos, quòd filium ſuum unigenitum miſit Deus in hunc mundum.* Gal. 4. *cum venit plenitudo temporis emiſit filium ſuum natum ex muliere.* Hinc colligo Chriſtum habuiſſe ſuam exiſtentiam, antequam naſceretur ex virgine, quia dicitur unigenitus Dei filius eſſe emiſſus in mundum & natus ex virgine. Nam qui non ſit antequam naſcatur, is non dicitur emitti ad naſcendum.

Faustus Socinus.

Deus bone quid audio? quemquamne emitti ad naſcendum? Quis umquam ita locutus eſt? Certè teſtimonia a te prolata non dicunt, Chriſtum fuiſſe emiſſum ad naſcendum. ſed dices, hanc eſſe tuam interpretationem. Mirabilis verò interpretatio iſta eſt; quæ

quæ Paulum ejus contrarium dicentem facit, quod apertè dicit. Is enim, ut tu ipſe ejus verba recitaſti, dicit, Deum emiſiſſe, filium ſuum natum ex muliere. Atqui is, qui natus emittitur, jam natus eſt, cum emittitur. qui verò emittitur ad naſcendum, (ſi modò ita loqui licet) cum emittitur, nondum eſt natus. Niſi te eruditum hominem eſſe jam perſpexiſſem cogitare potuiſſem, num fortaſſe vocem Natum *in latino codice pro ſupino, quod vocant, non autem participio accepiſſes, &, quemadmodum, exempli gratiâ, rectè dicitur, Mittere aliquem præliatum contra hoſtes, pro, ad præliandum contra hoſtes, ſic credidiſſes, hoc loco, nova quadam latinitate, dictum fuiſſe, Deum miſiſſe filium ſuum natum ex muliere, pro, ad naſcendum ex muliere. quamquam tu in loci verbis recitandis non Mittendi, ſed Emittendi verbum extuliſti, quod ad locutionem iſtam non perinde videtur accommodatum. Hoc, inquam, niſi, præter quædam tua verba, de quibus mox agemus, eruditio tua, planè me abſterruiſſet, de te cogitare fortaſſe potuiſſem. nam alioqui ſanè non video, quomodo non veritus fueris apertiſſima Pauli verba tam inſigniter pervertere, eaq; interpretando corrumpere. Verum quidem eſt, in teſtimoniis, quæ protuliſti, dici, ut ais, filium Dei unigenitum eſſe miſſum ſive emiſſum in mundum, & ex muliere. id eſt, ex virgine eſſe natum, ſed non tamen hoc ordine, quem tua verba indicant; quaſi miſſio anteceſſerit nativitatem. Immo Paulus, apud quem, non etiam apud Iohannem, miſſio unà cum*

cum nativitate commemoratur, apertè, ut dictum est, nativitatem missioni præcessisse significat. Sed quoniam, ut apparet, tu in eo etiam solo, quòd Dei filius missus fuerit a Deo in mundum, magnam vim esse existimas ad ostendendum, quòd Dei filius, jam existeret, antequam nasceretur ex virgine, quasi id complectatur, Mitti in mundum, quod ipse Christus alicubi appellat, Nasci in mundum; Ioh: 16 21. *Dico, te hujus locutionis, Mitti in mundum, apud sacros scriptores vim neutiquam esse assecutum. Ea enim, ut alii loci indicant, in quibus vel ipsa, vel aliæ similes locutiones* Ioh: 18. 37. *inveniuntur, quales sunt Venire in mundum, Exire* 1 Ioh: 4. 1. *in mundum, non complectitur nasci in hunc mundum, sed ad munus aliquod inter homines obeundum mitti, sine ulla controversia, significat. Nam nulla ratione, Nasci in hunc mundum, ea locutione comprehendi, vel ille locus ostendit, Ioh: 17. v. 18.* ſicut tu me miſiſti in mundum, & ego miſi eos in mundum. *Certè enim Apostoli non tunc fuerunt a Christo in mundum missi, cum in hunc mundum sunt nati.*

ERASMUS IOHANNIS.

Chriſtus emiſit Apoſtolos e Iudæa in univerſum mundum. At Chriſtus miſſus eſt e cælo in mundum. Præterea opponuntur inter ſe deſcendere de cælo, & venire in mundum. Iterum relinquere mundum & redire in cælum. & ſi primum non accipitur de loci mutatione, nec ſequentia commodè poſſunt, quod tamen neceſſe eſt,

FAUSTUS

FAUSTUS SOCINUS.

Cum differentiam istam constituis inter missionem, quâ missi sunt Apostoli in mundum, & missionem, quâ Christus similiter missus est in mundum; jam non ampliùs ex testimoniis a te allatis argumentaris; in quibus simpliciter dicitur, Christum missum fuisse in mundum, non addito videlicet, unde missus fuerit, quemadmodum nec additum est, unde apostoli fuerint missi, ubi missi fuisse in mundum dicuntur. Adde quòd ex testimonio a me prolato, satis constat, ejusdem generis fuisse missionem Apostolorum in mundum, cujus fuerat missio Christi. Hoc enim ex particula Sicut apertè colligitur. In hac siquidem re saltem, si non in alia, similitudinem inter utramq; missionem ea particula ostendit. Atqui, si missio Christi in mundum, fuit eum de cælo mittere, ut, scilicet, ex virgine nasceretur; profectò, cum certum sit, Christum non tum prædicasse Evangelium, cum in virginis vtero conciperetur, & ex ea nasceretur; hoc missionis genus nihil habet commune cum missione Apostolorum, qui ideo missi in mundum sunt dicti, quia ad prædicandum Evangelium missi fuerant. In quo etiam nulla mutationis loci habetur ratio. nam si ea tamen intervenit, id ex accidente est; quod quidem attinet ad ipsam missionem. potest enim quis mitti ad prædicandum Evangelium, nec tamen locum mutare. Quamquam satis est Apostolos jam in mundo fuisse, ut intelligatur, non significari eos locum mutasse, cum dicuntur missi fuisse in mundum; & propterea

non ejus generis missione missos fuisse in mundum, qua Christus est missus, si ideo Christus missus in mundum dicitur, quòd, locum mutans, de cælo in mundum venerit, ubi antea non esset. id quod, ut dixi, cum Christi verbis pugnat; qui missionem suam cum Apostolorum missione non solùm eodem orationis membro complectitur, sed etiam apertè hanc illi assimilat.

Iam verò, quod ais, opponi inter se, Descendere de cælo & venire in mundum, Iterum relinquere mundum & redire in cælum, rectè facis, qui, testimoniis omissis, quæ antea attuleras, ut pote, quæ prorsus nihil probant; alia produci, quæ aliquid probare videantur, tametsi hoc recta disputandi ratio & lex non patitur; præsertim, cum tu nihilominus interea prioribus testimoniis recedere nolle videri velis, quin potiùs tuam inde ductam argumentationem confirmare. quod tamen revera non facis; sed unà cum novis testimoniis novum etiam argumentum profers. Priùs enim ex eo argumentabaris, quòd unigenitus Dei filius diceretur, emissus in mundum, & natus ex virgine. Nunc autem ex eo argumentaris, quòd Christus dicat, se descendisse de cælo & venisse in mundum; idq; ita, ut appareat ex sequentibus, eum de loci mutatione loqui; quippe qui statim subjungat, iterum se relinquere mundum, & redire in cælum. Ad quod argumentum convellendum, antequam propiùs accedam, monendum censui primùm, Christum non dixisse, se descendisse de cælo, & venisse in mundum, nec

in eo loco, quem tu intelligis Ioh. 16. v. 28, nec usquam alibi: sed, se exivisse a Patre, & in mundum venisse. Aliud autem significare potest Descendisse de cælo, si subjiciatur, Et venisse in mundum, quàm Exivisse a Patre, si idem subjungatur. Deinde, eundem Christum nusquam disertè dixisse, se redire in cælum; sed in loco, quem intelligis, ad Patrem se ire, affirmasse. Quidquid sit, ut argumēti tui vim ad id, quod quæris, probandum nullam esse ostendam, eo omisso, quòd, quamvis posterior pars verborum Christi de mutatione loci accipienda sit, commodè tamen, contrà quàm tu putas, prior de alia re accipi potest, nam de hoc jam plura scripsi in responsione mea ad Volanum, quam videre poteris; eoq; similiter omisso, quòd verba illa Exivi a Patre, alium ab eo, quem tu sequeris, sensum habent, eumq; planissimum, & ab aliis etiam agnitum, atq; ipsis sacris litteris apertè contestatum; his, inquam, omissis, Dico, concedi posse, Christum eo in loco ea ipsa verba dixisse, quæ tu illi tribuis, atq; adeò dicere voluisse, se revera ex ipso cælo in mundum venisse, loci vera & propria mutatione facta. nec tamen hinc quidquam efficietur, quod tuam sententiam juvet. Siquidem, ut in responsione ad septimum argumentum diximus, potuit Christus, postquam natus est ex virgine, fuisse revera in cælo, & inde ad munus Evangelii annunciandi obeundum descendisse, & in mundum venisse. Nam, quòd Christus in mundum venerit, postquam est natus, satis docere possunt ipsius verba illa, Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni Ioh. 18. 37.

in mundum, ut teſtimonium perhibeam veritati. *Nec verò, propterea quòd jam Chriſtus in mundo fuiſſet, ibiq́ natus & educatus eſſet, dicere non potuit, ſe de cælo deſcendiſſe, & in mundum veniſſe, cum de cælo, quò e terra aſcenderat, rurſus in terram deſcendit. quemadmodum, ſi quis in Polonia natus & altus, in Germaniam poſtea iret, ibique aliquandiu commoratus rurſus in Poloniam veniret, rectiſſimè dicere poſſet, ſe ex Germania diſceſſiſſe, & in Poloniam veniſſe. Quamquam nihil vetat, quominus, licèt Chriſti verbis, ut a te concinnata ſunt, Deſcendiſſe de cælo loci mutationem ſignificet; id tamen, quod ſubjicitur, Et in mundum veniſſe, eo ſenſu dicatur, quem locutione iſta aut ſimili ſignificari apud ſacros ſcriptores antea diximus, & ad Evangelii prædicandi munus, quod, poſtquam de cælo deſcendiſſet, obire inceperit, omnino referatur. Adeò autem perpetuam eſſe arbitror, quam ſupra dixi, iſtius locutionis ſignificationem in ſacris litteris, ut nihil dubitem, quin in*
Ioh: 1. 9. *loco illo apud Iohannem,* quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum, *non* venientem, *ſed* veniens *legendum ſit. nam legi poſſe, cum animadverſum eſt a multis, tum græcum exemplar conſulenti manifeſtum eſt: Vt nimirum participium illud non ad omnem hominem referatur, ſic enim ſignificationi iſti non eſſet locus, ſed ad Lucem. nam*
Ioh: 3. 19. 12. 46. *alibi quoque lux illa, nempe Chriſtus, in mundum veniſſe dicitur; quatenus ſcilicet Chriſtus, Evangelii prædicatione & confirmatione, mundi tenebras illuminavit. Sed de his hactenus.*

ERASMUS IOHANNIS.

DUODECIMUM ARGUMENTUM. Adduco locum Iohan: 12. ubi Iohannes citat teſtimonium ex Eſaia cap: 6. & applicat Chriſto, teſtans, Eſaiam vidiſſe gloriam ejus, & locutum eſſe de eo: unde colligo Chriſtum fuiſſe in veteri Teſtamento, qui ſit allocutus Prophetas.

FAUSTUS SOCINUS.

In verbis illis iſtius loci, quando vidit gloriam ejus, & locutus eſt de eo, *relativa Ejus, & Eo poſſunt commodè illum Dominum referre in prioribus Eſaiæ verbis ibi recitatis nominatum, vel potiùs eum, (qui tamen idem eſt) qui in poſterioribus loquens inducitur, id eſt, Deum. Et ſanè in græca Rob. Stephani editione in folio (ut vocant) annotatum eſt in margine, nota quadam id ſignificante, codicem quendam vetuſtißmum in Italia ab amicis typographi collatum pro* τὴν δόξαν αὐτοῦ *id eſt* Gloriam ejus, *habuiße* τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ, *id eſt, Gloriam Dei. Eadem lectio adnotata eſt in margine codicis græci editi a Chriſtoph. Froſchovero Tiguri anno 1559. Et ego habui quondam in Italia græcum codicem manu ſcriptum antiquiſſimum & elegantiſſimum, quem mihi eripuit quidam, in quo, niſi me memoria fallit, eadem lectio in ipſo contextu conſignata erat. Sed, etiamſi hujus antiquæ lectionis nullum prorſus indicium extaret, & vulgata lectio omnino retinenda*

esset; jam dixi, quomodo Iohannis verba commodè ad Deum referri possint.

ERASMUS IOHANNIS.

Ipse contextus hoc postulat omnino, ut de Christo hæc verba accipiantur. Præcedit enim sermo de incredulitate Iudæorum, quod Christo tot signa edenti non crediderint. Ac ne cui id novum videri possit, adducit testimonium Esaiæ, qui jam olim prædixit ita futurum. Verum ne quis Iohanni objicere possit malè accommodari dictum Esaiæ iis rebus, quæ tum a Christo gerebantur, addit expressè, Esaiam de Christo locutum esse, ideoq; alienum a suo instituto non esse illud testimonium. Præterea sequentes versiculi 42, 43. de Christo loquuntur; nec potest ab his 41. secludi.

FAUSTUS SOCINUS.

Quòd præcedat sermo de incredulitate Iudæorum, ad quam Esaiæ testimonium accommodetur; hoc nihil aliud postulat, nisi, ut Esaiæ testimonium ad tempora Christi pertineat, tunc videlicet, cum in terris agens Iudæis concionatus est, & tunc potissimùm vaticinatio illa suum exitum habuerit. Sed, quòd postrema illa Iohannis verba magis ad Christum, quàm ad Deum referantur, id nullo modo postulat. Quid enim impedit, quominus Esaias illa verba protulerit, seu recensuerit, cum Dei gloriam vidit, & de ipso est

locutus,

locutus, & interim tamen tota vaticinatio ad Chriſti tempora ejusq; apud Iudæos Evangelii prædicationem referatur? Nam de qua Dei gloria, quam ipſe viderit, Eſaias loquatur, aut certè loqui poſſit, poſtea videbimus. Illud hoc loco non omittam, te non ſatis ſolidè ratiocinari, cum oſtendere vis, qua ratione ex ipſius Iohannis mente ejus verba ad Chriſtum referenda ſint, & ais, ideo Iohannem expreßè addidiße, Eſaiam de Chriſto locutum fuiſſe, ne quis ipſi objicere poßit, quòd malè iis rebus, quæ a Chriſto gerebantur, Eſaiæ dictum accommodet. Quaſi verò, ſi hoc antea illi objici potuißet, poſtea, propter iſta ejus verba, objici ampliùs non poßet. Nam quid, quæſo, probarent Iohannis ejuſmodi verba, niſi quatenus ejus auctoritate ſtaretur. Atqui, ſi ejus auctoritate ſtandum erat, ne antea quidem id objici poterat. Adde, quòd eadem verba Eſaiæ cap: 6. a Paulo ſimiliter ad incredulitatem Iudæorum accommodantur, cum illis ab ipſo Evangelium & Ieſus Chriſtus prædicaretur & annunciaretur; nec tamen additur ab eo, quòd Eſaias iſta dixiſſet, cum de Chriſto loqueretur, aut aliud ſimile quidpiam. Et Chriſtus ipſe eandem prophetiam Eſaiæ in Iudæis impletam fuiße affirmat; nec tamen iſti tacitæ objectioni ullo modo occurrit. Itaque, ut dixi, ratiocinatio iſta tua nihil firmitatis habet. Cæterùm, quod dicis de ſequentibus verſiculis, qui de Chriſto loquantur, nec poßint a præcedente ſeparari; Ad hoc reſpondeo, iſtam tuam rationem & regulam, quam videris ſtatuere, ut, ſcilicet, pronomina relati-

Act: 28.

Matt 13 14.

va tacita

va tacita aut expressa ad proxima referantur, in sacris præsertim litteris, non esse perpetuam: potissimùm verò apud hunc scriptorem fallacissimam esse; quemadmodum agnoscet quisquis diligenter ejus primam epistolam legerit; maximè ubi, ut hoc loco fit, de Deo, & Christo agitur. Sæpe enim, altero proximè nominato, in relativis tacitis aut expressis, quæ subjungit, alterum intelligit. Vt, exempli causâ, ad finem secundi cap: cum dixisset, Et nunc filioli manete in eo, ut, cum apparuerit, habeamus fiduciam, & non confundamur ab eo in adventu ejus, *illico addit,* Si scitis quoniam justus est, scitote, quoniam & omnis, qui facit justitiam, ex ipso natus est. *Nam, sicut nemo dubitare potest, quin priora verba de Christo sint dicta, sic nemo erit, qui neget, posteriora de Deo dicta esse; præsertim, cum statim in principio seq. cap. scriptum sit,* Videte qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur. *Sed & paullo ante in eodem cap. 2. mira videtur esse confusio pronominum relativorum, nec satis dignosci posse, ad Christúmne, an verò ad Deum, sive ad Filiúmne, an verò ad Patrem hæc, aut illa verba referenda sint. Præterea dico, 42, & 43. versiculum nullo incommodo a 41 sejungi posse: immo, ni fallor, debere. Nam quidquid est ab illis verbis versiculi 37,* ~~ut~~ sermo Esaiæ, *&c. usque ad finem versiculi 41, videtur omnino, per parenthesim legendum esse. totum enim hoc testimoniis exponendis & confirmandis insumitur, quibus id, quod*

antea

antea dictum fuerat, probaretur. qua re perfecta, statim fit reditus ad superiora; & sermo cum eo, quod antea fuerat dictum, conjungitur atque connectitur. Nemo enim, arbitror, negaverit, verba illa in initio versiculi 42, Verumtamen & ex principibus multi crediderunt in eum, *conjungi debere cum superioribus illis versiculi 37,* Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum, *ad eaq; relationem habere.*

Erasmus Iohannis.

Quid igitur caussæ fuit, ut Iohannes post recitata testimonia hanc appendicem addiderit, cum omnibus constet Dei gloriam in veteri testamento apparuisse, & prophetas de ipso Deo locutos esse? Planè igitur ociosa & supervacanea est hæc pars, si de Deo intelligatur. Quia verò nemo facilè de Christo istum locum prophetæ intellexisset, nisi disertè fuisset Christo accommodatus, ideo Iohannes hæc verba addidit.

Faustus Socinus.

Visa est gloria Dei in vetere testamento; sed (eo nimirum sensu, quo Scriptura hanc locutionem usurpare solet) non perpetuò, immo Rarò, ut mox dicam. Locuti etiam sunt prophetæ de Deo; sed non semper. nam sæpissime de aliis quoque verba fecerunt; Intellige præcipuè sive, ut loquuntur, principaliter. nam consequenter, &, ut sic dicam, accessoriè, & de Deo

ferè

ferè sunt locuti, cum tamen de aliis sermo institutus præcipuè esset, & rursus de aliis verba fecerunt, cum tamen de Deo præcipuè loquerentur. id quod unicuique prophetica scripta legenti apertissimè constabit. Iam verò, quòd Dei gloria, quam Scriptura intelligit, cum eam conspectam fuisse dicit, in vetere testamento perpetuò non apparuerit, immo ita rarò, ut simpliciter loquendo, vix apparuisse dici possit; indicant inter alios, qui in Scriptura extant, plures loci apud ipsum Esaiam, in quibus novi testamenti tempora prædicuntur, & tunc gloriam Dei visum iri affirmatur. loci sunt cap: 35. v. 2. cap: 40. v. 5: cap: 60. v. 1, & 2: & cap: 66. v. 18. & alii fortasse apud eundem prophetam. Dei autem gloriam tunc videri Scriptura intelligit, cum Deus singulari aliqua ratione, & cum splendore ac majestate quadam eximia se præsentem ostendit. Propterea legitur Exo: 16. v. 7. Manè videbitis gloriam Domini: *& v. 10.* & ecce gloria Domini apparuit in nube *nempe quia Dei præsentia splendidâ ac magnificâ aliqua ratione ibi ostensa est. Idem habetur Levit: 9. ver. 6, & 23: Num: 14. v. 10: & cap: 16. v. 19. & 42: & cap: 20. v. 6. Vide etiam Exod: 33. v. 18. ubi Moses ipse Deum rogat, ut ipsi ostendat gloriam suam. Sed quid plura, cum certum sit, Esaiam eo in loco, ad quem ipse vis appendicem (quam vocas) Iohannis referendam esse, id est cap: 6. talem de Deo visionem habuisse, qualis cum exhibetur, tunc Dei gloriam apparuisse, Scriptura nominatim dicit, idq; ad differentiam aliarum*

Dei, quæ prophetis ipſis contingunt, apparitionum? *Nam Ezechiel, cum cap: primo, per totum caput, ſimilem viſionem ſibi juxta fluvium Chebar exhibitam luculenter enarraßet; non ſolùm in initio ſecundi capitis dixit,* Hæc viſio ſimilitudinis gloriæ Domini: *ſed etiam, cum poſtea rurſus non dißimilem viſionem habuißet cap: 3. v. 23. inquit,* Et ecce ibi gloria Domini ſtabat, quaſi gloria, quam vidi juxta fluvium Chebar. *Itaque, ut tandem concludam, dico, Iohanni caußam addendi, quòd Eſaias illa dixißet, cum vidit gloriam Dei, hanc fuiſſe, ut indicaret locum in Eſaiæ libro, ubi hæc ſcripta erant. Viſio enim illa magnifica & glorioſa admodum celebrem locum faciebat; gloriâque Dei nominatâ, quam Eſaias vidißet, ſtatim viſio iſta intelligebatur. nihil enim ſimile nec ante, nec poſt, ei conſpectum fuiße legitur. Quod autem adjungit,* & locutus eſt de eo, *id eò pertinet, ut ſciamus, verba, quæ ex eo loco recitaverat, ad id confirmandum, quod dixerat, Iudæos credere non potuiße, ad ipſum Deum referenda eße: verba, inquam, illa,* Excæcavit oculos eorum, & induravit cor eorum; *quatenus ſcilicet Dei conſilio excæcatio iſta, & induratio eventura prædicitur. quod alioqui non facilè animadverſum fuißet, cum ſine dubio ultima verba,* & ſanem eos, *ad Deum referenda ſint: ea autem fuerint in prima perſona enunciata, ſuperiora verò in tertia. unde conſtare videtur, ad alium quempiam ſuperiora referenda eße. Id autem eò libentiùs feciße Iohannes exiſti-*

mandus

mandus est, quòd græca editio, qua tunc potissimùm utebantur, id est illa, quæ 70. illis interpretibus tribuitur, locum hunc ejusmodi verbis expreßum habebat, ut vix ulla ratione excæcationem, & indurationem istam Dei consilio factam fuiße, apparere poßet. Sic enim in ea editione locus hic habebatur, ut a Luca sub Pauli persona recitatur Act: 28. quemadmodum testatur Hieronymus in commentariis suis in Esaiam. sed & hodie in vulgata interpretatione græca, quam multi illam ipsam 70. interpretum eße volunt, ad eum modum legitur.

ERASMUS IOHANNIS.

Fateor mihi hæc nequaquam satisfacere.

FAUSTUS SOCINUS.

Ego verò non video, cur ea tibi satisfacere non debeant, præsertim cum caußa quam ipse in extremis tuis verbis attulisti, cur Iohannes hæc verba addiderit, quia videlicet alioqui nemo facilè istum locum Prophetæ de Christo intellexißet (ubi corrigis quodammodo id, quod supra dixeras de eo, quod alioqui Iohanni objici potuißet, & aliquantò tolerabiliùs loqueris) cum, inquam, ista caußa, ut ante dictum fuit, nullam firmitatem habeat. Non enim solùm, quemadmodum ostendi, fuit a Paulo hic idem locus eidem Iudæorum incredulitati accommodatus citra ulla ejusmodi a se addita verba; sed etiam vix invenies tales additiones umquam a N. testamenti scriptoribus usurpari, cum ex vetere testamento locos citant, quos

ad

ad Chriſtum ejusq́; tempora accommodent; etiamſi ſæpe illi ejusmodi ſunt, ut multò minùs, quàm iſte apud Eſaiam, ad rem facere videantur. Cujus generis ſunt illi duo ab eodem Iohanne citati, os non comminuetis ex eo, *&*, Videbunt in quem transfixerunt. *Certè, quòd Iohannes in illis verbis*, quando vidit gloriam ejus, *ad id reſpexerit; quod ego dixi, id eſt, ad ſplendidam & magnificam viſionem illam Dei, quæ Eſaiæ apparuit, ſenſerunt alii quoque ante me. atque inter hos auctor vel potiùs auctores annotationum novi Teſtamenti in Bibliis Vatabli. Namq́; ad verba iſta ſic ibi annotatum eſt,* Id eſt hoc prædixit Eſaias, quum vidiſſet magnificum illum ſplendorem in quo apparuerat illi Deus in templo illo imaginario. *Ex qua etiam annotatione, etſi auctor illius, ut veriſimile eſt, Trinitarius erat, tamen conjici poteſt, illum ea Iohannis verba non ad Chriſtum ſed ad Deum retuliſſe; cum nihil addatur, unde ſciri poſſit, quomodo id, quod dixerat, ad Chriſtum accommodari debeat.* Ioh: 19: 36, 37.

Hæc profectò ſatis eſſe deberent, ut planum fiat, Iohannem de Deo potiùs, quàm de Chriſto, locutum fuiſſe: & ſic tibi ſatisfiat in reſponſione ad argumentum, quod ex iſto Iohannis loco duxiſti. At tamen, ut nihil prætermittam, quod a me deſiderare poſſis, Dico, Iohannis verba ad Chriſtum, ut tibi placet, referri poſſe, nec tamen hinc quidquam tuam cauſſam adjutum iri. Nam, aut vis Iohannem intellexiſſe gloriam aliquam Chriſti ab Eſaia viſam, quæ ex ipſis E-

saiæ verbis colligi possit; aut, quæ inde non possit colligi. Si nolis, illam inde posse colligi, non satis prudentem facies Iohannem, qui se lectorum ludibrio exponat, tamquam, qui sua somnia narret potiùs, quàm id, quod revera fuerit. qua tamen de re utcumque statuendum sit, cum qualis fuerit visio ista gloriæ Christi, quæ ex ipsis Prophetæ verbis non colligatur, nullo modo constet, nihil impediet, quominus dicamus, eam futuræ gloriæ fuisse, per spiritum propheticum; de quo vide 1 Pet. 1. ver. 11. Ex quo nihil prorsus concludi poterit de Christi existentia tempore Esaiæ, vel antequam ex virgine nasceretur. Sin autem velis, istam Christi gloriam ex ipsis Esaiæ verbis colligi posse; Tunc rursus, aut vis, Iohannem, cum verba illa addidit, ad utrumque Esaiæ locum respexisse, aut ad posteriùs a se recitatum tantùm. si ad utrumque, apparet, quod ad priorem loco citatum attinet, necesse est, ut Iohannes de futura Christi gloria ab Esaia visa loquatur. quandoquidem totum illud caput 53. Esaiæ loquitur de Christo, ut homine, qui, licèt coram hominibus despectus aliquandiu esset futurus, & turpi morte afficiendus, tamen & apud Deum, propter sanctitatem atque innocentiam suam admirabilem, perpetuò gloriosus futurus esset, & postmodum, propter suam obedientiam, non solùm apud Deum, sed etiam apud homines ingentem eamq; perennem gloriam adepturus. Cum igitur illa Christi gloria ab Esaia visa, quæ ex loco isto colligi potest, ejusmodi sit, ut ad Christum hominem referri

debeat; non est ullo modo dubitandum, quin ea, quæ ex altero loco colligatur, ad eundem Christum hominem sit referenda. Ea verò qualis sit, satis ex loco ipso intelligi potest. Cum enim constet, ibi prædici cæcitatem, & duritiam cordis Iudæorum in fide Christo adhibenda, & statim sequatur prædictio desolationis, & vastationis illius populi; apparet, Christi gloriam ab Esaia prævisam, gloriosam illam punitionem fuisse suorum inimicorum, & consequenter ad alias gentes sui nominis perillustrem propagationem. quamquam Christi hominis futura gloria in illa etiam ipsa Dei visione Esaiæ exhibita continetur; ut paullo post dicam. Nam, si velis, verba Iohannis tantummodo ad locum istum posteriùs citatum referenda esse, tunc necesse est, ut gloria Christi ab Esaia visa vel in visione illa contineatur, vel in aliis, quæ ibi prædicuntur. Si in visione illa continetur: aut ideo continetur, quòd Christus sit ille idem Iehova, qui Esaiæ conspectus est: aut quia in ea Iehovæ gloria, quæ in visione illa conspecta fuit, Christi quoque gloria contineatur. Quòd Christus sit ille idem Iehova, te, qui mecum de uno Deo patre consentis, dicturum esse, in animum meum inducere non possum; licèt non desint, ex iis qui tecum sentiunt, qui omnino velint, Christum in vetere testamento frequentissimè Iehovam fuisse appellatum, & in locis pæne innumerabilibus id, quod disertè Iehovæ tributum est, ad Christum referri debere; etiamsi nulla rei futuræ prædictio in illis contineatur (nam hoc unum est ex pluri-

bus abſurdis, in quæ tandem veſtram ſententiam defendenti deveniendum eſt) quod aliud nihil eſt, quàm Trinitariis, vel certè iis, qui Chriſtum ex ipſa divina eſſentia & generatum eſſe & conſtare volunt, apertè favere. Sed hæc relinquamus; & quando ſatis alibi a noſtris hominibus, & a me ipſo demonſtratum eſt, Chriſtum non eſſe illum Iehovam, & ad hunc locum, tamquam, ſcilicet, ſi a Iohanne ad Chriſtum accommodatus fuiſſet, a quibusdam & a me ipſo, ut ſpero, non malè reſponſum fuit; concludamus, ſi Chriſti gloria ab Eſaia viſa in illa ipſa viſione continetur, id alia ratione fieri, quàm quia is, qui illi in gloria eſt conſpectus, ipſe Chriſtus eſſet: altera, videlicet, illa ratione, quòd in illâ Iehovæ gloriâ, Chriſti quoque gloria contineatur. unde etiam reſponſio patet adverſus illos, qui hinc, propter Iohannis verba, Chriſtum, ipſum Iehovam eſſe probari contendunt. Namque intelligendum eſt nimirum, in viſione illa non præſentem, ſed futuram Iehovæ ſeu Dei gloriam apparuiſſe, & Eſaiæ repræſentatam eſſe: gloriam, inquam, illam, de qua, ut ſuprà indicavi, idem Eſaias alibi vaticinatur, quòd ab hominibus conſpicienda eſſet; quæ etiam in verbis, quæ in ipſa viſione audivit, diſertè commemoratur. clamabant enim illi Seraphim, Sanctus, ſanctus, ſanctus, Iehova exercituum, plena eſt omnis terra gloria eius. *Tunc enim revera omnis terra Iehovæ gloriâ plena fuit, quando Chriſtus primùm Iſraelis populo apparuit, & deinde prædicatus eſt gentibus per univerſum*

verſum

versum orbem. quod ut verum esse intelligas, vide ex locis ejusdem Esaiæ, quos supra notavi, potissimùm cap. 66. v. 18. Cum hæc igitur ita se habeant, unicuique perspicuum esse potest, quomodo in gloria illa Jehovæ ab Esaia conspecta ipsius Christi gloria contineretur, & ita per illius visionem Christi gloriam, non quidem tunc præsentem, sed post ipsum Christum ex virgine natum & mundo exhibitum futuram, ille viderit. Vnde liquet, ex Christi gloria, quæ in illa visione Esaiæ apparuerit, nullo pacto ipsius Christi existentiam, antequam ex virgine nasceretur, probari posse. Quòd si postremò Christi gloria, quam vidit Esaias, quæ ex loco isto possit intelligi, non in illa visione, sed in aliis continetur, quæ ibi prædicuntur, necesse est, ut illa non præsens, sed futura fuerit. qualis verò illa esse possit, jam antea ostendi: id est, ejusmodi, quæ omnino post Christum ex virgine natum, extiterit: immo postquam Christus, Iudæis annunciatus, ab illis rejectus fuit.

ERASMUS IOHANNIS.

DECIMUM TERTIUM ARGUMENTUM. Prodo testimonium, quod extat Heb. 1. v. 6. *Adorent eum omnes Angeli Dei.* Hoc dictum, quia citatur e psal. 97. satis declarat, Davidem suo tempore hortatum esse angelos ad laudandum & celebrandum Christum, quod minimè fecisset, si suo tempore non extitisset. Quod si quis dicat aliam fuisse mentem Davidis, ne-

que hoc argumentum eo pſalmo tractari: Saltem ex hac citatione colligitur quod ſentit autor ejus epiſtolæ de Chriſto, eum videlicet reipſa tempore Davidis extitiſſe; & ab angelis adoratum eſſe. alias minimè iſtud Pſalmi teſtimonium citare potuiſſet.

Faustus Socinus.

In Pſalmo 97. quemadmodum alii etiam animadverterunt, eſt vaticinatio de regno Chriſti: idq́; ſub typo plenæ poßeſſionis terræ Iſraëlis, quam, devictis ſuis hoſtibus, adeptus eſt David: per quem, videlicet, Deus tunc regnaße dicitur. Atque id, quod dixi, de typo Davidis, confirmat prorſus in græca interpretatione inſcriptio; quæ, ſi latinè reddatur, ſic ad verbum habet, Pſalmus Davidi, quando terra ipſi reſtituta eſt. *nam apud Hebræos, ut ibidem ſubjungitur, pſalmus ille eſt ſine titulo. Id verò, quod dixi, de regno Chriſti ibi prædicto, ſenſit omnino auctor ipſe epiſtolæ ad Hebræos. & propterea verba, quæ ex illo citat, ad Chriſti regni initium accommodavit; regni, inquam, illius tum primùm initi, cum Chriſtus in cælum, devicta morte, & inferno, tranſlatus eſt, & in futurum nobis orbem terrarum introductus; per quem, videlicet, Deus regnat, & regnaturus eſt; quēadmodum oſtendi ſupra in reſponſione ad quinctum argumentum. Quid igitur cauſæ habes, cur omnino velis, ſi ad Chriſtum verba illa pſalmi rectè fuerint accommodata, ipſum Chriſtum jam tum, id eſt, Davidis*

vidis tempore, extitisse, cum verba ista, ipso eodem, qui ea ad Christum accommodavit, teste, in futurum, secundùm quidem mysticum sensum, quem ipse apertè secutus est, prorsus respiciant? Nulla equidem ratione videre possum, cur tantopere id asseveres, immo cur contrarium potiùs inde colligi non fatearis; si modò de Christi existentia quidquam inde colligi potest. nisi velis, quia is, de quo verba illa expressè dicuntur, est, ut quidem videtur, Iehova, Iehova autem jam tum sine dubio erat, idcirco necesse esse, ut Christus, cui accommodantur, jam tum esset. Atqui hæc ratio, eo stante, quod modò dixi, quodq; certissimum est, videlicet, in verbis illis esse mysticum sensum, qui ad futurum tempus referatur, quemq; is ipse, qui ea citat, omnino secutus fuerit; nullum momentum habere potest; nisi verba illa, quæ expressè de Iehova videntur dicta, nō aliter ad Christum accommodari potuerint, quàm si Christus sit essentialiter, ut ita loquar, ipse Iehova. Hoc autem nec tu sine dubio vis, & planè falsum esse constat; cum sacras litteras legenti nullum dubium esse possit, quin & angelis, & hominibus ea non rarò tribuantur, quæ ipsius Dei sunt. quia, nimirum, sæpe cōtingit, ut illi sint mediæ quædam caussæ eorum, quæ vel a Deo erga homines, vel etiam ab hominibus erga Deum fiunt. Sed cum iis, qui hoc, quod palam falsum esse diximus, asseverare nihilominus non dubitant, quatenus volunt omnino, ut, si quid de Deo seu Iehova in vetere testamento dictum, in novo ad Christum accommodatum fuit, inde necessariò colligatur,

Christum

Christum esse ipsum Iehovam, cum istis, inquam, abunde a nostris hominibus concertatum est: & exemplis in medium prolatis aliorum, præter Christum, quibus ea tributa fuerunt, quæ Dei sunt, error iste confutatus. id quod aliquantò etiam diligentiùs fit in ea defensione, quam dixi a fratribus parari pro Animadversionibus in Assertiones de trino & uno Deo Collegii Posnaniensis. Tecum verò non ita agere necesse est: sed tantummodo te hortari, ut diligenter consideres ea, quæ ante dixi, de re futura, quæ in verbis illis, & adorent eum omnes angeli Dei, *sub typo rei præsentis prædicta fuerit; quam, ipso typo, reque tunc præsente omissa, solam spectaverit auctor illius epistolæ; & idcirco ad Christum, licèt, cum Psalmus ille compositus est, nondum existentem, sed planè futurum, verba ista inde sumpta accommodare non dubitaverit. Nam, cur non solùm accommodaverit, sed, tamquam de ipso Christo dicta, acceperit, satis demonstratum est, cum ad tuum quinctum argumentum respondimus.*

Erasmus Iohannis.

Decimum quartum Argumentum.

Produco initium cap: 1. ad Colossen: quod initium distinguo in partes duas, quarum prima v. 16. & 17. agit de prima creatione, quæ facta est per Christum. Altera v. 18, 19, 20. de instauratione mundi secundum quam Christus est caput Ecclesiæ. & opponuntur inter se quæ

v. 16. dicuntur per Christum condita esse omnia tum quæ in cęlo sunt, tum quæ in terra, & v. 20. omnia esse per eum reconciliata tum quæ in cælo sunt, tum quæ in terra. Est igitur Christus utriusque operis effector tum creationis mundi tum redemptionis; secus esset inanis tavtologia.

FAUSTUS SOCINUS.

Quas duas partes facis loci, quem attulisti, eæ non sunt a te rectè constitutæ, nec quales ipse Paulus fecit. Is enim toto hoc loco de secunda tantùm creatione agit, non etiam de prima. ut abunde a me demonstratum est in responsione ad Volanum, & hîc postea confirmabitur. Quæ secunda creatio duas partes habet. Vna est renovatio rerum intelligentiâ præditarum cælestium & terrestrium, idq́; singularum per se, quatenus potissimùm illis Christus dominari incepit easq́; regere ac gubernare. Altera est earundem renovatio, quatenus per eundem Christum sunt inter se erga Deum reconciliatæ & concordes factæ. Posterior pars, finalis caussa est prioris: Prior verò posterioris caussa instrumentalis sive efficiens secundaria. Continetur autem prior pars tribus primis versiculis, 16, 17, & 18; posterior verò v. 19, & 20. quamquam priora verba v. 16. ad utramque pertinent. In illis enim summatim proponitur, quòd per Christum hæc omnium rerum renovatio sit facta. Deinde, quia rursus prior pars renovationis in duo membra dividebatur, quatenus scilicet res aut sunt cælestes, aut terre-

terrestres, sive ut ibidem ipse Paulus loquitur, aut visibiles, aut invisibiles; propterea priùs unum membrum explicat, deinde alterum. Explicat priùs de cælestibus in illis verbis, sive throni, sive dominationes, *&c. usque ad versiculum 18. ubi deinde explicat de terrestribus. Et quemadmodum, in priore membro explicando, dixit, omnes thronos, dominationes, principatus, & potestates per Christum creatas, id est, renovatas & reformatas esse, adeò ut ad ipsum nunc referantur, & ipse omnibus præsit, & per ipsum omnes consistant; Sic in altero explicando ait, ipsum esse caput corporis Ecclesiæ, principium, primogenitum ex mortuis. Sic enim Christus primus omnium a morte in vitam æternam est revocatus, ut nemini, nisi per ipsum, idem contingere queat, & ipse non vivorum modò, sed mortuorum etiam dominus sit factus. His dictis subjungit ea verba,* ut sit in omnibus ipse primatum tenens; *quæ & ad utrumq; membrum hujus prioris partis referuntur, & simul, quænám potissimùm in iis explicandis apostoli mens fuerit, satis apertè indicant. nempe ostendere, Christum omnibus & cælestibus & terrestribus præesse ac dominari, atq; hac præcipuè ratione omnes per ipsum renovatos ac reformatos fuisse. Cum priorem partem istius novæ per Christum creationis Paulus executus esset, posteriorem aggreditur. quæ, quoniam, ut dixi, prioris est finalis caussa, & simul ejus effectus; propterea per particulam Quia eam incipit. Ac si diceret: Idcirco, quæ superiùs exposui, fuerunt Christo a Deo attributa, ut id*

fieri

fieri poſſet, quod ſtatim dicam, quodq́; ut fieret, Deus decreverat; Hoc eſt, ut in uno Chriſto eſſet quidquid ipſe generi humano de ſua erga ipſum benignitate ac voluntate patefieri & exhiberi volebat (hoc eſt enim habitare in Chriſto omnem plenitudinem; quemadmodum oſtendi ſuprà in reſp: ad ultimam ex tuis quatuor prioribus rationibus) atq; hac ratione nulla diſcordia ampliùs inter res cæleſtes, & terreſtres, aut terreſtrium inter ſe eſſe poſſet: ſed omnes ſimul inter ſe reconciliatæ ac concordes factæ per unum Chriſtū in ipſum Deum tenderent. εἰς αὐτὸν enim eſt in græco; quod in ſeipſum ſignificat, non autem ſibi, ut Caſtellio & Beza interpretati ſunt, exiſtimantes, hic agi de ipſa reconciliatione cum Deo, nec interim animadvertentes, nullo pacto dici poſſe, res cæleſtes fuiſſe cum ipſo Deo per Chriſtum reconciliatas, qua de re explicatum eſt a me pluribus in diſputatione illa, quā habui cum Iacobo Coveto de Ieſu Chriſto ſervatore. Vbi etiam, cur Chriſti crucis & ſanguinis in hac cæleſtium, & terreſtrium rerū inter ſe pacificatione mentionem Paulus fecerit, docere ſum conatus: præter id, quòd oſtendi, quomodo Dei voluntas pleniſſimè in uno Chriſto patefacta, quæ illa plenitudine, ut dixi, continetur, quam omnem in Chriſto habitare Deum voluiſſe, Paulus affirmat, cauſſa fuerit, ut pacificatio iſta extiterit. Vides, ut arbitror, in Pauli verbis haud revera opponi inter ſe, quæ leguntur v. 16. & quæ ſcripta ſunt v. 20. & nullam eſſe ταυτολογίαν, id eſt, ejuſdem creationis repetitionem, etiamſi Apoſtolus de ſecunda

tantùm

tantùm creatione agat; cum, quod generatim prius dixerat, per suas species deinde explicet.

Erasmus Iohannis.

Non ita est. propterea quod in altera parte æque sit mentio omnium quæ in cælo & in terra sunt, quàm in prima.

Faustus Socinus.

Atqui species diversæ, unde constituitur differentia inter priorem, & posteriorem partem, non sunt ratione rerum ipsarum (hoc enim est tantùm in membris duobus prioris partis) sed ratione ipsius secundæ creationis, seu renovationis, quæ, diverso modo considerata, duas constituit species. Immo ratio ista tua & meam sententiam confirmat, & tuam vehementer labefactat, quod attinet ad hujus Paulini loci explicationem. Nam, si utrobique omnium sit mentio, quæ in cælo sunt, & quæ in terra, & hac in re utraque pars est prorsus similis, ut ex ipsa tua ratione colligitur; satis constare potest, non agi in priore parte de prima creatione, in altera verò de instauratione mundi, ut tu opinaris. neque enim eædem omnes res cælestes, & terrestres sunt instauratæ, quæ etiam primùm creatæ. sed ex illis, quæ primùm sunt creatæ, instauratæ sunt eæ tantùm res, quæ intelligentiâ sunt præditæ; adeò ut ingens numerus, immo maxima pars rerum primò creatarum, ad instaurationem non pertineat. At verò, si in priore parte de renovatione omnium rerum secundùm unam rationem, in altera

autem de eadem renovatione ſecundùm aliam rationem agatur, ut ego ſentio, omnia ſibi conſtant; cum omnes res renovatæ ſeu reformatæ ad utramque reformationis rationem pertineant, niſi quòd poſſunt ipſi quoque diaboli ad priorem rationem pertinere, ad poſteriorem non item. Cum enim diaboli quoque principatus & poteſtates alibi, adeoq; in eadem hac epiſtola ad Coloſ: ab eodem Paulo manifeſtè appellentur; Epheſ: 6. 12. Coloſ: 2. 15: *nihil eſt, quod impediat, quominus eos hoc loco verbis illis complexus fuerit,* ſive principatus, ſive poteſtates; *præſertim cum certum ſit, eos quoq; Chriſto a Deo ſubjectos fuiſſe, & per Chriſtum eorum vires, & poteſtatem imminutas atque immutatas. quæ imminutio, & immutatio licèt ipſis diabolis in bonum non cedat, cedit tamen in bonum iis, qui præcipuè ad hanc mundi reformationem pertinent, & ipſius univerſæ reformationis pars ſunt, eaq; utilis admodum ac conſentanea. Propterea ipſi quoq; diaboli reformati per Chriſtum fuiſſe, dici a Paulo potuerunt, ſecundùm eam reformationis rationem, quam priore loco expoſuit. Quod ſi iidem, ut dixi, ad alteram rationem non pertinent, quemadmodum alia, de quibus utrobique Paulus loquitur, nihil abſurdi ea in re eſſe videtur, cum ſatis ſit, alia omnia pertinere.*

Erasmus Iohannis.

Ergo reconciliatio ſecundum tuam ſententiam pertingit ad pios & diabolos. Vbi igitur manent homines impii?

Faustus

FAUSTUS SOCINUS.

Immo ego disertè negavi, reconciliationem pertinere ad diabolos. Sed quia tu fortassis ab initio credideras, me totum Pauli locum a te allatum, ad reconciliationem referre, propterea tamquam si verum esset id, quod de me opinatus antea fueras, nunc ita loqueris; quamvis apertè monuerim, me posteriorem tantùm, quam feci, verborum Pauli partem ad reconciliationem referre. quæ etiam reconciliatio, ut dixi, non ea est, qua nos ex Dei inimicis amici facti sumus (nam de ista loquitur sequens versiculus 21, quem tu, loco Pauli afferendo, nequaquam es complexus) sed de ea, qua inter se res cœlestes & terrestres sunt pacificatæ. Cæterùm quod de hominibus impiis interrogas, cum certum sit, te loqui de iis impiis, qui impii esse peseverant, nihil incommodi habet, si illi nec secundùm priorem nec secundùm posteriorem rationem reipsa sint per Christum reformati; etiamsi Paulus de omnib: hominibus, si ejus verba spectes, loquatur. Non enim crediderim, teipsum negare, eos ad reconciliationem, de qua Paulus verba facit, minimè reipsa pertinere. & tamen certum est, Paulum ibi suis verbis omnia complecti, tum quæ in cælis, tum quæ in terris sunt. quæ loquendi formula tibi non omnes homines tantùm, sed omnes prorsus res, præter ipsum Deum & Christum videtur comprehendere: si modò, ut hactenus pro certo habui, & pro concesso alicubi sumpsi, quemadmodum vis, priorem partem ad primam creationem pertinere, sic eam ad omnium prorsus rerum

primam

primam creationem pertinere velis. Quamquam Paulus, cum de reconciliatione ista & pacificatione, quam dixi, agit, non tam eventum, quàm Dei consilium, spectare videtur. quòd scilicet Deus per Christum omnia tam cælestia, quàm terrestria, inter se reconciliare & pacificare curaverit: & porrò, quantum in ipso fuit, reconciliaverit, & pacificaverit. Atque hac ratione impii quidem ipsi, qui impii esse perseverant, a verbis Pauli excluduntur. Nam, quod ad alteram reformationis rationem attinet, si diaboli, ut ante ostendi, ad ipsam pertinent, nihil est, cur simili modo impii quoque ad eam pertinere non possint. Itaq; tandem agnoscere potes, quomodo totus Pauli locus de nova seu secunda creatione commodissimè accipi possit; ad quam omnia quæ apostolus sine dubio intelligit, id est, res omnes intelligentiâ præditæ aliquo modo pertineant; nec quidquam esse opus ita ejus verba interpretari, ut primùm de mundi creatione, deinde de instauratione agat.

ERASMUS IOHANNIS.

Non est solus iste locus Pauli ad Coloss. ubi priore loco de creatione mundi agatur, postea verò de redemptione. sed etiam apud Iohannem cap: primo idem omnino fit; & inanis committitur tavtologia, si hoc discrimen tollatur. Præterea vetus testamentum erit clarius novo. Ibi enim nova creatio vocatur, ut in Esaia cum Dominus inquit. *Ecce creo cælum novum & terram novam.* secus autem fit in novo, si tua

si tua sentẽtia vera est, & si hæc loca quę disertè loquuntur de creatione accipienda sunt de nova creatione. Nam si dicas, deesse cõmoda verba, quibus id efferatur, responderi potest, id nequaquam ita esse. non enim desunt verba in vetere testamento, etsi non idonea verba composita in promptu sunt, quibus nova creatio efferatur, aliisque potest verbis ita efferri, ut distinctè intelligatur id quod res est.

Faustus Socinus.

Quando dicis, apud Iohannem cap. primo priùs agi de mundi creatione, postea verò de redemptione, alioqui inanem committi ταυτολογίαν, *rogo te, an de creatione priùs agi ibi intelligas*, Omnia per ipsum facta sunt, *&c. an verò ibi,* Et mundus per ipsum factus est. *Si in prioribus verbis, non erit iste locus planè similis loco ad Coloss: neque ad eum pertinere poterunt, quæ hîc disputas de verbis, quibus prima vel nova creatio significetur.* Non enim ibi, *ut in loco ad Coloss: dubium est de significatione verbi alicujus: utrùm, videlicet, primam, an secundam creationem significet. Certum est enim, etiamsi ibi de prima creatione non agatur, verbum tamen* Faciendi *propriè, ut sonat, accipi posse; ut quidem a me accipitur. qui in illis verbis nullum tropum agnosco; nisi vulgatissimum illum, & usitatiorem in sacris litteris, quàm sit propria vocabuli significatio, cum voces universales restringuntur, & ad subjectam*

materiam

materiam accommodantur. Quādoquidem arbitror, Omnium appellatione, eo loco, illa omnia significari, quæ ad negotium Evangelii pertinent. nam hæc tantùm, nec præterea alia, eße poteſt Iohannis ſubjecta materia. Atq; idcirco, nihil aliud eum dicere voluiße, contendo, quàm, quæcumque ad Evangelii negotium pertinentia facta conſpicerentur, ea omnia per Chriſtum facta fuiße. plurima enim ejusmodi, eaq; cæteris præſtantiora, tunc facta fuiße apparebant, cum jam Chriſtus corpore abeßet; quæ tamen per eum, id eſt, ejus poteſtate fuerant facta. Quòd ſi intelligis, in poſterioribus illis Ioh. verbis agi priùs de creatione, jam id non poterit eße verum, cum antea de redemptione actum fuerit, ſi non alibi, at certè in proximis verbis, quæ illuminat omnem hominem venien ins in mundum. *ſic enim legi debere ſuprà monuimus. Quod dico, non quia multum interſit, utrùm de redemptione priùs apertè, deinde verò ſub nomine creationis, fuerit actum, an verò contrà, quod ad* ταυτολογίαν *attinet, quam tu interpretationi meæ objicis: ſed quia, cum indubitatum ſit, poſt prædicta verba,* & mundus per ipſum factus eſt, *de redemptione iterum agi, hinc agnoſcere poſſis, non futurum abſurdum, ſi quis ejus loci verba ita interpretetur, ut repetitio aliqua in illis inſit. Quamquam mirum videri debet, quòd in Iohanne repetitiones, aut* ταυτολογίας *ipſas tamquam inſolens aliquid admittere nolis; cum planè conſtet, ſcriptorem illum iſtis quodammodo delectari, earumq; exempla*

adeò apud ipsum frequentia esse, ut supervacaneum sit ea proferre. Hoc tantùm dicam, me non dubitare, quin tu & hunc, & superiorem locum, unà cum plerisque aliis divinarum litterarum studiosis, de prima creatione accipias. Ex quo necessariò sequitur, repetitionem atque adeò ταυτολογίαν in his Iohannis verbis esse (nam quid aliud est, mundum per Christum esse factum, quàm, per eum omnia esse facta, si utrumque de prima creatione accipiatur) quæ tamen non erit, si, ut ego volo, verba utrobique explicentur. Qua ratione priorem locum explicari velim, jam dictum est. posteriorem verò ita explico, ut sensus sit, vel mundum istum, quem incolimus, id est, homines in eo habitantes, per Christum, quantum in ipso fuit, instauratos & reformatos fuisse, & quasi denuo factos, quemadmodum ante annos fermè viginti duos eum locum accipiendum esse docui, vel futurum nobis mundum, per Christum esse factum. quæ explicatio superiori adjuncta est, eaq́; abunde confirmata, iis fortasse omnibus dilutis, quæ illi adversari videantur, in suprà dicta defensione animadversionum nostrarum in Assertiones collegii Posnaniensis. Iam verò aliud est sine dubio, omnia, quæ ad Evangelii negotium pertinentia facta conspicerentur, per Christum facta fuisse: aliud verò, vel mundum per Christum quasi denuo factum esse (tametsi hoc ex illo consequitur) vel futurum nobis mundum per eundem factum fuisse; quamvis hic fuerit finis rerum ad Evangelii negotium pertinentium, quæ tunc factæ con-

spicie-

spiciebantur. Ex quo etiam intelligi potest, si dixeris, hac ratione plures ταυτολογίας commissum iri, quia videlicet in hisce duobus sententiis agetur de redemptione, & jam ego fassus sum in aliis totius loci verbis non semel de redemptione agi, te id non jure dicturum. Nihil enim obstat, quominus sæpius de redemptione agatur, nec tamen ulla committatur ταυτολογία; quippe quòd non eodem modo id fiat, neque de iisdem prorsus rebus ad redemptionem pertinentibus. Plura siquidem sunt ad redemptionem pertinentia, & plures ejus partes; præsertim, si nomen Redemptionis ita accipiatur, quemadmodum a te fieri video: ut, scilicet, omnes suas proximas caussas, omniaq; sua effecta, & appendices quasdam ac potissimùm reformationem rerum omnium complectatur. Alioqui, si nomen istud propria ipsius significatione acceptum fuerit, pauca omnino verba erunt in toto eo Iohannis loco, in quibus de redemptione agatur. Neque hæc eò dico, ut docere velim, nullam ταυτολογίαν futuram, si, ubi tu de prima creatione agi putas, de iis agatur, quæ ante exposui (jam enim asserui, Iohannem ταυλογίαις quodammodo delectari) sed, ut intelligi possit, tolerabiliorem eam fore, si mea, quàm si tua intepretatio recipiatur.

Nam quod deinde ais, a Creationis simplici nomine in locis a te allatis nova creatio intelligatur, vetus testamentum novo clarius futurum; siquidem in vetere testamento cum nova creatio prædicitur, ea

diserte nominatur; hoc, inquam, quod ais, non videtur quidquam momenti habere. quandoquidem subjecta novi testamenti materia, & illius persona, per quem alicubi in testamento novo facta creatio dicitur, & denique locorum ipsorum circumstantiæ, & cum aliis similibus collationes planissimum faciunt, non de prima, sed de alia quadam creatione agi. Quæ sit novi testamenti materia, & quàm illa a prima creatione absit, adeò ut proprium ejus sit illud, quod primæ creationi opponitur, id est, regeneratio & reformatio, apertius est, quàm ut probari debeat. Illius porrò persona, per quem alicubi facta creatio dicitur, Iesus Christus est, Ephes. 3. v. 10. quem, propriè loquendo, certissimum est, etiamsi is, qui unigenitus Dei filius est, antea fuisset, non extitisse, nisi postquam ex virgine est natus: aut certè de ipsius ante illud tempus existentia nihil aliunde apertè constare, immo perridiculum esse, existimare aliquem extitisse, antequam ex matre sua sit natus; quemadmodum suprà alibi diximus. Quòd si sub alia appellatione seu nomine, quàm Iesu Christi, in locis a te productis, illi creatio tribuitur, ut apud Iohannem sub Ioh: 1. 1, &c. Col: 1. 14, &c. *Verbi seu Sermonis appellatione, apud Paulum verò sub Dilecti Dei filii nomine, cum nihil impediat, quominus nomen sive appellatio illa homini ipsi Iesu Nazareno per se rectissimè conveniat, sicut non pauci ex vetustioribus & recentioribus ipsis Trinitariis de ipso verbo seu Sermone (nam de Dilecto Dei filio non est qui dubitet) fateri sunt coacti; non est cur inde aliam*

de aliam quandam substantiam, seu subsistentiam, præter illum hominem, vel ante ipsum imaginemur. sed potiùs ex eo, quòd alibi disertè ipsi Iesu Christo creationem tribui videmus, concludendum omnino est, nihil aliud esse aut fuisse umquam verbum, seu sermonem illum, illumvé dilectum Dei filium, quàm ipsum Iesum. Cæterùm, quod ad circumstantias ipsorum locorum attinet, & cum aliis similibus collationes, ex quibus perspicuum fiat, non posse creationem istam esse primam illam a Mose descriptam, sed necesse esse, ut alia quæpiam sit, eaq; post Christum ex virgine natum; satis erit, ne nimis longi simus, si id in ipso loco Pauli, ex quo tuum argumentum formasti, evenire demonstravero. sed priùs, ut meliùs intelligas, rationem tuam a majore claritate ductam, quæ in vetere testamento esset, quàm in novo, nullum momentum habere, animadvertere debes, in loco Esaiæ a te allato, & si qui sunt similes, aut necesse fuisse addere aliquid, quod de nova creatione verba fieri indicaret, aut nihilò clariorem fuisse sermonem, eo addito, quàm si non additum fuisset. Aut enim verbum Creandi ita prolatum fuerat, & tales erant loci circumstantiæ, ut ad præteritum tempus creatio ista posset referri; & tunc necesse erat aliquid addere, ex quo non de prima jam diu facta creatione, sed de alia facienda agi constaret. alioqui, cum certum esset, eum, qui se creare dicebat, primam creationem fecisse, vix fieri potuisset, quin ad illam verba ipsius referrentur. Aut rursus Creandi verbum ita prolatum

fuerat, & tales loci circumſtantiæ erant, ut nulla ratione ad præteritum tempus ea creatio poßet referri; & tunc, etiamſi ſimpliciter dictum fuißet, Ecce creo cælum & terram, *tamen nemo prorſus fuißet, qui de nova aliqua creatione ſeu reformatione rerum verba iſta non accepißet. Cum igitur voces additæ* Novum *&* Novam *aut neceßariæ fuerint, aut ſupervacaneæ, nulla inde (nam præter iſtas voces nihil eſt in ipſis verbis, unde ea colligatur) major claritas colligi poteſt in verbis veteris teſtamenti, quàm ſit in verbis novi.* Nam *etſi in verbis novi teſtamenti* Creandi *verbum, aut aliud ſimile, ad præteritũ tempus manifeſtè refertur, & de re jam facta ſermonem eße conſtat; tamen cum, ut dictum fuit, aliunde non appareat, per Chriſtum Ieſum, per quem facta hæc creatio dicitur, primam creationem fuiße factam, immo cum id, propriè loquendo, impoſſibile omnino exiſtimari debeat, nihil fuit neceße, quemadmodum in veteris teſtamenti verbis fuit (ſi modò voces iſtæ ibi aliquid efficiunt) addere voces ullas, quæ de nova aliqua creatione, non autem de prima, ſermonem eſſe ſignificarent. præſertim cum & in vetere, & in novo fœdere ſimplex ipſum verbum* Creandi *novam aliquam creationem ſeu reformationem ſignificare inveniatur. Quòd ſi major iſta claritas non ex verbis ipſis, & loquentis conſilio, ſed aliunde, & ex accidente oritur; nihil abſurdi eſt in eo, quòd alicubi veteris fœderis verba eadem de re clariora ſint, quàm verba novi fœderis. Quamquam crediderim, jure affirmari*

firmari posse, non de eadem ipsa re utrobique agi, sive non idem dici a Paulo, quod prædictum fuerat olim a Deo apud Esaiam: ubi proverbialis quædam videtur esse locutio, qua ingens aliqua rerum mutatio significari soleret.

Verùm, hoc omisso, jam ad Paulini loci circumstantias veniamus, & similis alicujus loci cum eo collationem. Primùm igitur, quòd Dilectus Dei filius, per quem creationem istam factam fuisse, Paulus scribit, ibidem Imago Dei conspicui vocatur, id non obscurè indicat, de homine illo Iesu Dei filio verba fieri, per quem Deus ultimis temporibus locutus esse scribitur, & qui propterea ibidem expressa imago substantiæ ejus esse dicitur. nam alibi quoque, ubi a Paulo Christus imago Dei appellatur, ex ipsius loci verbis patet, 2 Cor. 4. *id fieri ratione Evangelii per ipsum publicati & confirmati, nec alia potissimùm de caussa ista appellatione Christus insignitur, nisi ut sciamus, quæcumque homo ille Iesus, qui Christus nominatur, nobis annunciavit & patefecit, ea revera divina esse, nec alio loco habenda, quàm si ipsum Deum præsentem conspexissemus, eaq; nobis dicentem audivissemus. quo sensu, ut ex loco ipso, si sequentia verba legantur, apertè constat, dixit ipse Christus, qui ipsum viderit, patrem vidisse; & sic, qua ratione potissimùm ipse imago Dei sit, dilucidè exposuit.* Ioh: 14. 19. *Iam, quæ hîc multi de ista Dei imagine ante publicatum & confirmatum Evangelium philosophantur, inanes sunt speculationes a mente & simplicitate apostolica valde abhorrentes. Vide locum*

de locum 2 Cor. 4. v. 4. & deinceps usque ad illa verba, ad illuminationem ſcientiæ claritatis Dei in facie Chriſti Ieſu; *eaq́; conjunge cum verbis, quæ ſunt ad finem cap. præcedentis. Vide etiam, quæ ſuprà hac eadem de re dixi, cum ad ultimam illarum quatuor tuarum rationum reſpondi. Præterea in hoc eodem loco ad Col. Paulus proximè de ſanguine illius dilecti filii Dei mentionem fecerat; quod ſine controverſia ſimiliter demonſtrat, ipſum de eo, ut homine, verba facere; & propterea creationem, quæ illi poſtea tribuitur, non poſſe eſſe primam creationem, quæ facta eſt lōgiſſimo tempore, antequam homo ille fuerit. Adhæc, ſi Pauli mens fuiſſet Chriſto primam creationem tribuere, iis ſanè loquendi modis uſus eſſet, quibus in ea commemoranda tum alii omnes ſacri ſcriptores uti*
Act. 14. 15. *ſolent, tum ipſe alibi eſt uſus, ipſiusq́; cæli, & terræ creationis diſertè meminiſſet; qua ſola commemorata, ſæpe univerſa prima creatio intelligitur. Verùm nullam ipſius cæli, & terræ creationis mentionem facit, quamvis utrumque commemoret; quippe qui ea omnia, quæ in cælo, & in terra ſunt, generatim nominet. ex quo apertè oſtenditur, illum de alia quadam creatione loqui: qua nimirum ipſum cælum ipſaque terra non comprehendatur. ſed neque alia ex iis, quæ ſunt in cælo, & in terra hac ratione comprehendi, præter ſubſtantias intelligentiâ præditas, easq́; fortaſſe non omnes, ex eo apparet, quòd, non dicam nihil, quod ejusmodi non ſit, ibi commemoratur, ſed paullo inferiùs, ubi reconciliationis & pacificationis aperta fit mentio, quæ ad iſtas tantùm*

ſubſtantias, nec tamen ad omnes, pertinet; omnia ſimiliter generatim commemorantur, tum quæ in cælis ſunt, tum quæ in terra. Et hæc ſatis ſint, quod attinet ad ipſius loci circumſtantias.

Quod verò pertinet ad alicujus ſimilis loci cum eo collationem, nihil illuſtrius in hoc genere excogitari poteſt, quàm, ſi quis cum hoc loco ea conferat, quæ idem Paulus in epiſt. ad Ephesios ſcribit. in qua, ut alii non pauci aliis reſpondentes, loci ſunt, qui huic noſtro in hac ad Coloſſ: epiſtola apertè reſpondent. Ibi igitur cap: primo & 2. quamvis hoc idem argumentum pleniſſimè tractet de excellentia illius a Deo dilecti, deq́ maximis operibus per ipſum a Deo factis; tamen ne verbum quidem diſertè ſcribit de creatione ulla univerſali per ipſum facta; niſi demum cap: 3. ubi ſatis perſpicuum eſt, eum loqui de reformatione cultus, & religionis univerſæ per unum Chriſtum factæ; qua potiſſimùm aggregatio gentium omnium ad Dei populi rempub: continetur: de qua jam antea locutus fuerat. ſed in iis verbis, quæ propriè loco noſtro reſpondent, & ſunt cap: 1. a v. 20. uſque ad finem capitis, quibus addi debent ea, quæ ſcripta ſunt ſuprà v. 10. & infrà cap: 2. v. 13. uſque ad v. 17. ubi tamen aliquid dicitur, quod in ipſo loco noſtro expreſſum non eſt, ſed exprimitur in hac eadem epiſtola ad Coloſſ: cap: 2. v. 14. in iſtis, inquam, verbis, nulla fit aperta mentio univerſalis alicujus creationis: & præſertim, quòd inviſibilia illa Throni, Dominationes, &c. per Chriſtum creata fuerint. Sed pro eo, quod eſt in

loco nostro, In eo, sive per eum condita sunt omnia: ibi est, Instaurare, seu potiùs, Summatim comprehendere omnia in Christo, sive per Christum. quod hîc legitur, Thronos, dominationes &c. per ipsum, & in ipsum creatos esse, & ipsum ante omnes esse, & omnes in ipso constare: ibi simpliciter scriptum est, Ipsum constitutum fuisse supra omnem principatum, & potestatem, & virtutem, & dominationem. nempe quia, ut a principio diximus, eatenus potissimùm sunt ista creata, id est, reformata, per Christum, quatenus illis ipse dominari incepit, eaq; regere ac gubernare. Nam præterquàm quòd hoc per se novam formam in hierarchiam illam inducit, quæ antea talem dominum ac rectorem non habebat; est etiam caussa eorum omnium, qui in illa continentur, potestatem & munera mutandi, augendi, minuendi, prout ipsi visum fuerit. quemadmodum fieri videmus, si quis alicujus reipub: princeps ac dominus sit factus. quam rempublicam vel ob id, quòd principem ac dominum, quem antea non haberet, sit nacta, novam simul formam nactam esse, nemo negare audebit. Est autem animadvertendum, quòd in loco ad Ephesios Paulus ad futurum quoque tempus & sæculum apertè respicit. quòd si velimus, illum idem tacitè intellexisse in loco ad Coloss: poterunt verba illa, sive Throni, sive dominationes, *&c. ad terrestria quoque referri, & in futurum tempus simul respicere. Etenim certum est, Christum tandem non minùs reipsa, & evidenter omnibus hujus mundi principibus dominaturum, ipsorumq;*

ipsorumq́ dominum esse a cunctis ipsis agnitum iri, atque hac ratione eos per Christum reformandos esse, quàm cælestibus illis principibus omnibus jam dominetur, ipsorumq́ dominus esse a cunctis ipsis agnoscatur, atque hac ratione illi fuerint per Christum reformati. Iam si hoc pacto locum ad Coloss: accipiamus, cessabit illa distinctio, quam supra posuimus in ipsis Pauli verbis inter cælestia, & terrestria in priore loci parte. quæ res ad id, de quo quærimus, nullum momentum habet. proinde judicent de ista loci interpretatione homines docti. Ego in neutram partem pluribus disputabo. Reliquæ locorum partes quàm inter se sint similes, & idcirco demonstrent, rectè a me superiores duas invicem collatas fuisse, & utrarumque utrobique eandem sententiam esse, quilibet per se, eas conferendo, facillimè agnoscet. Itaque id solum monebimus, non debere cuiquam durum videri, quòd, ut locum ad Colossenses, quem attulisti, cum iis, quæ scripsit idem Paulus ad Ephesios, conferremus, decimum versiculum primi capitis epist: ad Ephesios cum vigesimo conjunxerimus. non solùm quia manifestum est. ea, quæ scripta sunt cap: 2. a v. 13. usque ad v. 17. ad hanc collationem pertinere, & propterea ad eam exequendam conjungenda esse, ut a nobis factum est cum fine cap: præcedentis; sed etiam quia, si quis rem diligentiùs inspexerit, videbit, quidquid interjectum est inter 10, & 20. versiculum primi cap. ejusmodi esse, ut Apostolus tantisper a proposito ipso Christi concelebrandi aliquantulum digressus fuisse

censeri

censeri debeat, & 20. versic: ad propositum fuisse reversus.

Hactenus ostendi, ni fallor, tantum abesse, ut quidquam incommodi accidat, si Pauli totum locum a te allatum de secunda tantùm creatione accipiamus, non etiam de prima; ut potiùs multa planè absurda, atque adeò impossibilia, emersura sint, si aliter fiat. Nunc, quia tu plurimùm urges ipsum verbum Creandi (nec sanè quidquam est, quod præterea urgere possis) ostendendum est primo loco, reliquas rationes, quas affers, ut probes, illud hoc loco novam creationem significare non posse, non esse ejusmodi, quæ vim aliquam persuadendi habeant; deinde, exemplis prolatis, planum faciendum ejus verbi, vel inde ducti & conjugati nominis Creaturæ, usum non rarum in sacris litteris esse, ut novam creationem significet.

Duæ videntur esse rationes tuæ, quæ implicitè in tuis verbis continentur. Quarum una est, quòd, cum non desint alia verba, quibus nova creatio significetur, quæ, videlicet, sint aperta; non sit dicendum, apostolum ad id significandum, simplici verbo Creandi uti voluisse, quod obscurum est. Altera est, quòd, cum scribenti (præcipuè verò de re tanti ponderis) ratio sit habenda perspicuitatis, si unum quodpiam verbum compositum in promptu non erat, quo ista nova creatio clarè efferretur, & a vetere distingueretur; pluribus verbis id fieri poterat, ut factum est in ipso vetere testamento, & porrò debebat.

Ad priorem rationem dico, certissimum esse, novi testa-

vi testamenti scripta hebraicis idiotismis abundare, & propterea multa verba, multasque locutiones, quæ ibi sunt, & videri & esse obscuras, nisi usus sacrarum litterarum attendatur. cujus obscuritatis nullam propemodum rationem habendam esse censuerunt scriptores illi; alioqui, græcè scribentes, hebraismos illos vitassent. Itaque cum Hebræi compositis verbis careant; & idcirco sæpe simplicibus pro compositis utantur; non putavit Paulus, ad novam creationem significandam, vitandum sibi esse simplex verbum creare; præsertim, cum idem ipsum verbum hoc sensu usurpari sciret in lingua hebræa, atque adeò in scriptis veteris testamenti; ut postea demonstrabo. Adde (& hoc magis propriè ad tuam rationem convellendam pertinet) quòd, nisi verbum aliquod novum formare voluisset, quale fuisset ἀνακτίζω (tunc enim non utebantur græci, ut arbitror, verbo isto) nullum habebat verbum, quo reformationem illam, quam ipse intelligebat, ita commodè exprimere posset, ut verbo κτίζειν. Eam enim reformationem intelligebat, quâ res, licèt antea extitissent, tamen tunc primùm revera conditæ dici possent. quippe quæ tunc demum suam veram formam adeptæ essent. Neque enim κτίζειν ex nihilo aliquid creare, sed condere, & suam formam rei indere significat; & propterea commodè, etiam citra hebraici sermonis rationem, tunc videtur posse usurpari, cum nova aliqua forma inducitur.

Ad alteram rationem respondeo, non potuisse Paulum pluribus verbis mentem suam apertiùs explicare,

plicare, quin multum dignitatis, & elegantiæ, addo etiam efficacitatis, de ipsius sermone decederet. nempe enim, ut conjicere licet, hanc novam rerum, de quibus loquebatur, creationem, veteri tacitè opponere volebat, atque docere, non in vetere illa sed in hac nova, ut dixi, res istas conditas suã veram formam adeptas fuisse. quare eodem ipso verbo, eoq́ue nudo, uti debuit, quo vetus ipsa creatio significatur Neque verò illi jurè metuendum erat, ne quis verbum istud in ipsius verbis ad veterem creationem traheret. nam & ipsa subjecta materia novi testamenti, circa quam versabatur, & ipsius loci circumstantiæ illæ, quas supra exposui, satis superq́ue unumquemque monere debuerant, nullo pacto fieri posse, ut hìc de vetere creatione esset sermo. Quòd si nihilominus tamen permulti id sunt arbitrati, curiositatis humanæ vitio id factum est; quæ inauditis & portentosis quibusdam rebus mirificè delectatur, & quaslibet occasiones speciosarum quarumdam, licèt inanium, speculationum arripit, ac consectatur. Nam *hoc idem in aliis multis ad religionem pertinentibus, adeoq́ue in aliis scripturæ verbis interpretandis evênit. in quibus alioqui non ipsorum interpretantium, sed eorum, qui verba illa protulerunt, culpâ error commissus fuisse videretur. Illustrissimum hujus rei est exemplum in verbis, quibus usus est dominus in cœnæ suæ ritu instituendo. quæ si propter ipsorum speciem quandam in portentosum planè sensum a plurimis accepta fuerunt; non est, cur quis caussetur,* Dominum *nimis obscurè*

scurè

scurè locutum fuiße, & clariùs loqui debuiße. sed vitio hominum id prorsus attribuendum est; qui, quantumvis ex reipsa, ejusq; pluribus circumstantiis, de Christi mente moniti, occasionem tamen propter vanitatem mentis suæ arripuerunt ex Christi verbis monstra quædam fabricandi, iisq; se mirum in modum oblectandi.

Restat, ut, exemplis in medium prolatis, ostendamus, verbum κτίζειν*, id est, Condere, seu mavis Creare, quo hîc usus est Paulus, & nomen* κτίσεως*, id est creaturæ, quo proximè fuerat usus, Dei filium Primogenitum* πάσης κτίσεως*, id est, omnis creaturæ appellans, ad novam creationem, seu ad reformationem aliquam significandam, in sacris litteris accommodari: idemq; in ipso hebræo verbo Bará contingere, quod alioqui primam creationem magis multò, quàm verbum* κτίζειν*, præ se fert; ac propterea in vetere testamento, ut quidam observarunt, soli Deo tributum invenitur. Igitur in ipso vetere testamento apud Esaiam hæc verba leguntur cap: 45. ver: 7.* Omnem, qui invocat nomen meum, in gloriam meam creavi eum, formavi eum, & feci eum. *Vbi non est dubium, quin verba ista omnia simplicia pro compositis usurpata fuerint; atq; ita sint accipienda, quasi dictum fuißet, Recreavi (quamquam hoc verbum latinis auribus aliud sonat) Reformavi, Refeci. Vt scilicet Creandi verbum hoc loco novam creationem significet. nam de vetere seu prima, quæ*

omnium

omnium eſt communis, & in qua omnia pariter ad ſuam gloriam Deus creavit, & creat, ſermo eſſe non poteſt. Et cap: 65. v. 18. ſcriptum eſt, quia ecce ego creo Hieruſalem, exultationem & populum ejus gaudium. *Vbi Vatablus ſic annotat*, id eſt, inſtauraturus ſum Eccleſiam, quam gaudio afficiam. *Hieronymus autem ſic verba accipit, quaſi ſcriptum ſit*; Creabo Hieruſalem in exultatione, & populum ejus in gaudio. *quos ſecuti in magnis Rob: Steph: Bibliis annotationum auctores in eum locum hæc verba ſcripſerunt*, Præſ: Heb: pro fut. Creaturus ſum Ieruſalem [cum] exultatione, & populum ejus [cum] gaudio. i. inſtauratus ſum Ieruſalem, hoc eſt redditurus ſum Eccleſiæ & populo fideli gaudium & exultationem. *Nec ſanè aliter Creandi verbum accipiendum eſſe videtur, cum Deus apud eundem Eſaiam ſuprà dicto cap: 43. v. 1. & 15. ait, ſe creare Iacob & Iſraël. Nam in iſtis locis veterem ſeu primam commemorare divinam creationem, quæ impiis quoque, & a Deo prorſus alienis contigit, nihil ad rem, aut parum admodum facere poteſt. Ibi enim de inſigni quodam beneficio, quo Deus affecturus eſſet populum illum, deq; futura liberatione e manibus inimicorum ejus, verba fiunt. id quod Deus vel ex eo perſuadere illi vult, quòd illum ſibi in peculiarem populum delegerit, & aliàs ex magnis calamitatibus exemerit, & ſic eos nova quadam ratione creaverit atque inſtauraverit: vel idem efficacibus verbis confirmare, prædicens, ſe Iſra-*

dicens, ſe Iſraëlem creaturum eſſe, id eſt, planè renovaturum: atque, etiamſi funditus jam perjiſſe dici quodammodo poterit, tamen eum ſe inſtauraturum, & ad præſtantiorem formam redacturum, id eſt feliciorem, quàm antea fuerit, redditurum. Et hæc Eſaiæ teſtimonia ſatis ſint, quod ad vetus teſtamentum attinet, & ipſum verbum Bará.

In novo porrò teſtamento ipſemet Paulus nobis exempla abunde ſuppeditabit. Primùm enim cap: 2. epiſt. ad Epheſ. v. 10. ſcriptum eſt, ipſius enim ſumus factura creati (*græcè eſt* κτισθέντες) in Chriſto Ieſu, *&c. Nam quis negare poteſt, quin eo loco Creati idem ſit, quod Reformati, ſeu Creati, non quidem quatenus primò conditi fuimus, & homines ſumus, ſed quatenus deinde iterum fuimus conditi, & ſumus Chriſtiani? Sed & infrà eodem cap. v. 15. hæc verba leguntur,* ut duos condat *(in græco eſt* κτίσῃ*)* in ſemetipſo in unum novum hominem. *Vbi manifeſtum eſt Condat pro Reformet poſitum eſſe. In Caſtellionis tamen, & Bezæ interpretationibus hoc non apparet. ipſi enim, ſententiam tantùm non etiam verba ſpectantes, ſic locum converterunt, ut verbum Condere regat (ut loquuntur) immediatè poſt ſe non Duos, ſed unum novum hominem. Cujusmodi interpretationes in ſacris litteris non ſunt, meo judicio, laudandæ. quippe quæ locorum inter ſe collationem tollant, & verborum vim obſcurent, atque hac ratione præcipuam ſcripturæ intelligendæ viam quodammodo occludant. Sed ad rem no-*

stram. Nam in eadem præterea epistola cap. 3. v. 9. est locus ille, ubi secundùm græca exemplaria scriptum est, Deum creasse (est autem in verbis græcis participium κτίσαντα) omnia per Iesum Christum. Unde, quemadmodum dictum est suprà, satis intelligi potest, non agi ibi de prima creatione, cum certum sit, ipsum Iesum Christum nondum extitisse, cum primò omnia creata fuerunt; etiamsi Dei filius dilectus, seu Verbum, sive sermo ille, quibus alibi omnium creatio aut tribuitur, aut tribui creditur, jam extitisset. Quamobrem necesse est, nisi verbis aliquam vim facere velimus, fateri, verbum Creare seu κτίζειν reformationem rerum seu renovationem significare. nam alibi quoque scribit idem Paulus omnia facta esse nova. Huc accedit, quòd, ut similiter suprà dictum fuit, locus ipse per se apertè ostendit, non de prima, sed de secunda creatione ibi verba fieri: potissimùm verò de reformatione illa, qua unà cum gente Israëlitica aliæ omnes gentes unus Dei populus sunt factæ. Certè Ioh. Calvinus ex ipso loco monitus & vidit, & confessus est, eam Pauli sententiam ibi potiùs ad secundam, quàm ad primam creationem pertinere. Ejus verba, ut ea a quodam recitata invêni, qui etiam Luterum in eundem locum videndum monet, bona fide subscribam. Non tam (*inquit*) de prima creatione interpretari licet, quàm de instauratione spirituali. Tametsi verum est illud, verbo Dei creata esse omnia Psal. 33. Ioh. 1. circumstantia tamen loci postulat, ut de renovatione intel-

2. Cor. 5. 17.

intelligamus, quæ continetur in beneficio redemptionis. *Hactenus Calvini verba. Quod enim alii volunt, mentem Pauli fuiſſe dicere, quemadmodum Deus per Ieſum Chriſtum omnia primò creavit, ſic per eundem ea inſtauraſſe; hoc nec cum antecedentibus, nec cum ſequentibus verbis eorumvé ſententia apertè cohæreret, & nimis conciſè, quantumq; ego meminiſſe poſſum, præter omnem Pauli morem dictum eſſet. Quamquam eſt præterea animadvertendum, neque in latinis codicibus, idq; Ambroſii etiam, & Hieronymi ætate, neque in Syriaca interpretatione legi verba illa,* per Ieſum Chriſtum. *Cui lectioni ſi, ut debemus, locum eſſe poſſe velimus, jam ceſſabit ratio iſta, cur primæ creationis ibi mentio fiat. nec alia ulla excogitari poterit, quæ iſtâ infirmior non ſit, & verba illa,* qui omnia creavit, *minùs cum aliis cohærentia, & multò magis conciſa non reddat.*

Vidimus de verbo ipſo κτίζειν *ſeu* Condere *ſive* Creare. *nunc de conjugato ſive inde ducto nomine* κτίσεως *aut alio creaturam ſignificante videamus; num ſcilicet id nomen novam creaturam apud ſacros ſcriptores ſignificare ſoleat. Et primùm inſignis locus apud eundem Paulum occurrit, ubi id nomen ſæpius repetitum eſt cum novæ creaturæ ſignificatione. Is eſt cap. 8. epiſt. ad Rom. a v. 19. usque ad v. 24. Nam etſi plerique creaturæ nomen ibi aliter acceperunt; tamen id incogitantia quadam, & vocis prima facie conſtat eſſe factum, ſi quis paullo diligentiùs totum locum expenderit. Vidit hoc Anonymus quidam, qui in*

eam epistolam haud sanè contemnendos commentarios scripsit, eosq́ Paulo tertio Pontifici Rom. dicavit. Augustinus id tantùm vidit, nulla ratione fieri posse, ut de omnibus creaturis, seu de universitate rerum, ut aliis visum est, sub eo nomine a Paulo verba fierent. quare ad homines tantùm eam vocem retulit; quippe qui observaßet, Creaturæ nomen in sanctis litteris, idq́ etiam apud ipsum Paulum, interdum hominem tantùm significare. sed falsus est tamen, (nisi nos ipsi vehementissimè fallimur) opinione sua. plurimæ enim sunt caußæ, quibus omnino prohibemur, Creaturæ nomen ibi aliter accipere, quàm pro nova creatura, pro ipsis, inquam, tantummodo hominibus, Dei spiritu regeneratis; quos apostolus dicit perpessionibus quidem, & calamitatibus, adeoq́ vitæ hujus jacturæ potissimùm esse obnoxios; sed non tamen quòd hic sit eorum finis: sive eventum ipsum, sive illorum mentem spectes. Expectant siquidem ipsi summa cum spe, quam illis per Christum fecit Deus, diem illum, quo filii Dei patefient, id est, homines, qui per Dei spiritum fuerint regeniti, ex ipsoq́ Deo nati, beatam immortalitatem ad ipsius Christi exemplum adipiscentur; gementes tamen interim & suspirantes sub tanto malorum pondere, non solùm ipsi in universum seu generatim, sed ii etiam inter ipsos, qui cæteris antecellunt, & ab aliis propter præcipuas quasdam ac præstantiores divini spiritus partes, quas adepti sunt, ex quibus unus ipse Paulus erat, meritò distingui possunt. Hanc omnino esse illius loci sententiam, & per se (ut mihi quidem videtur) cuilibet

Mat: 16. 15.
Col: 1. 23.

cuilibet ea de re monito apertissimum esse potest, & nos accuratè, singulis ferè verbis perpensis, in disputatione, quam cum Franc. Puccio habuimus de mortalitate primi hominis, id planissimum facere conati sumus. hîc autem denuo eundem laborem subire & sanè piguit, & minùs necessarium esse duximus.

Sed præter ipsum Paulum, Iacobum habemus qui suæ epistolæ cap. 1. v. 18. voce κτίσματος, *id est Creaturæ, novam creaturam significavit, inquiens de Deo,* Voluntariè genuit nos verbo veritatis, ut simus initium aliquod creaturæ ejus: *sive, ut græca verba sonant,* primitiæ quædam creaturarum ejus. *Ubi pro* creaturarum *in græco est* κτισμάτων. *Initium seu Primitiæ, sine dubio, temporis prioritatem declarant. unde patet, apostolos, & qui illorum ætate per Dei verbum regenerati fuerunt, aliis Dei creaturis tempore priores fuisse. Atqui si Creaturarum nomine primas seu veteres creaturas intelligas, hoc falsissimum erit, cum aliquot millibus annorum ante mundus a Deo creatus esset, quàm isti existerent. Necesse est igitur, ut Creaturæ nomen hoc loco novam creaturam significet; quæ nimirum tunc temporis primùm existere cœpit. Hinc perspicuum est, cur Christus apud Iohannem in Apocalypsi se Principium creaturæ Dei* τῆς κτίσεως τοῦ θεοῦ *appellaverit. nempe quia & ab ipso sumptum est initium condendi novas creaturas, & per ipsum aliæ omnes sunt conditæ. Nam & proximè se testem* Apoc: 3. 14.

illum fidelem & veterem appellaverat. Quia enim Chriſtus aliis doctrina, & exemplo ſuo præivit, ac divinæ voluntatis fidem fecit, idcirco & quatenus eſt nova creatura, alias omnes tempore ancecedit, & aliarum omnium eſt auctor atque origo. Hic autem locus non a me ſolùm, ſed ab aliis etiam nonnullis & antiquis & recentioribus theologis, ad veterem Creationem non pertinere agnitus eſt. Vt, iis junctis, quæ modò ad eum explicandum breviter attuli, poſſit meritò inter ea teſtimonia numerari, in quibus certum ſit τῆς κτίσεως ſeu Creaturæ nomen non veterem, ſed novam creaturam ſignificare. Sed, quid ſi nullum ejusmodi teſtimonium haberemus, nec usquam alibi verbum κτίζειν non primam creationem, ſed reformationem declarare inveniretur; num propterea ab eo verbo in hunc ſenſum in Pauli loco, quem produxiſti, accipiendo abſtinendum nobis eſſet? Non ſanè; cum etiam citra ullum hebraiſmum, & propriam verbi κτίζειν ſignificationem, de quibus ſuprà egimus, loquendi figura atq; translatio facilè admitti poſſit, ut, quæ reformantur, formari ſimpliciter dicantur. præſertim cum præter alia multa, quæ ante expoſuimus, ex quibus patet, hanc eſſe omnino ejus verbi vim eo in loco, manifeſtum ſit, novæ creaturæ, & novæ creationis per Chriſtum factæ plurimis in locis mentionem fieri; idq; apud ipſum Paulum; ut 2. Cor: 5. v. 17. Gal: 6. v. 15. Epheſ. 4. v. 24. Coloſſ: 3. v. 10. Adeò ut, ſi mihi verum dicendum eſt, ego valde ſemper ſim

per ſim eos miratus, qui, cum facillimam ſibi ab ipſo Paulo ſuppeditatam ejus verborum explanandi rationem præ manibus haberent, unius verbi ſpecie detenti, atque decepti, eâ omiſsâ, mirabiles quoſdam vel potiùs, ut dictum eſt ſuprà, planè portentoſos ſenſus ſcripturæ ſacræ accommodare non ſint veriti.

ERASMUS IOHANNIS.

Equidem non nego aliquibus novi teſtamenti locis de nova creatione agi, eaq; ipſe ita accipio. Verùm quæritur de aliis locis, ubi ſimpliciter de creatione agitur nulla reſtrictione addita, & quidem diſtinctè ſubjungitur opus reparationis; ne quis intelligi id putet cum de creatione per Chriſtum facta agitur. Quemadmodum igitur nihil obſtat, quominus idem artifex domum inſtauret, qui eam primò ædificavit, ita cum Chriſto & creatio mundi & redemptio diſtinctè in ſcriptura aſcribatur, utraque illi eſt relinquenda, nec altera detrahenda. quo conceſſo alterum quoque ſequitur, Chriſtum non ſolùm eſſe filium Mariæ, ſed Dei quoq; filium unigenitum, qui ante initium rerum omnium ſit a Deo creatus, per quem poſtea mũdum condiderit & collapſum reſtaurarit.

FAUSTUS SOCINUS.

Iam a me loci & citati & examinati ſunt, in quibus vel ſimpliciter de creatione agitur, nulla reſtrictione addita, qualis eſt locus Epheſ: 3. v. 9. vel Creaturæ nomen ſæpius ſimpliciter eſt poſitum nec ullo pacto re-

cto restrictum, immo tandem cum universali particula Omnis prolatum. qualis est locus Rom 8. v. 19. usque ad v. 24. Quinetiam in altero quoq; loco vox Omnia verbo Creandi adjuncta fuit; si modò id quæris, ut loci, qui pro exemplis afferantur, non solùm Creandi aut Creaturæ simplex verbum habeant, id est, nulla particula seu voce adjecta, quæ ipsum verbum, ut sic dixerim, modificet, seu qualitatem quandam illi apponat; sed etiam de creatione in genere aut etiam universè loquantur, non autem de cujusdam aut quarundā rerum creatione. Quod si ita est, id profectò petis, quod est iniquum. Cum enim ego contendam, verbū creandi in Pauli testimonio, quod protulisti, reformandi significationem habere, idq; satis sit ad ipsum testimonium diluendum, quemadmodum apparebit, si pro Creata sunt, reponatur, Reformata sunt; abunde tibi satisfactum esse debet, si exempla producantur, ubi simplex verbū Creare, Reformare, aut simplex nomē Creatura rem, quatenus reformata est, significet. id autem in omnibus exemplis contingit a me allatis.

Nam quod præterea dicis, in testimoniis tuis distinctè Reparationis opus commemorari; ad hoc jam supra responsum est, &, quod ad Pauli testimonium attinet, demonstratum, ea verba, in quibus separatim de reparatione agi intelligis, continere partem totius illius reformationis, de qua ego perpetuò agere apostolum affirmo, nec ullo modo de prima creatione verba facere. Namq; illud præcipuè hic est observandum, quòd Reparationis nomine putas te complecti totum

id, de

id, de quo ego tantùm loqui Paulum contendo; cum men, si nomen hoc propriè accipiatur, partem solùm complectaris. Plus enim complectitur verbum Reformationis, seu Renovationis, quo ego utor, quàm Reparationis. Quidquid enim reparatum est, id etiam reformatum, seu renovatum esse dici potest. sed non contrà. Ex quo fit, ut angeli reformati quidem, sive etiam aliquo modo renovati per Christum dici possint; at reparati, nullo pacto. Reparari enim dicuntur illa, quæ perdita recuperantur, aut collapsa instaurantur; id quod certè angelis per Christum (quod sciamus) nō contigit. quamvis non desint, qui, propterea quòd Paulus de omnium reconciliatione, & pacificatione tum quæ in cælis, tum quæ in terra sunt, quæ per Christum facta fuerit, verba facit, Angelis quoque Christo mediatore ad eos Deo reconciliandos, & cum ipso pacificandos, aut saltem in gratia apud eum conservandos, opus fuisse, asserere non dubitent; non intelligentes, ut ante dictum est, de quo reconciliationis genere apostolus loquatur. Itaq;, ut ad rem redeam, non rectè argumentaris, quando ex eo, quòd Paulus distinctè de reparatione agat, & consequenter, ut tibi videtur, non possit sub Creandi verbo eam comprehendere voluisse, colligis, necesse esse, ut Creationis nomine primam creationem intelligat. quasi verò non sit quidquam medium inter primam creationem, & reparationem, seu quidpiam tertium, quod vocabulo Creationis significari possit. Nec dissimile quid dico de loco Iohannis cap. 1. Neque enim, si distinctè sit tibi repara-

reparationis mentio, & abſurdum, ut quidem tu arbitraris, eſt, quòd ibidem aut ante, aut poſt de eadem agatur, tunc videlicet, cum de omnibus, aut de mundo facto fit mentio; propterea ſequitur, in iſtis locis de omnibus, quæ primò a Deo facta fuerunt, deq́; Mundi prima, ut ita loquar, factura verba fieri. Poteſt enim eſſe aliquid tertiũ, nec ad reparationem, nec ad mundi omniumvé primam facturam propriè pertinens, de quo in locis iſtis agatur. ut certè eſt, quemadmodum ſuprà oſtendi; adeò ut neque idem utrobique ſignificari docuerim.

Cæterùm haud rectè meam mentem percipis, ſi credis, me propterea quòd Chriſto in ſacris litteris mundi redemptio tribuatur, eidem primam mundi creationem minimè tribuendam eſſe, ſtatuere. Non ſum Dei gratiâ tam ſtupidus, ut ita argumenter. ſed dico, cum per ſe prorſus ridiculum & abſurdum eſſe videatur, Chriſto tribuere, quòd per ipſum mundus primò fuerit creatus, niſi priùs conſtet, eum jam tum extitiſſe, cum mundus primò creatus eſt; aut certè, cũ nuſquam de iſta prima creatione per ipſum facta disertè ſcriptum quidquam fuerit, conſentaneum planè eſſe, ut loci, in quibus dicitur, per Chriſtum creationẽ eſſe factam, non de prima, ſed de ſecunda creatione accipiantur. nam nec quidquam abſurdi in eo eſt, aut eſſe poteſt, quòd ſecunda creatio per Chriſtum facta fuerit, & quòd fuerit facta, id & certiſſimum & teſtatiſſimum eſt. adeò ut hæc ſola ratio, ſi non ad argumentum tuum funditus evertendum, ſaltem ad illud ve-

lud vehementer infirmandum ac labefactãdum plurimùm valeat, & ad testimonia, quæ affers, dubia reddenda. atq; hoc idem in superioribus tuis omnibus argumentis & testimoniis, per ea, quæ a me dicta sunt, evenire, vix teipsum negaturum crediderim. Atqui hoc satis est, ut, si minùs mecum consentire adhuc velis, at posthac, nisi firmiores rationes & divina oracula certiora habeas, non tantopere de sententia, quam probandam susceperas, asseveres, eamq; inexpugnabilem esse statuas. A quo tamen si nihilominus tibi non abstinendum esse censes, rogo te, ut saltem, etiamsi ea vera non esset, nolis existimare, quemadmodum in postremis tuis verbis præ te fers; Christum Mariæ tãtùm filium, non etiam Dei filium unigenitum futurum: sed potiùs, si ea vera sit, atque eo pacto explicetur, quo tu eam explicas, ut scilicet, filius Dei unigenitus hominem induerit, sequi agnoscas, eundem Christum vix, aut ne vix quidem, simul Mariæ filium, & Dei unigenitum filium esse posse: immo, ut neutrum revera sit, necesse esse. Sicut enim homo constans ex anima, & corpore, in quod anima videlicet, ut plerisque placet, cælitus immissa fuerit, neque anima revera est, neq; corpus; sic Christus constans ex Dei filio unigenito, & homine ex Maria concepto & nato, id est, filio Mariæ, quem, videlicet, Dei filius unigenitus de cælo descendens induerit, nec unigenitus Dei filius revera, nec Mariæ filius erit.

F I N I S.

Absolvi hanc Disputationem die 30. Novembris, Anno 1584.

Ad replendas reliquas has pagellas, addita est ejusdem argumenti quæstio ab eodem Erasmo Iohannis eidem Socino proposita, & ad eam Socini responsum.

ERASMI IOHANNIS QUÆSTIO.

QVUM Christus dicat disertè Ioan: 16. v. 14. Spiritum sanctum ab ipso accepturum, quod annunciabit apostolis, & non a se loqui, sed quæcumque viderit & audiverit; videtur hinc omnino sequi, Christum esse ipso spiritu sancto superiorem, nec ejus donis ditari posse. quomodo enim Christum ditaret spiritus, qui a Christo accipit sua? Nihilominus, quum scriptura affirmet, Christum spiritus sancti donis copiosè a Deo fuisse unctum, usque adeò ut nos quoq; de ejus plenitudine accipiamus; non video quí stare possit, Christum esse spiritu sancto excellentiorem, & spiritum sanctum lucem suam & doctrinam a Christo accipere. Nisi igitur dicamus, Christum, quatenus est unigenitus Dei, nihil accipere a quoquam, ne à spiritu quidem sancto, sed immediatè a Deo ejusq; divina luce impleri, Christum verò hominem spiritus sancti donis, tanquam spiritu sancto multò inferiorem, ditari, & nobiscum de eodem spiritu communicare: non video quomodo hæc scripturæ loca conciliari possint. Rogo, amice, tuam humanitatem, ut si quid habes, quod hac in quæstione tuæ conscientiæ satis faciat, data

oppor-

opportunitate, mecum communices, & me tua eruditione doctiorem reddas.

T. H. deditus Erasmus Iohannis.

Fausti Socini responsum.

HOmo ille Iesus Nazarenus, qui (ut ego quidem sentio) ipsissimus Dei filius est unigenitus & alius nemo nec præter, nec ante illum, secundùm diversa tempora, non quidem spiritu sancto, quem ego personam non esse, penitus mihi persuadeo, sed seipso major, meo judicio censeri debet: idq́ ipsius spiritus sancti ratione. Major enim sine dubio, secundùm hanc ipsam rationem, post, quàm ante glorificationem fuit. Immo seipso major in dies, cum hîc mortalis ageret, ejusdem spiritus sancti ratione fiebat, Luc:2.v.40, & 52. Quocirca nihil prorsus absurditatis in eo est, quòd idem ipse Iesus Nazarenus, homo, inquam ille, ab initio & per aliquod tempus spiritu sancto doctore egeret: postea verò spiritum sanctum ipse daret, & per illum alios doceret. id quod est omnium, quæ, quod ad spiritum sanctum attinet, habere Christus legitur, maximum & præstantissimum. Nam, quod ipse Iesus apud Iohannem ait, spiritum sanctum de suo accepturum & apostolis nunciaturum, & paullo ante dixerat, eum non a se ipso locuturum, sed, quæcumque audivißet, dicturum; hæc non significant, spiritam sanctum a quoquam revera doctum iri (hoc enim in veram per-

ram personam tantùm cadit) sed per prosopopœiam ista, ut alia complura dicuntur; & significant, vim illam & efficaciam divinam, quam accepturi erant apostoli, & qua in omnem veritatem ducendi erant, de rebus ejusmodi eos docturã, quæ ad Christum pertinerent. Cum enim certum esset, post Christi glorificationem, tunc videlicet, cum spiritus sanctus dandus erat, futurum, ut omnia, quæ Dei essent, ipsius quoque Christi essent, & idcirco jam Christi esse, ob rei mox futuræ certitudinem, dicerentur; meritò dicere potuit Christus, spiritum sanctum, qui de rebus planè divinis locuturus erat, deq́ eis apostolos docturus, ea docturum, quæ ad ipsum pertinerent. Propterea subjungit ipse, Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt. Propterea dixi, *&c. Et hæc quidem, quod pertinet ad illa verba,* quia de meo accipiet & annunciabit vobis; *in quibus ratio redditur, cur spiritus sanctus glorificaturus esset Christum. Atqui non propterea glorificari poterat a spiritu sancto Christus, quòd Christus illum, quæ annunciaret, docuisset: hoc enim quantumvis verum fuisset, nullo modo apparere potuisset: sed quòd, ut dictum est, ea annunciaret, quæ ad Christum pertinerent ad ejusq́ gloriam; id quod omnibus palàm futurum erat. Quod verò pertinet ad illa verba,* non enim loquetur a semetipso, *&c. idcirco ea dixit Dominus Iesus, ut ostenderet, consolatorem illum, spiritum veritatis, verè divinum futurum eaq́ patefacturum, quæ Deus patefieri vellet, quæq́ certissima essent. Nec verò ait Christus, illum a se*

lum a ſe quidquam auditurum; ſed ſimpliciter, auditurum affirmat. Itaque non a me, *ſed a* Patre, *ſubaudiendum eſt potiùs; quemadmodum idem ſpiritus non quidem a Chriſto, ſed a Patre proficiſci dicitur; licèt non niſi per Chriſtum, poſtquam is glorificatus eſt, in Eccleſiam derivetur.* Ioh: 15. 26. *Cæterum, quod putas, filium Dei unigenitum citra ſpiritus ſancti interventum divina luce impleri potuiſſe; id quidem verum eſſet, ſi ſpiritus ſanctus (ut jam me ſtatuere dixi) nihil eſt aliud, quàm virtus & efficacia quædam Dei; non video, quomodo res ulla creata (fateris enim ipſe, unigenitum Dei filium eſſe rem creatam) citra ſpiritus ſancti interventum, quantumvis immediatè eam a Deo acceperit, luce divina compleri queat,*

Hæc habui, quæ ad quæſtionem tuam breviter reſponderem, non quo te erudirem, qui ipſe abs te doceri de multis cupio, ſed ut, cum in ea meæ conſcientiæ planè ſatisfaciam, te rogante, ſententiam meam tecum amicè communicarem.

Tui ſtudioſiſſimus

Fauſtus Socinus.